

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

2084 d
59

600041397U

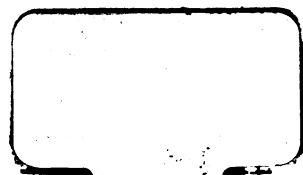

2084

d.

59

9059/120 DEK

3486/1965

dupl

941

0941

„AMERIKAI LEVELEK“

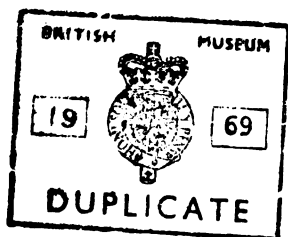
EGY HOSSZABB ZÁRSZÓVAL.

IFJ. SZÉCHÉNYI IMRE GRÓFTÓL.

0941

BUDAPEST,
WILCKENS ÉS WAIDL KÖNYVNYOMDÁJA.
1883.

6961 90V 51 J.W. 15 AUG 1969

Rev. 1300 X.

0941

ELŐSZÓ

Az 1881-ik év utolsó hónapjaiban társaságunk, mely magyarok és osztrákokból állott, utnak indult Amerika felé, hogy közvetlenül tanulmányozhassuk a „minden versenyek hazáját”, hogy különösen az Unióban szerezhessünk — idővel talán értékesíthető — nemzetgazdasági és mezőgazdasági tapasztalatokat, és hogy a mennyire az aránylag rövid idő, az érdekesebbnél érdekesebb látnivalók, sokfélesége megengedi, a rettegett „amerikai verseny” okainak megfigyelésével is foglalkozunk.

Utazásunk folyamában néhány rövid tudósítást küldtem be a „Magyar Föld”-nek azon reményben, hogy gazdáink egymelyik adatot érdeklél fogják olvasni még az én szerény közléseimből is, ha már közvetlen megfigyelői nem lehettek azon tényeknek, állapotoknak, a melyeknek látásakor mindig azon óhaj támadt föl keblemben, bár többen lehetnének velem, okosabb, tanultabb, tehetségesebb hazafiak, kiknek tanulmányaiból a közjóra, édes hazánkra több haszon háromolhatnék, mint az én szerény feljegyzéseimből! Amerikából irt és az említettem lapban megjelent leveleimet a tek. szerkesztőség külön füzetben szándékozik kiadni. Midőn a füzetkét a nyilvánosságra bocsájtom, arra kell a t. olvasót kérnem, hogy mielőtt a füzet tökéletlensége és pongyolasága fölött pálczát törne, vegye mérsékeléssel tekintetbe a körülményeket, a melyek közt minden egyes levél megszületett, és hogy tekintsék az egyes cikkeket annak, a mik lenni akartak — egyszerű feljegyzéseknek.

A szerző.

Amerikai levelek.

I.

New-York, márcz.

Társaságunk New-Yorkban szállt partra. Az első benyomás bennünket egy boszniai határvárosra emlékeztetett a hadjárat alatt; oly szokatlan ez élet, a sürgésforgás, a minde-

nünnen összevetett népség, különösen pedig a rögtönzöttség bélyege, mely még ezen relative öreg amerikai városon még most is mindenben észrevehető. — Márványpaloták mellett bokáig sáros utcák, a tiszta utcákon végig, korhadt távsürgöny póznák, melyek a sodronyok százait minden el nem képzelhető irányba vezetik stb.

De mindenben a nagyszerű, a csodálatos is meglátszik. — A várost, azaz — hogy is mondjam csak — a város felett közvetlen létező semmiséget, a levegőt — különféle irányban vasuti vonalak szeldelik keresztül („No ez a Hány János jól kezd!” mondják majd az olvasók.) Sajnálom, hogy lihetőbb módon nem tudom megmagyarázni; de mikor úgy van! E vasutakat úgy hívják, hogy „Elevated rail-road“ felemelt vasut. Közelebről ezuttal nem tudom megmagyarázni. De hát tessék képzelni, hogy gázlámpásaink oszlopai vastagabbak és tetejüket sorban sinek kötik össze, melyeken minden perczen egy gőzmozdony robog végig fejünk felett. — Nemde bolond gondolat — de hát kifizeti magát, és így minden jól van!

Csak kétféle olyat cselekednek itt az emberek, a mi ki nem fizeti magát, és pedig először „jót“ és másodszor a „vendégszeretetet“, különösen ez utóbbit az európaiak irányában oly hallatlan mértékben gyakorolják, hogy nem csak a magyar de még az arabs is messze hátra marad e részben az amerikaiak megett.

Térjünk azonban inkább olyan tárgyra át, mely talán érdekesebb, mint az én hiábavaló okoskodásaim, olyanra, mely nagy szomorúsággal lepett meg, még engem „rosz hazafit“ is! (Mert vannak ám, kik mondják, hogy nem jó magyar, a ki külföldön kószál). T. i. első teendőim egyike volt elmenni „Castle Garden“-ba. Röviden megmondom, hogy mi ez: 1874-ben a „Comissioners of emigration“ nevű institutiót alapította az Egyesült-Államok kormánya, mely még mostanáig is fennáll, és melynek célja a New-Yorkba érkező kivándorlókat felvenni, nekik segédkezet nyújtani, felvilágosításokkal szolgálni, pénzeiket beváltani stb.

Egy szóval a szegény érkezőket minden olyan veszélytől megóvni, melynek egy tudatlan ember ki van téve, midőn

hosszu és kellemetlen tengeri utazás után a bizonytalan jövőtől való rettegésben, testileg-lelkileg ellankadva (és talán felforgatott gyomorral), először lép egy ismeretlen világ rész partjaira. Mert ne tessék ám hinni, hogy ugyanazon szép, aranyos jövődőről való gondolatok kísérik őket ezen partokig, mint a melyekkel tulfelől elindulnak. Korántsem! Találtam én itt hazafit eleget, ki minden perczben kész volna visszatérni, csak szerét tehetné a szegény.

De hogy a tárgyra térjünk, a fentebb nevezett „Institutio“ két épülettel rendelkezik, az egyik „Castle-Garden“, egy nagy kör alakú épület a kikötő alsó részén, ide vitetik a naponta érkező hajókról egyenest a kivándorlók egész tömege a kormány tisztjei által, miután a betegek már a hajón kiválasztatván, direkte a „Ward“ szigeten levő kórházba mennek, a hol természetesen ingyen elláttatnak és gyógyittatásban részesülnek; míg az egészségesek 1—2 napig bár ingyenhálást kapnak, de étkezésükért bizonyos alacsony árakat fizetnek. Ezek addig maradnak itt, míg pár nap múlva, ismét a kormány tisztjainak közbenjárása által, az ugynevezett kivándorló vonatokon $\frac{1}{3}$ -ad részre leszállított árért rendeltetésük helyére vitetnek.

Azaz, a kinek van ily rendeltetése, mert van ám sok olyan is, a ki „csak Amerikába akar menni, ezeknek aztán ráírják utlevelükre „New-York.“ Hogy mennyi ily szegény van, legjobban kitűnik a statisztikából: 1879. januártól december végeig 175,589 egyén vándorlott be, ezek közül 50,786-nál New-York volt kitűzve uti célul, tehát csaknem 30% olyan, ki tulajdonképen nem tudja, hogy hová menjen. Az ilyeneket azután per „Emigranten-Schub“ elküldik tömegestől a pennsylvániai szén- és vasbányákba. Sajnos, kevés kivétellel ide tartoznak a mi honfiaink is, kik évről-évre nagyobb számmal jönnek át.

Utolsó időben plane éppen ezek nagy feltűnést okoztak az által, hogy egyetlen egy fillér nélkül, nagyobb csoportokban szállottak itt partra, és még hozzá a tót és magyar nyelven kívül egy szót sem tudtak beszélni. Szegény yankeek, nem tudtak mit kezdeni velök ugyannyira, hogy a comissio külön gyűlést tartott miattuk, melyen elhatározták,

hogy ezentúl egy oly törvény hozatalát kéri, melynél fogva minden oly egyént, ki ezután minden segítségtől megfosztva száll itt partra, ugyanazon hajótársaságok lesznek kötelesek hazájukba visszaszállítani, a melyek őket áthozták. Mert bizony nem oly könnyű ám itt munkát kapni. A minap két biharmegyei kivándorlóval beszéltem, kik már 3 hét óta összejárták egész New-York környékét, és nem bírtak sehogysem munkát kapni. Persze a mi embereinket már azért sem akarják, mert senki sem tud velők beszélni. Igen, a távol nyugaton, minden munkáskéz találhat még munkát, de hát mennyire van az még ide!

Sokan vannak nálunk, a kik bár néha hallanak róla, hogy kivándorolnak tőlünk, de kevesen fektetnek reá súlyt, mondván, hogy az, a ki itthon nem tud megélni, úgy is himpellér ember, csak hadd menjen! — Hát kértem, tudják-e azok, hogy Magyarország kivándorlása mily rettentő mértékben növekedik? Halljuk a statisztikát, hogy az utolsó években hány oly egyén ment Castle-Garde-on keresztül, ki magát magyarországinak vallotta:

	1877	1878	1879	1880	évben
kivándorlottak	366	613	1989	6672	egyen

Tehát 1878-ban már duplázva, ez ismét triplázva, és ez ismét 3.5-szer véve növekedett a kivándorlás. Mondhatom, szép, csaknem mértani progressio!

Nem rettenetes-e, mikor a számok így beszélnek? Midőn Európának legnéptelenebb országa feltűmulja minden többi európai ország kivándorlási statisztikáját növekedésében! Csak hasonlitsuk össze azzal, a mely hozzánk legközelebb fekszik, egy oly országgal, mely sokkal népesebb lévén, nem köteles annyira fájlalni népének fogytát. Az osztrák korona országai-
ból (Csehországot nem számítva) kivándoroltak:

	1877	1878	1879	1880	évben
	642	1000	1727	4461	egyen.

Tehát 1880-ban körülbelül 2000 emberrel kevesebb, mint tőlünk. — Az istenért! hova vezet ez?

És hogy megmutassam, hogy még mindig nagyobb

növekedésben vagyunk a többinél, még 1881. első két hónap-ját is kimutatom, kivándorolt:

	Január	Február	Összeg
Magyarországi	448	762	1210
Ausztriai	80	87	167
Csehországi	155	143	298
Összeg	683	992	1675

Tehát míg Osztrák- és Csehország együtt 465 egyént, Magyarország maga 1210-et, vagyis csaknem 3-szor annyit engedett át ez Egyesült-Államoknak! Annyi-e a túlnépesség nálunk, hogy mi ezt nyugodt lélekkel nézhessük, s épen most, midőn gazdasági jövőnk ugyis korhadt oszlopokon áll? Most, midőn gazdáink legnyugodtabbjai is fejcsóválva és szorult szívvél nézhetnek csak a jövőbe, most engedjük-e át munkaerőnket éppen azoknak, kik csakis egyben állanak mögöttünk, t. i., hogy nálunk a napszám drágább, és éppen mi vagyunk azok, kik a munka-kéz szaporítása által azon iparkodunk, hogy minél előbb leszállítsuk azt nekik?

Pedig ismét mi vagyunk azok, kik folyton kolonizálásról beszélünk, még pedig sokan külföldről akarnak munkáskezeket behozni, tehát olyanokat, a kik nyelvünket nem értik, kik szokásainkat nem ismerik.

Ilyeneket czipeljünk be, sok költséggel, míg más oldalról kieresztjük a legjobb munkásainkat? Mert hisz a tót nagyon jó munkás! (Pedig többnyire ez képezi a kivándorlottak számát.) Nem lehetne-e evvel kolonizálni, örömet megélni akár-mily kis darabb rossz földön! És így magyarosodnék meg legjobban! Míg fent, hol csupa tótok között él, ez soha meg nem történhetik.

Aztán még talán jobban szemmel lehetne tartani a „kivándorló agenseket“ is, kik saját zsebökre dolgozván, azon vannak, hogy minél több utazót szerezzenek maguknak. Így és más módok által talán sikerülne földieinket inkább itthon tartani, és ez által őket sok izben az éhenhalástól, magunkat pedig azon szégyentől megóvni, hogy ezen esetet tétlenül szemléljük!

II.

Washington, ápr. 3.

Furcsa számolónak tarthat engem, midőn ezt írom: „Levél No. 1.“ és nem küldök utána No. II-öt. De hát itt annyi a nézni való, hogy nem egy könnyen találni időt az írásra. — Philadelphia és Washington városokat, bár egy előre csak röviden tekintettük meg, mindazon által annyi érdekest láttam, hogy fejem még most is bűg bele. — De még előbb New-Yorkból szeretnék egy érdekes tapasztalatot közölni, melyet Mr. Eastman-nál szereztünk, ki a legelső és legnagyobb „Cattle shipper“ azaz friss hússzállító. — Ő már 1875-ben kezdte el ezen merész ötletű és az európai hústenyésztésre vészt hozó mesterséget. — Friss húst hozni át a messze tengeren oly módon, hogy azt még mindig olcsóbban adhassa el nálunk, mint az itt helyben vágottat! És itt nem kell elfelejteni, hogy a friss hús konzerválása és hűtése 10 napi tengeri utazáson keresztül, szintén jó pénzecskébe kerül. — De már a practicus ész ezen is segített.

Előbb jég és só segélyével tartották el a hajókban a húst. — Körülbelül három év óta Bell Coalman, egy angol chemikus és egy mészáros mechanikai módot találtak fel egy zárt hely hőmérsékének tetszésszerű leszállítására, gépeket „Refrigerator“-nak hívják. — Az eljárás magyarázta egyszerű: Egy zárt aczél gömbbe gőzgép által levegő sűrítetik, mind addig, míg a nyomás következtében a sűrített levegő, valamint az aczélgömb erősen megmelegszik. Most felülről közönséges hőmérsékű viz öntetik a felhevült gömbre, és ennek melegét magához vonván, azt, valamint a benne sűrített levegőt is nagyon lehűti. — Ezen lehűtött sűrű levegő most egy másik cső által — mely eddig zárva volt, — a lehűtendő hajóútrba tódul, és annak hőmérsékét a benne lévő hússal együtt fagypont körül tartja. — Az egész eljárás sokkal olcsóbb, mint a jéggel való hűtés, már csak azért is, hogy az eddig jéggel tele rakott hajóútregeket most hússal tölthetik meg.

Ugyanezen Eastman természetesen mészáros is, és nagyban vásárolja az élő húst, mit levág és elkészít a szállításra.

Az eljárás röviden a következő: nagy falkákban veszi meg a marhát, — mely a nyugati államokból jön és már többnyire 2-szer van Shorthorn fajjal keresztezve — s átlagban 10—10¹/₂ cent-et fizet a holt súly fontjáért (angol font = 0.81 része a mi fontunknak) a mi az amerikai „cen“-et 2.5 krjával számítva annyit tesz, mint nálunk egy kilo 62.4 krjával. — A marha levágása nagyon emberséges módon történik. — A marha hátulsó lábainál egy csiga-kötél segítségével felhuzatik, úgy, hogy orra csak alig éri a földet, ennek következtében a vér mind fejébe — tódul, ugyanannyira, hogy szédelgés és fél ájultság közt alig érzi, midőn a késsel elvágják nyakereit. — Átlag 1000 darab marha kerül itt napjában a vágóhidra. — 20 perc alatt egy tetemet véglegesen elkészítenek a gépiesen munkálkodó mészáros-sereg kezei, úgy, hogy a „Carcass“ a hűsítő kamrába szállítható, hol elfelezve szépen sorban felakgattnak. — Itt 2—3 napig hűttetnek, ezen helybeli jéggel való lehűtés átlag darabonként 50 centbe kerül; innen 4 darabra vágva egyenest a hajóra vitetvén, 7—10 nap után a liverpooli és londoni vásárokon kelnek el. — A helybeli hűsítő kamrákban — itt még jéggel történik a lehűtés — 36 fok Fahrenheitot (k. b. + 2 fok R.) mutat a hőmérő, míg a hajón a „Refrigerator“-nál 35 fok, sőt időnként 28 fok Fahrenheitra is leszáll, a mi k. b. + 1 és — 1 reaumurnak felel meg.

Birkát is éppen oly mértékben szállít, fontja egy árú a marhával. — A birka, valamint a marha kora 3—4 év közt van és csak legelőn hizlalt. — A hajószállításnál 1 darab göboly 10 darab birkával egyenlően számíttatik.

A hulladékot nagyban feldolgozza enyvnek, különösen trágyának (pedig nálunk sokan azt hiszik, hogy Amerikában alig ismerik azt), mi hogy mennyire kifizeti magát, mindjárt számokban fogom megmutatni. T. i. Eastman, dacára, hogy 10 cent-et ad a vágandó marháért, mégis azt mészárszékjében 8³/₄ centért (mindig angol fontról szólok) adhatja el; azért mert a felhasznált hulladék fontonként 1³/₄ cent bevételt hoz. — Főtt vér trágyáért tonnánként 55-öt, csontlisztért 25 dollárt kap (1 tonnát 20 mázsával, 1 dollárt 2 forinttal számítva. Szerk.) De ő nem ad el New-Yorkban hust, hanem átküldi Angliába, hol ha

fontjáért 3 centtel többet kap (tehát 13 centet), nagyon meg van elégedve. — És hogy ezt meg is kapja, bizonyítja az, hogy már sokan, más amerikai városokból is utánozzák példáját. — Tehát ezen 3 centben benne van a szállítás Angliáig, a tolytonos refrigálás, és a tiszta nyereség.

A mi a refrigeratort illeti, még meg kell jegyeznem, hogy most, míg Bell-Coalman patentje (mit 17 évre kaptak) tart, addig még sokkal többre jön a vele való szállítás, mert vagy bérbe kell tőlük venni gépjüket drága pénzen, vagy pedig, ha azt az ember 9000 dollárért meg is veszi, köteles nekik minden darab marha után, melynek lehűtésére használtatik 50 centet fizetni. -- Jobb hajókat is építenek most marhaszállításra, egyszóval évről-évre olcsóbban szállíthatnak, ergo többet fognak szállítani és így continensünknek marhatenyésztését annál jobban fogják nyomni.

És most önkénytelenül azon kérdés mertül fel előttem: „Vajjon egész igazuk van-e azon igen tisztelt gazdáinknak, kik az amerikai concurrentia ellen mást nem tanácsolnak, mint hogy a cerealékról menjünk át minél előbb a husstenyésztésre?” Hogy nagyon kell, és szükséges nekünk marhatenyésztésünket emelni, az bizonyos, de hogy ez elég volna arra, hogy a tengeren tuli hatalom vaskeze elől meneküljünk — azt ítéljük meg a t. olvasók a fentebbi adatokból.

III.

Washington, április 21.

Az amerikai buzakereskedés mindenesetre még jobban érdeklí egyelőre hazánkat, mint a huskereskedés, melyről utoljára szóltam. A buza termelését illetőleg kétféle helyzetet különböztethetünk meg az Egyesült-Államokban: a keleti államokét, melyekben évek óta a kellő népesség meglévén, a föld már elvesztette őserejét és részint hevertetés, részint trágyázás által javíttatik, és a nyugati államokét, hol az évenkénti nagy bevándorlás, és új föld munka alá vétele daczára is, még sok és nagy területű szűzföldet találunk. Ezen utóbbi az, mely roppant terméseivel és aránylag csekély előállításí ára által nehezíti meg annyira versenytünket.

De a fő tényező, mely az amerikai termény árát annyira le szállítja: a szállítási ár. És ez főleg az, mit el kell és el lehet tőlük tanulnia minden oly nemzetnek, mely saját jövődő gazdasági életébe némi reményt kíván helyezni! Már természetesen oly nemzetet értve, mely kivételből él. A fő dolog, mit ezen nép szemé előtt tart, a vízi szállítás lehetőségének szaporítása, mely azután duplán hat, t. i. nemcsak maga által, de az által is, hogy a vasuttarifákat lenyomja. Egyébiránt a vasuti, szállítási árak itten folytonos hullámlásnak vannak alávetve, melyek mindig a jelenlévő concurrentiától, az évszaktól, valamint a szállítandó mennyiségtől tétetnek függővé, és így sokszor hetenként is változnak. Így például Chicago és New-York közti vasutakon 100 font buza szállítása 20—40 cent. közt variál. Második főtényezőül a szállítási árak reducálására az átrakási díjleszállítása használtatik. Egyszersmind az által is, hogy az átrakások száma minél kisebbre szorított.

Hogy az átrakás ezen egyszerűsítése itt az úgynevezett „Elevatorok“ által történik, az nálunk ugyis általánosan tudva van. Ezeknek technikai kezeléséről itt nem akarok bővebben szólni, mert hisz e felől Miklós Ödön barátom, ki e dolgot mérnöki szakavatottsággal itt helyben tanulmányozta, legtűzetesebb felvilágosítást adhat. Csak egy pontról szeretnék megemlékezni, hogy t. i. az elevator systema céljának csak akkor felelhet meg valóban, ha a buza „gradatió“-ja el van fogadva, ez pedig egy bizonyos, általánosan és törvényesen elismert buzaosztályok megállapításában áll; olyformán, hogy ha péld. egy bizonyos waggon buza minősége (fokozata) a terménytőzsde felcsekkett tisztje által meghatározott, pl. téli fehér N. 2, akkor a vevő szükségtelennek tartja az árut megtekinteni vagy próbát kérni belőle, mert a buzának positiv minőségi foka tudva van és ennél fogva napi ára is. Ezen czélszerű eljárás egyrészt a kereskedést magát könnyíti nagyban, mert az áru pénz gyanánt fordul meg, másrészt az átrakási és raktározási tételeket szállítja le, mert összekeverhető és együtt kezelhető mindazon különböző tulajdonosok buzája, mely egy és ugyanazon classificációt kapta.

Egyszóval itt a vevő nem azon egy individuum buzát kapja meg, melyet a kereskedő eladott, hanem egy olyat, mely minden

körülmény közt éppen annyit ér. — A termék maga a pénz, mert egységes értéke meg van állapítva.

Az ár egység megállapítása a kereskedelmet mindig megkönnyíti, sőt csakis így lehet valami világkereskedelmi cikké. Például vehetjük a francia borokat; akármily évből való a termés, mégis mindig ugyanazt a bordeaux fajt képes előállítani; vagy nézzük a stuttgarti búzát, mely már sok éven át egységes, pozitív minőségű cikket képez; vagy végre vegyük a pénzt magát, mely szintén csak ezen felfogásból kiindulva alapítottatott.

Egyszóval a buzaegységek megállapítása még akkor is nagyon hasznos dolognak mutatkoznék, ha — mit nem remélek — az elevatorokról egészen eltekintenénk.

De térjünk vissza az elevatorhoz, hogy láthassuk, mennyire egyszerűsíti a buzakereskedést, kísérik végig egy waggon buza útját termelőjétől Európáig. (A termelési árakat majd csak akkor közlöm, miután azokat ott helyben tanulmányoztam.)

A legtöbb buza közönséges útja via Chicago és New-York megy. Chicago környékén tehát vagy egy helybeli kisebb, vagy egy new-yorki nagyobb kereskedő agense által vétetik össze a termelőktől a gabona. Onnan pedig vagy a vasuton, vagy az Erie tavon Buffalóig, onnan ismét az Erie csatornán New-Yorkig vitetik. Vagy pedig az előbb említett árakért vasuton. A csatornaszállítás természetesen legolcsóbb, a „canal boat” 8 cent.-ért (1 cent = 2.4 kr.) viszi a bushelt; ez azon idő, mikor a vasutaknak egész le kell szállniok az árakkal. Egyébiránt ezen nagy csónakok könnyen szállíthatnak olcsón, mert célszerű a berendezésük. Egy családapa egyetlen tulajdonát és egyszersmind lakhelyét képezik, és mi több, egyszersmind lovainak istállóját, úgy, hogy nappal huzatja csónakát általuk, éjjelre meg felveszi őket örökké uszó atyai füdele alá.

Ha vasuton szállítottunk, akkor New-York elé ér buza-waggonunk és pedig közönségesen azon vasutársaság elevatorjához, a melynek vonalán utazott. (Mert a vasutársaságok többnyire maguknak építik az elevatorot.) Itt vár már a terménytőzsde felesketett tisztje és a buza minőségét classificálja, mely munkájáért a tulajdonostól waggononként (500 bushelen-

ként) 20 cent. jár neki. Az ő általa kiállított minőségű bizonyítvánnyal a kocsi beáll az elevator alá és a gőzlapát által 4 perc alatt kitisztítva, a buza az egyik nagy tölcserbe hull, honnan a gépezet paternosterja által felemeltetvén és a mázslón, valamint a rostán keresztül menve a roppant nagyságu hombárokhoz egyikébe vezetetik, hol összekeverődik mindazon buzákkal, melyek vele egyminőségűek.

Itt a buza addig marad raktárolva, míg kívánság szerint tova adatik, és pedig az előbbi tulajdonos nem buza képében, hanem azon nyugtatóvány képében adja el áruját, melyet az elevator tulajdonosa szolgáltatott ki neki, midőn a gabonát raktárába fogadta. Az új tulajdonos most előmutatja ugyanazon nyugtát és az elevatorhoz állítván hajóját, annak kezelője köteles azt gépezete által onnan direkte a hajóúrhoz befolyatni és így az Európába induló hajó meg van töltve. A hajóúrhoz oldalában zsákolva, közepe *à la rinfusa*, bushel-jét átlag 8–10 cent-ért viszi át az oceánra Liverpoolba. Az elevator tulajdonosa ezen egész munkájáért, tehát felrakás, 10 napi raktárolás és hajóba szállításért, bushelenként $1\frac{1}{4}$ cent-et kap, mely tételt az eladó és vevő egy bizonyos arány szerint közösen fizetnek. Csakis egy kivételes eset van, midőn a buza mutatvány szerint kel el, t. i. midőn több kézen át kerülve, többször classificáltak a minőség és például a második vevő alacsonyabb fokot tulajdonit neki, nem fogadja el („to undergrad”), akkor próbát visznek a tőzsde igazgatósága elé és ez az árut nyilvánosan elárverezzi, a jövedelmet az előbbi tulajdonos tisztán kapja meg. Csakhogy az ily osztálytalan buzát az amerikaiak nem engedik exportálni, hanem ez azonnal a belvárosi raktárakba megy és itt helyi szükségletre kicsinyben adatik el a malmokba stb.

A keleti tengerparton a gazdag Vander Bild építette 4 év előtt az első elevator, most már minden városban egyre épülnek ilyenek. Hogy csak a legnagyobbbszerűbekről emlékezzem: a „New-York central” vasutnak van kettő, mindenik 1 millió bushelt képes befogadni; ugyanitt a „Pennsylvania vasutnak” van egy *à* 1.200.000 bushel; Philadelphióban most akarnak még egyet építeni, mely 2 milliót fog elbírní. Ez

mind csak azt mutatja, mennyire kifizetik magukat e roppant épületek; most itt, mint multkor egy yanke telephonjáról mondta nekem, „képtelenség volna e nélkül élni!”

De hogy megint a kiindulási ponthoz érjek, még pár szót szeretnék mondani azon keleti államokról, melyek, mint említém, már nem birnak őserejű buzatermő földekkel stb. és melyeket részben személyesen átutaztam. Ezek ott vannak gazdaságukkal, a hol mi, vagy legalább a hova rövid idő múlva nekünk is jutnunk kell. A nyugat, éppen úgy mint bennünket, leversenyezi őket is. Nem exportálhatnak! De még New-Yorkba sem tudják ugyanazon árért szállítani a buzát mint a távol nyugatiak. Éppen ezen okból különféle intensív termelésre térnek át, mint pl. hus, dohány, kender, répacukor (mit éppen csak most kezdtek) stb. Gazdasági életök fenntartását azonban csakis a nagyszerű bányáknak és a nagyban kifejlett iparnak köszönhetik, melynek következtében a nagymérvű helyi szükséglet képezi vásárjukat. A kisgazda valamennyi fia, a legöregebbiket kivéve, kivándorol nyugatra. Míg az öregebbik atyja farmján maradva, a szűk idők dacára is, jó módulag él kis gazdaságában.

A mi az átlagos évdíjakat, napszámokat stb. illeti, az Egyesült-Államok statisztikai kimutatása szerint 1880-ban következők voltak:

	Hónaponként		Dollárokban:			
	Ellátással.	Ellát. nélk.	Naponként		Ellát. nélk. az év	
			Ellát. nélk. aratás alatt		többi részében	
New-York	20·80	13·98	1·60	1·20	1·08	0·74
Pennsylvánia	20·25	12·60	1·47	1·11	0·99	0·68
Dél-Carolina	10·38	7·32	1·14	0·88	0·55	0·43
Kentucky	16·28	10·75	1·48	1·14	0·77	0·53
California	40·93	27·12	2·21	1·71	1·95	1·27

IV.

Florida, 1881. május 5.

Az amerikai Egyesült-Államok déli államaihoz tudvalevőleg azok soroltatnak, melyek a secessió-háboru alatt a rabszolgák megtartásáért hadakoztak. A háborút elvesztvén egyuttal eddigi gazdaságuknak éltető erejétől és főtényezőjétől is végleg megfosztattak. — A rabszolgák, kiknek átlagos pénzértéke-fejenként 1000 dollárra becsültetett, szabadokká lettek, és a nagy birtokosoknak, a „Planterek“-nek, gazdasági systemájuk egy napról a másikra lehetetlenné vált. A leggazdagabb és legrégebb családok természetesen teljesen elszegényedtek és most részint elhagyott tanyákon (settlement-eken), részint vasuti és más szolgálatokban tengetik életüket. Meg is látszik ezen roppant elszegényedés, ha ezen államokon keresztül utazik az ember. Virginián, Éjsz. és Déli-Carolinán átmenve mindenfelé csak az egykori gazdasági fény maradványaival találkozunk. Itt-ott elhagyott „mansion-house“-ok, a földbirtokosok fakastélyai, láthatók, elgyomosodott parkkal körülvéve, határtalan rizs- és gyapottöldek kezdő erdőkké és vadonokká válva; különösen az előbbieken látszik még meg a gondos csatornázás, de a benőtt árkok most a vizet kiduzzasztják, és a hajdan viruló rizsföldet békamocsárrá, sok ezer munkás verejtékét semmivé teszik. Igazán szomorú látvány!

A néhai rabszolgák, kik most „coloured gentlemen“-eknek, színes uraknak, hivatják magukat, csakis itt-ott és nagyon lassan kezdenek a vagyontalanság legalsó fokáról felfelé emelkedni. — De nem is csoda, mert részint benne van a szolgálai, mondhatnám, állatias szolgálai természet, részint a lelki műveltség és a felfogás oly alacsony fokán állnak — daczára annak, hogy irni s olvasni többnyire tudnak, — hogy mihelyt megszerezte magának a rendes élni valóját, mi ott nem nehéz, és itt-ott egy kis „whisky“-re, gügyira, szert tehet: az élet legmagasabb boldogságát elértnek véli. Egy négercsalád hetenként 1 dolárral könnyen megél. Az ily fekete nép legnagyobb része szolgálatban van. Azok közül, kik földműveléssel foglal-

koznak, csak egy rész birja maga a földet, a másik, különösen Carolinában és Georgiában, régi urától a francia „métayer“ systéma módjára veszi azt bérbe. Sok pénz helyett terményben fizeti bérét. Házi szükségletét rizs, pamut, kukorica, lóbab és egy pár czukornád növény tenyésztésében teljesen fedezi. Házikója vagyis inkább kunyhója legegyszerűbb módon deszkák-ból, vagy fatörzsekből épült „block house“, a rések nincsenek becsinálva, úgy, hogy a falon keresztültetszik a világosság, és a szellő átjárhatja. A kunyhó maga czölöpökön, vagyis lábakon épült, a Száva melletti pórházak módjára, csakhogy itt nem az áradások ellen, hanem a légvonat miatt van ez így.

Ezen déli államok legnagyobb tériméjét erdők és földek képezik, és pedig többnyire olyanok, melyeket a mi felfogásunk szerint inkább rossz-erdőnek mondhatnánk, mert különösen a tüleveltek, melyek itt tulnyomó többségben vannak, ritkábban állnak egymás mellett. Ezek közül leghasználatóbb a fenyő- és cypress-neműek, mely utolsó fából zsindelyeket készítenek, melyek 20 évig biztosan kitartanak. A „yellow pine“, sárga fenyőtől, terpentint nyernek. Jó vízépitő fául szolgál itt a „life oak“, a tölgynek egy neme (bár levele egészen más alkatu) van itt még jasmin, cedrus, a pálmának sokféle neme stb. Ez utóbbiak egyébiránt már csak a legdélibb államban, a virágos Floridában, találhatók. Ez azon állam, mely fekvésénél és éghajlatánál fogva Amerika Olaszországává lőn a természettől teremtvé. Most pedig mesterségesen kezdik azt a tekintetben kihasználni, a „jankeek“ itteni szokás szerint egyestvén a roppant tőkét amerikai gyorsasággal.

Utolsó években egyre magasabbra száll a narancstenyésztésre alkalmas földnek ára, mert éjszaki capitálisták észrevén, hogy mennyire fizet az ily vétel, évről-évre nagyobb területeket vásárolnak e célra. Egy ily 5 éves narancskert, „orange grove“, már is megkezdte a belefektetett tőkét hatalmasan visszaadni, és évről-évre több narancsot hoz, 600—4000 darabig, egy felnőtt fa, darabja 1—1 és fél centjével adható el helyben, egy acre-on 80—100 ily fa állhat. És még hozzá az 5-ik évtől fogva már ugyyszólván semmi munka sincs vele, csak legfeljebb a fa tisztítása.

Az ily „grove“ tulajdonosa aztán „can make money sleeping“, „alva csinálhat pénzt“, mint itt mondják. A nagy vasutkirály, Mr. Jay Gould, ki mindenütt ott van, hol nagyban lehet pénzt nyerni, a dolgot helyesen fogta fel. Most rendelt 1500 db. vasuti waggont, mindannyit külön berendezéssel a Floridában tenyésztett különféle déli gyümölcsöknek gyors és lehűtött állapotban való szállítására az éjszakai városokba.

Ezen állam területe már nagyobb részt privát tulajdonba ment át, de azért az államnak is sok birtoka van még. A föld az állam kezéből vagy rendes vétel által, vagy „homestead“, adományozás, által kerül a kolonista birtokába, azaz, hogy az állam a települni akaró egyénnek 160 acrenyi területet 15 dollár lefizetése mellett enged át azon feltétel alatt, hogy azt az illető 5 évig saját maga művelvén, egy bizonyos mennyiségű földet termővé alakít át, fákkal ültet be stb. Egyébiránt a föld neme itt többnyire laza, szitrke homok, mely relatív nagy termőképességét részint a tömérdek mennyiségben benne foglalt porhadt kagylórészecskéknek, részint a csekély mélységben lévő talajvizeknek köszönheti, melyek még hozzá oly nagy mennyiségű oldott növényrészlet tartalmaznak, hogy ezáltal ugyszólván mindenkor megtrágyázzák a talajt. Narancson, kukoriczán, burgonyán és csicsókán kívül nem sokat szokott az itteni gazda „farmján“ termesztetni. Az ezen kívül szükséges terményeket azon pénzért veszi, melyet narancsai hoznak; a hust egyébiránt sokan maguk tenyésztik, sertést és tarka gulyát tartván félvadon a rengeteg erdőkben. Utóbbit lóháton keresi fel és hajtja be a gazda, ha billegelés vagy eladás miatt szüksége van rá. Az ily marha ára itt átlag nem több 10 dollárnál, és a kereskedők többnyire a nyugatindiai szigetekre, Cúbába stb. szállítják azt át.

Egyébiránt Florida, daczára, hogy déli állam lévén lakossága egyelőre még minden gazdasági erélytől meg van fosztva, mégis a közel jövőben nagy tervek kivitelének leendő színhelye. A tervek, valamint kivitele — természetesen északi férfiak erélyéből és erszényéből szülemlik. Philadelphióban egy gazdag részvénytársulat alakult, mely egy nagyobb csatorna ásása által az Okeechobee tó és a tengerközt, a roppant terü-

letti Everglades mocsarakat (Florida legdélibb csucsán) le akarja csapolni, és az ez által remény szerint nyerendő 12 millió acre jó földet nagyszerű cukornád termesztésre felhasználni. Egy másik nagy, tengeri hajók számára ásandó csatornáról is szólnak már, mely Florida északi részét keresztülvágva az atlanti oczeánt a mexikói öböllel directe összekötné, főleg azon czélból, hogy a vízi összeköttetés New-Orleans és Európa, valamint New-Orleans és New-York közt megkönnyebbíttessék és 4 nappal megrövidíttessék. Ez aztán Eads kapitány tervének, ki a panamai szorost „hajózható vasut“ által akarja Tehuantepec-nél átjárhatóvá tenni, szinte nagyobb nyomatékot adna.

V.

Louisiana, New-Orleans, 1881. május 20.

Az amerikai városok közt a legeurópaibb benyomást mindenestre New-Orleans teszi a távolról érkező utazókra. Egyébiránt nem csoda, mert 1717-ben alapítva, többnyire francia befolyás alatt állott, mely nemzet, mint eddig tapasztalni véltem, sokkal tovább tartja fel eredeti jellegét és szokásait, mint például a német és az angol. Egy nagyon szép, széles utcza, „Canal street“, két részre szeli a várost, a régi francia részre és az újabb amerikaira. Mert daczára annak, hogy a francia elem, a „créol“ (mint itt a francia benszülöttek kevélységgel nevezik magukat), lassanként és különösen az utolsó háboru és az evvel bekövetkezett nagy elszegényedés óta eredetiségéből ki kezd vetkőzni és az amerikai szokásokat kezdi felvenni: mégis nagy válaszfalat és különbséget találni még köztük. Például a Canal-street egyik oldalán csakis francia nyelvet hallani, sőt még az ott lakó négerék is ezt tartják anyanyelvöknek. De hiába, az idő rombolva halad, neki végképen ellentálni még a hagyomány sem tud. És így a francia városfél is neki indult már az el-yankee-sodásnak. Angolul már ért mindenki és a czégfelírások a francia városrészben is már is mind angolul írvák. A vagyonosabb créol családok előbbi időben mindíg külön társaságot képeztek és nem volt könnyű

az amerikaiak közéjük jutni; most, a mi még e créolekból megmaradt, évről-évre jobban amalgamizálódik az amerikaiakkal, — egy szóval, a román elem a germán által elnyomatik, mint ennek már annyi példáját látjuk a történelemben.

A mi a város fekvését illeti, az, habár nem is egészségi, de kereskedelmi szempontból igenis a lehető legjobb.

A hatalmas Mississippi partján (mely név Indián nyelven annyi mint „a folyók atyja“) k. b. 100 ang. mf.-nyire ennek torkolatától felfelé fekszik és éppen e helyzetének köszönheti, hogy New-York után az első helyet foglalja el az Egyesült-Államok kikötői közt. Még kevés év előtt fő kivitel-tárgyát ugyszólván csak gyapot képezte, mely a déli államoknak fő terménye. És pedig ez csakis kisebb és sekélyen járó vitorlás hajók által eszközölthetett, mert a Mississippi torkolata annyira el volt iszapolva, hogy a víz nem volt mélyebb 14—16 lábnál. — Akkor Captain Eads, mérnök, kinek neve örök emlékezetébe fog maradni mindazoknak, kik a „folyók atyjával“ érintkezésbe jönnek, Európában, különösen pedig Dunánk Sulina nevű torkolati ágánál tanulmányozván a „Jetties“-systemát, az Egyesült államok kormányánál ajánlkozott a hatalmas folyamtorkolat kitisztítására.

De miután az amerikaiak legnagyobb része kételkedett a nagy terv kivitelének lehetőségén, a tanács csak azon feltétel alatt volt kész Eads-nak egy bizonyos összeget adni, ha ő a torkolatot saját risicójára egy bizonyos mélységig kitisztítja. Eads nem nyugodott, és miután sikerült neki a messzelátó st.-louis-i pénzesemberektől e czélra egy jókora kölcsönt kapni, bele kezdett a nagy munkába. — A delta közül egy torkolat kiválasztatván, annak 2 szélén rőzsékből, fasínákból és kövekből nagyszerű töltések alakítottak, melyekre végre hatalmas cseméntfalak rakattak. — A víz medre bizonyos szilárd határok közé szorítottván, a folyás mindig gyorsabbá vált, úgy, hogy az előbb csak lustán hömpölygő ár most $4\frac{1}{2}$ ang. mf.-et tesz óránként; és ezen romboló erő saját maga természeténél fogva napról-napra jobban kisöpörte az iszapos medret, úgy, hogy a „Jettiesek“ 1877-ben elkészülvén, 1879-ben már 30 láb mélységet eszközöltek a torkolatnál. — És evvel megnyílt a

világ legnagyobb termékenységu völgye a direct világ-kereskedésnek, és feltárult a tenger kapuja a közép éjszak-amerikai hatalmas hajózható folyóhálózat előtt.

És éppen ezen pillanat volt talán az, mely a haláldöfést adta szegény hazánk buzakivitelének. Még nem érezzük a döfés halálos erejét, de fájni már kezd.

Csak nézzük a statisztikát: New-Orleans gabnakivitele volt:

1877-ben	1878-ban	1879-ben	1880-ban	
B u s h e l				
2.741,486	3.036,530	3.598,832	5.254,705	kukoricza.
105,000	845,081	1.901,929	8.421,146	buza.

Denique, alig nyílt meg az új vízi út, már is erre kezd venni útját mindazon gabona, mely előbb a Mississippi-völgy tartományaiból vasuton New-Yorkba és más keleti kikötőkbe ment, hogy onnan a tengeren átutazhassék. De most másféle veszi útját. St.-Louisban úgy gyűl most össze a gabona new-orleansi kivitel számára, mint Chicago-ban és részint Milwaukee-ban a new-yorki számára.

St.-Louisban egyre építik az elevatorokat és készülnek minél több gabonát a folyón leküldeni. A folyami szállításra már 5-féle „Bárkatársaság“ alakult, mely együtt 106 bárkát bir, melyek mindegyike 20—30,000 bushelt, az újabbak 50—60,000 bushelt birnak, azonkívül még fedélzetöket is gyapottal és exportálandó szalonnával rakják meg. A személyszállító hajók, melyek itt hallatlan nagyságuak és sok terhet is birnak el, zsákokban hozzák le a gabonát. A bárkák St.-Louisból idáig 6—7 nap alatt „tolatnak.“ Igen, mert itt a vonó gőzös elé és mellé 6 ily bárka szilárdan oda erősítetvén az nem huzza, de tolja ezeket, és pedig gyorsabban mint a gőzvonatok átlagos futása. Egy ilyen kis vontató gőzös pl. multkor maga 300,000 bushelt cipelt le ide magával.

Ezen a vízi uton a buza szintén klasszifikáltatik úgy mint multkor azt leírni volt szerencsém. És pedig ez már a bárkában létekor történik, hol a tőzsdetiszt „Stich“-próbák által határozza meg a fokot. Ezen munkájáért 1000 bushel után 1 dollárt kap a tulajdonostól. Az érkező bárkákat a kis vontató

azonnal egy nagy exportáló tengeri gőzöshöz viszi, melynek oldalán már ott áll az „uszó elevator“ s a bárka ennek oldalához áll. Az elevator most emeltyű-karját a bárkára helyezve, megkezdí munkáját, melynél fogva a gabonát a bárkából gőzerő által magához emeli fel; az itt megmázsáltatik és megrostáltatik, és azonnal ismét a másik oldalon álló nagy gőzösbe folyik bele. Az elevator maga kicsinyben az, mint a nágyok, melyekről egy mult levelemben szóltam, azon különbséggel, hogy az egész egy nagy talpon áll és így minden hajóhoz oda vonható, másodsor pedig, hogy ennek nincs hombárja, mert azonnali átrakásra való. Már 6 ilyen látható itt a kikötőben és úgy látszik, jó hasznát veszik. Óránként 6000 bushelt rak át, mázsál és rostál egyszersmind! Oroszországba már több ily uszó elevatorot rendeltek meg. A gabona tulajdonosa fizet e munkáért $\frac{3}{4}$ cents-et bushelenként, míg a leszállításért S.-Louisból idáig 7—12 cents közt variált eddig az ár, legujabban már csak 5 cents, és 3 c.-re reménylenek még leszállani.

New-Orleansból Liverpoolba a szállítás $17\frac{1}{4}$ cent és még hozzá a biztosítás 1—4%, tehát sokkal drágább mint New-Yorkból. De mégis ezeknek jobban fizet. Lássuk miért:

1. St. Louisból-New-Orleansba	5	cents.
2. Classificálás	0. 1	„
3. Uszó elevatornak	0.75	„
4. Tengeri biztosítás	0.17	„
5. New-Orleans-Liverpool	17.25	„
	23.27	cents.

Tehát $23\frac{1}{4}$ cents à bushel = 86 cents à mmázsa vagyis mm.-ja 2.15 f. o. é.

De míg e hosszú vizi uton 23.27 centsért megy bushelje addig Chicagóból vasuton New-Yorkba és úgy Liverpoolig 28—30 cents-be kerül, daczára, hogy a vasutak már lehetőleg leszállították tarifájukat és nagyobb kocsikat, nagyobb gőzöst építenek, — sőt azt mondják itt, hogy e módon még a hires Erie canalist is leconcurrálják teljesen!

Egyszóval évről-évre jobban erre fog özőnlenni a kiviendő gabona. — Rövid idő mulva Kansas, Minnesota sőt Kalifornia is ezen olcsó utra fogja vetni folyton gazdagodó évi termésait,

minek természetes következménye lesz, hogy Európában a buza ára mindig jobban lefelé nyomatik.

Ha valaki ezen buzaszállítási árakat a mieinkkel összehasonlitja, nagy örömmel meggyőződik, hogy mi sem szállitunk drágábban Angliába; ne gondolja azonban, hogy azért versenyezni is leszünk képesek velök.

Mert az előállítási árakban vannak a nevezetes különbségek. — De erről közelebbet a helyszinéről.

Addig is, azoknak megnyugtatóására, kik buzánk ily sötét jövőjében hinni nem akarnak, bátran elmondhatom (mit egy amerikai magyar háziasszonytól hallottam) — „hogy mind hiába, turós rétest még sem lehet jót csinálni az amerikai búzából, — mert tésztája nem nyulik!”

VI.

Texas, San Antonio, június 4.

Az Egyesült-Államok legnagyobbika Texas; kiterjedése 274,356 ang. négyyszög mfd., mi ugyanannyi mint egész Németország, plus Holland, Belgium, Dánország és 2-szer véve Schweiz! És mindebben még nem lakik 2 millió ember! De nem ám azért, hogy talán rossz a földje vagy a klimája, hanem azért, mert a roppant európai kivándorlás daczára ide még alig került nép; különösen az okból, hogy a nyugatnak jobb ágensei lévén, még egyelőre arrafelé duzzasztják az árt. De most már a texanusok is iparkodnak minél több kivándorlót ide csalni, mert bizony némelykor nagyon szükében vannak a munkás kéznek. Tavaly itt a német gazdáknak legtöbbje kénytelen volt szép gyapottermésének nagy részét künn veszni hagyni, mert semmi árért sem kapott kezeket, melyek az aratásban segítették volna. Még erre gépeket nem használnak.

Texas klimája a lehető legkellemesebb, sőt mondhatnám legcélszerűbb. — Telet itt alig ismernek, csakis karácsony tájban fúj néhány napig hideg szél, a nyár pedig nem melegebb, vagy csak alig, mint Alsó-Magyarországban. Az évi átlagos hőmérsék 67° Fahrenheit mi k. b. 15½ Reaumur-nek fe-

lel meg. Nyári legmelegebb napokon csak nagy ritkán emelkedik a Reaumur hőmérő többre (árnyékban) 27 foknál. És ezen mérsékelt időjárás az oka annak, hogy egy évben még 3 termést is vehetnek a földtől. Egyiket tavasszal, másikat nyáron, a 3-ikat késő ősszel aratják. — Egyébiránt az államnak még csak nagyon csekély része van eke alatt, részint mert oly csekély a lakosság, részint mert a gyönyörű természetes legelőkön az állattenyésztés jobban fizet.

És milyen állattenyésztés! A legelők kevés kivétellel még nem lévén bekerítve, a marha szabadon járhat akármerre. A tulajdonosa ellés idején egyenként felkeresi teheneit és a borjúkat megbélyegezi, úgy hogy akárhol is kujtorog, mindig felismerjék, hogy kié. Mindezt a birtokos természetesen lóháton és legényei kíséretében teszi, az itt még divatban lévő „lasso“-t használván. Ugyanaz, mit nálunk a régi csikósok „árkány“ vagy „futókarika“ név alatt vetettek a kifogandó csikó fejére. Tehát sem istálló, sem akol nem kell, sőt gulyás helyébe is csak egy—két oly lovaslegény szükséges, ki időnként a meszszebb koborló marhát összetereli. Az illető egész investíciója nem áll másból mint a gulyát összeállítani, mit közönséges Texas-vérből per 10 dollar fejenként megszerezhet, és daczára annak, hogy, midőn nincs bekerítve, egy bizonyos százalékot rendes veszteségtől kell számítania, olyanokra, melyeket a gőzmozdony zuz agyon (bár az ilyent a vasut-társaság megtéríteni volna köteles), aztán, melyek elvesznek vagy lopatnak, mégis a tőke 2—3 eladási év után már egészen kifizette magát és a jövőendő már csak tiszta nyereség, mindenesetre évenként 50% szaporodást várhat. Nagy marhakereskedők ezen vidéken összevásárolják a 4 éves marhát és azt lassanként északnak hajtják, hol részint legelőkön, részint istállóknak hizlaltatnak. Az előbbi bár nagyobb súlyt ér el, még sem oly kedvelt áru.

Az itteni Texas-faj sok év előtt behozott spanyol marhából áll, mely természetesen idővel kissé megváltozott és elvadt, de így nagyon jól megfelel a körülményeknek. Azt tartják, hogy a texasi marhát nem jó egyszerűen többször shorthornnal keresztezni, mert a „prairia“-kon szívóssá vált természetök tulságosan kényessé és lazává változnék azon mindig

istállózva nevelt vér behozása által. A shorthorn-faj egyébiránt legelterjedtebb Amerikában, különösen annak „Durrham“ nevű válfaja, sőt már annyira vitték ezen csodálatos szorgalmas emberek, hogy telivér bikákat exportálhatnak, és tették is már innét Japánba.

A marhalegelők nagyon buja és jótékony füvel benőttek, sőt a kissé dombosabb helyeken számtalan „Mesquit“ fák is állnak a legelőben, melyek egyrészt jótékony árnyékot adnak a nap heve ellen, másrészt pedig levelök és különösen gyümölcstük által, mely a bab hüvelyéhez hasonló, jó tápszert nyújtanak a marhának. Minél erősebb a nap heve, és minél jobban kiszárad a fű, annál több hüvely nő ezen a fákon, úgy, hogy a marha minden esetben jóllakik.

Egyébiránt még egy más érdekes növénye is van a Texas-Prairiának és ez a Cactus, mely itt nagy mennyiségben vadon nő. Oly marhát, melyet esetleges hizlalás vagy fejés okából lekötnek, főleg ezen veszélyes tüskéjű növényynyel etetik, miután tűz által leperzselték annak tüskéit és a husos leveleket megszecskezták. Azt mondják, nagyon jó tejet készít.

Az állam dombosabb és sziklásabb (mészkő) részei nagyon alkalmasoknak mutatkoznak juh- és „Angora kecske“-tenyésztésre. Mindkettőt csak nem régóta kapták fel ezen államban, úgy, hogy még nagy jövője lehet, és valószínűleg lesz is. Fő bizonyítéka, hogy már egy ausztráliai juhtenyésztő is, ottan, a juhtenyésztés eldoradojában, eladván legelőit, Texasba kezdte meg ezreket termő foglalkozását 40,000 dbbal. Az ilyenek pedig tudják, hogy mit tesznek. Nem soká fog tartani, hogy ezeknek versenyét mi éppen úgy érezhetjük mint az ausztráliaiakét, de úgy hiszem, hogy soha sem érik el az electorál-finomságot, mert soha nem lévén istállózva, még sem viselhetik úgy az állatnak gondját mint mi. Az ide való állattenyésztőknek messze fekvő birtokait „Ranche“-nak hívják, a birtokost „Rancheronek, mindezen szók és idevaló szokások a spanyolból származnak, mert Texas nem rég még Mexikóhoz tartozott.

De, hogy a juhtenyésztéshez térjek: itt közönségesen mexikói anyákkal kezdik azt meg; gyapjuk kócos szőr s rosszab a mi hosszú szarvu magyar birkáinkénál; ezekre ugy-

nevezett „amerikai-merinót“ eresztvén, az előbbi, bár nagyon heterogennak látszik a keresztezés, már sikerülten megjavították. A keresztezettek teste elég nagy, sőt benőttsége nagyon jó, a gyapju neme posztógyapjuhoz sorolható. A kiegyenlettséget és finomságot csak a zsákokban lehetett megítélni itt, mert már ápril végén nyirtak. Sokan kétszer is nyírnak évenként, tavasszal és őszkor. Egyszeri nyírásnál az átlag 5—8 font darabonként, mi k. b. 4—6 $\frac{1}{2}$ vámfontnak felel meg, persze mosatlanul.

Itt csak a gyári mosást ismerik. Az ily gyapju ang. fontjáért kap 20—24 cents-et, mi bécsi mázsáért annyi volna mint 62 ft 96 kr. o. é.-ben. Nem sok magában véve, csak hogy meggondolandó, hogy soha akolra stb. pénz nem kell, sem takarmányvetésre, kaszálás, szárítás és behordásra erő és idő nem vesz. Az itt használt mexikói juhász aránylag még olcsó bért kap, holnaponként 15 doll. és eltartást. Az egyetlen mesterséges legelő, melyet a „rancheros“ szerez magának, ez a bárányok elválasztásánál van, hogy a tejről ne közvetlenül az öreg füre jussanak. Egy hónappal előbb felgyújtja a pásztor a leendő báránylegelőn a gyepet és pár hét múlva szép, gyengéd, friss fű emelkedik ki — elődeinek hamvából, — mit a bárány jó iztlen lelegel. Vannak, kik itt is kétszer bárányoztatnak, márcziusban és októberben de nem minden rancheros pártolja e systemát.

Az „Angora kecske“ 1859-ben hozatott át Davis tábornok által Törökországból próbára Georgiába, de itt nem jól sikerült, később Wisconsinban, Michiganban sőt Canadában is próbálták, de mindezen államok részint nem elég meleg, részint nem elég száraz égaljuaknak mutatkoztak. Végre több próba után itt Texasban sült el legjobban; mert nemcsak, hogy oly száraz a levegő, hogy pl. a mexikói juhászok a napon szárítják meg egész hétre a nyers hust, a nélkül, hogy azt előbb megsózták vagy megfüstölték volna, hanem egész télen örökzöldet legeltetnek, azaz oly növényeket, melyek levelüket nem veszti. És ez a két pont fő kelléke az Angoratenyésztésnek, mint hallom. A kecskének főelőnye, hogy faja semmi-nemű eddig ismert epidemiának nincs alá vetve, és hogy gyap-

ját jobban fizetik, mint itt a birkáét, Angol fontja 80—90 cent. Vagyis bécsi mázsája volna 112 frt o. é, de miután ezen állatot is 2-szer nyirják, tehát évenként 2-szer ez a jövedelem!

Az Angorát szintén nem tisztán, hanem közönséges kecskével egyre keresztezve tenyésztik. Az ily közönségesnek ára 1 dollár, míg egy tiszta Angora-tenyészegyént átlag 100 dollárral fizetnek. Csak a 3-ik keresztezéstől kezdve adható el a gyapju fontja 40—45 czentért. — Ilyenkor fejenként csak $1\frac{1}{4}$ font nyiratik. Az 5-ik és 6-ik keresztezés már eléri a 80 czentos vásárárat. — Az Angora (és itt általában a kecskefaj) szaporulata átlag $1\frac{1}{2}$ fejenként, vagyis 150%, 60—70 kecske kerül egy bak alá; minden 3 évben változtatnak a bakok. — 5-ik év táján mészárosnak eladatnak, (husa a korcsmákban „vad“ gyanánt kel el). — Az Angora bőre gyapjustól 3—4 dollárba kerül.

Még a földművelésről egy szót: mint már előbb mondtam, Texasnak még csak nagyon csekély része van egyelőre még feltörve. De a mely föld műveltetik, nagyon is jól fizet. A trágyázás még nem divik, mert 15—20 évig még mindig szép termést ad a kitünő humusos agyag, mely itt oly nagyon el van terjedve. Ha nem fizet, inkább más földet keres a tulajdonos, hisz ott még van elég! (Máskép van ez az éjszakibb államokban, hol már megtanulták a trágyázást — Carolinában egy Phosphat-bánya tulajdonosa azt mondá nekem, hogy most már nem Angliába küldi mesterséges trágyaterményeit, hanem Chicagoba, mert itt jobban fizetik). Texasba többnyire német települtek művelik a földet. Részint szétszórva, részint falut vagy várost képezve, virágzó koloniákká alakítják a még alig 40 év előtt csak indiánusok és vad bölény csordák által lakott területeket.

A német telepítvények közül különösen kitűnik Neu-Branffels, mely a 40-es években Solms herczeg által — német „Adels-Verein“ — tulajdonképen spekuláció szempontjából alapított. Utóbbi megbukott ugyan, de az áthozott kolonisták most, mint saját földjüknek birtokosai, nagyon is jól bírják magukat. — Nemzetiségöket és szokásaikat még megtartották,

és sem a sörházak, sem a hosszú száru pipa, sem a vasárnapi táncz (Amerikában a vasárnapokat még csendesebben szokás megülni, mint Angliában) nem hiányoznak; mindazonáltal a „lasso“-dobáshoz is értenek már. Neu-Brannfelsben ritka az angol szó, mindenki németül köszönt még. A városka környékén annyira felszállott a föld értéke, hogy nagyobb gazdák 4 dollárért adják bérbe földjüket. Egyébiránt Texasban a nagyobb földművelő gazdaság általában nem fizet oly jól, mint a kicsiny, és nem is fog addig, míg a pamuttermelés többet hoz a buzánál, mert előbbi nagyban termesztani csak kézi munka által lehet, ez pedig oly drága, hogy nem fizeti ki magát. A föld egyébiránt és a klíma nagyon is előnyös volna másképen, különösen Észak-Texasban, a buzatermelésre. A kis gazdaság ellenben nagyon jól fizet, csakhogy százalékban nehéz volna kiszámítani, mert a tulajdonos saját munkája a tőke.

VII.

Kansas, 1881, június.

Európában ott építenek vasutat, a hol egy vidék a civilisatio és forgalom oly magas fokát érte már el, hogy a közlekedés javítása okvetlen szükségessé vált; Amerikában megfordítva, egyenesen a termékeny földü vadonba építenek bele, meglévén arról győződve, hogy a vasut fogja megkezdeni a civilisatiót. Ugy is történt mindeddig. Alig telik bele egy év, és már a végpontokon új városok emelkednek, s a vonal melletti területek értéke pedig felszállván, azok új bevándorlók által rohamosan elfoglaltatnak. Nálunk tehát a vasut következménye, — itt előzménye a productionnak.

Természetes, itt sincs oly társaság, mely saját esélyére „ins Blaue hinein“ minden garancia nélkül kezdene építeni. Hogy tehát a társaságokat ily vasut építésére reá bírja az Egyesült-Államok kormánya, nagyon bölcsen bizonyos földterületeket adományozott nekik, melyek az illető társaság vonalának mentében fekvődvén, későbbi időben jó eladási árakat

hozhassanak neki, és így részben (ha nem egészen) biztosítva lőn a vasutba befektetett tőke.

A föld-adományozásnál következő czélszerű eljárás lőn követve: A kormány felmértvén az építendő vasut két oldalán fekvő földterületeket, azokat 1 négyszög ang. mf.-nyi, vagyis 460 acrenyi egyenlő négyzetekre osztotta; egy ily rész „Section“-nak nevezetik. 36 együtt fekvő sectió egy „Township“ vagy kerületet képez, mely szintén négyzet alakú; egy oldala 6 ang. mf. hosszú; egész terület pedig 36 négyszög mérföldet foglal el. Egy ily Township sectiói egytől—harminczhatig futó számokkal lettek ellátva. A páratlan számot viselő sectiók a vasutnak lettek adományozva, míg a páros számúakat a kormány tartotta fenn magának.

Egyszóval tessék egy „Schach“-játékot képzelni: a feketék a kormány, — a fehérek a vasut sectiói.

A vasutársaság pénzért adja el földjeit; — a kormány a 460 acrenyi négyzetet ismét 4 egyenlő részre à 160 acre elosztván, azokat „homestead“ (tanya) gyanánt ingyen adományozza a települőknek, azon feltétel alatt, hogy az illető egy ily területet 5 évig művel és a szükséges javításokat megteszi rajta, azonkívül még 15 dollárnyi beiktatási díjat kívánván.

A kormány tehát ezen eredeti földbeosztás által nem csak azt éri el, hogy a nagy birtokok képződése már előre meglesz nehezítve; — de azt is, hogy a vasutársaságot arra készítse, hogy minél több települőt, minél olcsóbb áron szállítson ki, alkalmat nyújtván nekik, hogy a kormány ingyen földjein letelepedjenek és ezáltal a vasut saját földjeinek értékét növeljék; hisz egymásba vannak ékelve azok, a telepedés pedig a szomszéd föld értékét mindig növeli.

Kansas államban szépen lehet szemlélni ezen colonisatió-terv üdvös hatását az Atchison Topeka és Santa Fé vasútvonal mentében. Ez egy részét képezi az új és rövid idő előtt elkészült déli Pacific vonalnak, mely (a déli államokon menvén keresztül) szintén az Atlant Ocean a csöndes Oceannal köti össze, mint a híres Union Pacific, mely 6 nap és éj alatt New-Yorkból San-Franciskóig mén. (Egyébiránt most az angolok

Canadában egy Canada Pacific-et és az Egyesült-Államokban a yankeek egy Éjszaki Pacific vonalat is építenek).

Kansas állam azon termékeny síkságban fekszik, melyet itten a „far West“ (a távol nyugot) név alatt ismernek. E síkság határait képezik keletről a Mississippi folyam, éjszokról azon dombok láncolata, melyek a vízválasztót képezik, a mexicói öböl és a Hudson öböl közt (Minesotát és Dakotát szelvén) — nyugatról a „sziklás hegységek“ (Locky mountains) vannak, melyek Wyoming és Colorádóban emelkednek, — délről pedig északnyugoti Texasnak fensíkja, mely Llanos Estacados név alatt ismeretes. — A nevezett síkság keletről nyugot felé homokosabbá válik, keleti részét jó humus-réteg fedi, ez alatt szép homok- s agyagkeverék van, altalaja pedig gyönyörű sötétszürke agyag, mely nagy mélységet ér el.

Ugyanezen részben a természetes csapadék is elég gyakori és szabályos, míg a nyugati homokosabb részen sokkal szárazabb az időjárás, úgy, hogy még öntözés is szükséges.

Mielőtt Kansas államról többet mondanék, Kansas városáról akarok pár szóval megemlékezni, mely újabb időben, különösen marhakereskedése által mindig nagyobb jelentőségre emelkedik. Megjegyzendő róla azon különös tény, hogy nem fekszik a hasonló nevű államban, de annak határán Missouri államban, és pedig a Kansas és Missouri folyam összefolyásánál. Lakossága számának növekedése ahhoz képest, hogy nem is bányaváros, rövid idő alatt nagy mértékben haladt előre. 1861-ben 9000, 1872-ben 41,000 és 1880-ban már 50,000-en felül volt a lakosság száma. A város maga gyorsan emelkedik és szépül; egy nagy hátránya az, hogy a magas folyampart kimosott agyagdombjai közt épült és így utcái nagyon egyenlőtlenek és lejtősek.

Kansas város marhakereskedése egyike a legnagyobbaknak Amerikában. Itt külön „marhatőzsdét“ is építettek. Szép épület, körülvéve kerítéssel, melyekben kövér shorthornok várnak a vevőkre. A Texasban nevelt marha legnagyobb része ezen vásárra jön, részint direkt mint legelőn hizott, részint miután Kansas állambeli farmerek által kukoriczával még súlyosabbá hizlaltatott.

Innen a marha vagy élő állapotban, vagy pedig mint „conserve“ a chicagói vásárra megy, innen pedig a nyugati államokba, sőt Európába is előre hatol. Eddig ezen utat az áru vasuton tette meg egész New-Yorkig, mi 1350 angol mértföld. *) Jövőben valószínű, hogy az áru azon része, mely egyenest Európába van rendeltetve, az új, olcsóbb és rövidebb viziutat választja, t. i. minél előbb a Mississippi folyamot elérni törekszik, melynek torkolata a „Jetties“-ek elkészítése által nyitva állván, korlátlan összeköttetési eret képez a világ minden országával. E cél elérésére éppen most építenek egy új vasutat, mely Kansas állam közepét egyenest a Mississippivel fogja összekötni, a folyamot Memphis városánál érve. Valószínű, hogy közel jövőben ezen utat veszik Kansas állam exportálandó gabonái is.

Egyébiránt Kansas város lakói azon iparkodnak most, hogy a Missouri folyamot is bárkák által felhasználják New-Orleanssal való vízi összeköttetésre. A Mississippi-torkolat megnyitása és ennek következtében a nagyszerű viziutak felhasználása, daczára annak, hogy még csak most kezdik olcsósítani a szállítást, mégis már nagy hatást gyakoroltak a vasutakra. Például a buzaszállítás árát a St.-Louis-New-Yorki vasuton, mely még a télen 30 c. volt, most már fele árra, 15 centsre, nyomta le. Ezen tarifa azért mindig változókonny marad még.

Kansas államnak kivitele előbbi években csakis kelet felé volt, — most, mióta Colorado, Új-Mexiko és Arizonában évről-évre szaporodnak a bányák és beözönlenek a bányászok, oly jó vásárjuk keletkezett a kansasiaknak, hogy földterményeiknek egy nagy részét nyugatra egyenest a bányászok szükségletére küldik. Ezek persze nagyon jól fizetnek, mert mit bánja az olyan ember, ha ki is adja pénzét, találhat holnap aranyat! — E bányáállamokban egyébiránt a gazdasági termények

*) Mellesleg meg akarom jegyezni, hogy az élő marha szállítására egy új patent-kocsit fognak használni, Kötsee találmánya, melyben a marha jól van istállózva, és az egész abrakolást egy ember bírja végezni, vizet és abrakot egy nyílason át kívülről be a kocsiba nyujthat az állatnak. Az eddigi veszteséget, mely 900 angol mértföldnél 15% volt, most minimumra remélik redukálni.

ára már azért is oly drága, mert ott helyben csakis mesterséges öntözések által állithatók elő, és így kifizeti magát Kansas államból odaszállítani, még akkor is, midőn az ezen államokat összekötő vasutak felhasználván az alkalmat, a szállítási árat még feljebb csavarják.

Kansas államnak nyugati részén, ott, hol mondtam, hogy mindig homokosabbá válik a talaj és a szárazság is sokkal érezhetőbb, szinte megkezdtek már a mesterséges öntözést, vizöket az Arkansas folyóból véve. Az öntözés elkészítését és fenntartását egy helyben alakult társaság vette át és ez a földbirtokostól földjének rendes öntözéseért 1 acre után évenként 1 dollárt kíván. Mi körülbelől holdjáért tenne 4 frtot o. é. évenként. Ez soknak látszik és csakis úgy magyarázható, hogy kifizeti jól magát, mert a bányahelyek szükséglete még egyelőre quantitásban is alig elégíthető ki. — Uj-Mexikóban az öntözés korántsem oly drága és acreonként 50, sőt csak 25 centre számítható, hanem itt az öntözhető terület is sokkal korlátoltabb.

De ideje, hogy a valódi Kansas gazdaságához térjek, azon jó földű területhez, mely öntözést nem kíván, azon területhez, mely relative könnyű munkával annyi szegény európai kívándorlót jomódu telkes gazdává tett. E termékeny talaju terület könnyen megmunkálható. A trágyát már a 7-ik évben megszervezi, és ekkor már ennek hiányát észre veszi rajta a jó gazda, azaz, hogy a „német gazda.“ De azért láttunk több olyan földet is, hol 12 évig egyfolytában buza állott és még ez is szép volt.

Hogy mily nagy különbség van az amerikai és a bevándorlott német gazda közt, bizonyítja, hogy Kansasban egészen elismert dolog, miszerint az amerikai farmer átlagos termése 12—15, míg a németé 30—35 bushel per acre. E tekintetben jellemző többi közt egy yankee felelete, midőn kérdeztem: „Hogy ugyan mily jövőt tulajdonítanak oly földnek, mely egy „amerikai gazda kezén volt“ és a melyet ez tudvalevőleg egészen ki szokott zsarolni?“ — „Oh, majd megveszi azt a „német“ és ez helyre állítja a föld termékenységet. Igaz is, ez többnyire így szokott lenni. Az amerikai, ki nem tud gazdálkodni, csak

spekulálni, megveszi a szűz földet, kihuzza az értékét és aztán eladja a bevándorló németnek, ki többnyire némi pénzzel vándorol be. — És még azon esetre is, ha a német szűzföldet kezd munkálni, nem tudja megállni, hogy a marhái által készített trágyát üres idejében ki ne hordja, — és így mindig elejét veszi a föld kizsárolásának.

Közvetve is trágyázzák itt a földet már az aratás módja által is. Az itt használt aratógép a „header“ vagy „fejező“, mely úgy vágja el a szárat, hogy annak nagyobb része a tarlóban marad, és csak a fej és körülbelül 4—6 hüvelyknyi felső része a szárnak esik el; ezen aratott rész pedig egy oly tartó tálba esik, mely a gép mozgása következtében képes az egész tartalmat egy a gép mellett járó szekérbe bele vetni; a szekér, ha meg van telve, azonnal a cséplőgéphez indulhat. Persze szalmát ily módon nem nyerhet a gazda, de ez nem is kell neki itten egyelőre.*)

De a föld némiképen közvetve megtrágyáztatik az által, hogy a magas tarló, mely itt a szalma legnagyobb részét képezi, alá lesz szántva. Ily ifju földön ennek is már nagy a hatása.

Még egy módjuk van a közvetett trágyázásra, az, mit Németországban „Pferch“-nek hívnak, t. i. a marhát vagy birkát egy ideiglenes bekerítésbe eresztik legelni, melyet ez annak következtében egyenesen be is trágyáz. Itt a tél enyhe, a buza növése buja, és így az őszi vetésen egész télen át legel a birka, sőt a marha is, azt egyszersmind betrágyázzván. Cerealevetésre többnyire Drill vagyis sorvetőgépet használnak. A kukoriczavetésre külön gépeik vannak, mely az egyik bokrot a másiktól oly távolságnyra helyezi, hogy később mindkét irányban a lókapával lehessen kigyomlálni a földet. Tehát ugyan kevesebbet vetnek ugyanazon területre mint mi, de azon előnyt nyerik, hogy a drága kézi munkát a kapálásnál egészen megtakarítják.

Az arató gépet több farmer közösen szokta venni és egymást a munkánál is kisegítik, míg a cséplőgépet, mely itt rit-

*) Az alomra szükségeset mégis megtakarítja magának.

kán gőz-, de többnyire lóerejű járgánynyal hajtatik, egy farmer bírja és szomszédjainál pénzért csépel. A német gazda ugy osztja el munkáját, hogy egész évre maradjon teendője, míg az amerikai többnyire csak búzát és kukoriczát termeszt. A német gazda farmját már messziről faültetvényeiről is megismereni. — A baraczkfa különösen diszlik Kansasban és már negyedik évben szép gyümölcsöt hoz. Tojás és vaj itt jó árban vannak. A németek maguk mondják, hogy csakis ezen két utolsó áru behozza nekik azon egész évi kiadást, mit saját maguk és családjuk számára kívánnak. Így a búzatermések ára aztán meglehetősen tisztán megmarad a gazdának kezében.

Mert, a mi az adót illeti. az oly csekély, hogy alig emlízésre méltó. Az adóbecslésnél ugyanis 200 dollár-érték, mely mindig a nő birtokául számítatik, okvetlen szabad; azonfelül minden 100 dollárnyi érték 55 cents vagyis 200 frt után 1 frt 20 kr. adót fizet. — És erre hivatkoztak felföldi tótjaink is, kikkel szintén Kansasban is találkoztunk. Ezek sokkal jobb módnak örvendenek, mint azon szegény ördögök, kiket Pensylvaniában találtunk. Ezek hoztak pénzt és családotól jöttek ki; többnyire Abauj-, Sáros- és Szepességből valók. Azon kérdésre, hogy hát miért jöttek ki, ha otthon is megtudtak volna élni, szomoruan felelték, hogy „Otthon nem lehet már megélni, mert még azt is elviszik, a mi még van. Pedig bizony másképen inkább szeretnénk otthon lenni, mert itt, habár magasabb is a bér, de drágább is az élet — és nehéz angolul tanulni. Hanem itt legalább az enyém az, a mit keresek, míg otthon a harmadrészét elveszi az állam!“ „Otthon egy esztendő alatt csak 10 frtot tudtam megtakarítani stb.“

Több ily tót család lakik Ellinwoodban, Kansas állam közepén. Egyelőre még a vasutnál dolgoznak a férfiak, de ezután „home steadet“ akarnak ők is felvenni és gazdákká válni. (Csakhogy itt most már nehéz jót találni, mert azok többnyire fel vannak véve.) A legények lenyirták hajukat és megnövesztik még soha világot nem látott bajuszokat, mely aztán oly szép fogkefeként tündöklök tót orruk alatt, hogy még egy „fashionable angloman“ is megirigyelhetné őket. A

menyecskék legjobban érzik magukat, mert csak főznek; a nő itt nem szokott dolgozni.

De hogy farmerjeinkhez visszatérjünk, kukoriczában átlag 40 bushelt*) várnak a kansasi gazdák acrenként. Feltűnő, hogy erre sok és nagy kenderföldeket lehet látni. Ezt csakis magjáért termesztik, míg szárát egyszerűen eldobják. Aztán mi vesszük meg ezen magot drága pénzen és nagyon valószínű, hogy haszontalan növény válik belőle, mert a délibb éghajlat alatt termett kendermag éjszakibb klímában nem jól diszlik. — Sorghumot (a mi czirókunknak egy fajtát) is szoktak már itt vetni, szárából a farmer cukrot présel magának; az e célra szükséges primitív gépezet ára alig 200 dollár, egy gazda birja és a többiek sorghumjukat elviszik hozzá a „malomba.“ A két henger által a szárból kinyomott cukorlé szirupká főzetik és vagy így, vagy megszáritva, mint „Sorghum cukor“ használtatik. Ize csaknem olyan, mint a nem rafinált répacukoré.

Újabb időben a kukoriczaszárból ilyen formán nyernek kukoriczacukrot „Glucose“, név alatt, mely szintén elég jóízű. De könnyen csinálhatná a kisgazda magának nálunk is így a cukrot, — ha nem volna reá adó. A krumplit itt nem a földbe ültetik, hanem csak reá teszik, és az egész szalmával (a németek trágyával) fedik be. Ezt jobbnak tartják, mint földbe ültetni, mert kevesebb a munka, nem kell kiásni. A kukoriczát, a mennyire lehet, teletetik, azt tartván, hogy míg közvetlen eladásnál a bushel csak 25 cents-et kapnak, ha azt disznóval etetik fel, ugyanannyi kukorica 50 cents-et hoz nekik. Ezért többnyire jó disznókat tart a farmer. Átlag 9 hónapos korában mondják, hogy 250 ang. fontos lesz a malacz (mi k. b. 2 bécsi mázsa), 100 fontjáért 3 doll. 50 centset fizetnek. Minden ily gazda egy pár jó tehenet, többnyire jó Shorthorn keresztezést is tart. Kutjából a vizet az itten annyira elterjedt szélmalomkerék emeli; láttam egynél, hogy ugyanezen mórtort köpülésre is használta.

A legjobb hely marahatartásra távolabb a vasutaktól található, hol a prairie, a pusztá, még lakatlan. Itt még a

*) 1 Bushel = 34 liter, 1 acre — 427 □ öl.

rövid buffalograss fedi a talajt. Ugyanez fűdte valaha egész Kansast is, és nevezetes, hogy ezen tápláló és kevés esőt kívánó fűnem, valamint az indianus és a vadállatok, mindig hátrál a civilisatio elől. Helyette aztán buja kékfü fedi a földet. Éppen úgy nagyon érdekes, miszerint hogy be van bizonyítva, mióta többen települnek itt a pusztán, azóta több az évenkénti csapadék. Tehát nem csak „szép theoria.“ Az állam egyébiránt e „theoria“ kipróbálására is gondot fordít a homestead-törvény egy bizonyos pontja által, mely szerint mindenki vehet fel (a közönséges homesteaden kívül) 160 acret azon feltétel alatt, hogy egy bizonyos év szám mulva birtokának egy bizonyos nagyságu részét befásítja. Azonkívül praemium van kitűzve azok számára, kik kormányterületet fásítanak be.

Mint már előbb említém: a homesteadek Kansasban már többnyire fel vannak véve. De messze a vasutól fekvő legelők pénzért, $1\frac{1}{4}$ doll. per acre, még nagy számban kaphatók a kormánytól (természetes, minden további feltétel nélkül). A fent említett Atchison-Topeka és Santa Fé vasut is már sokat adott el területeiből, de még egy pár millió acret bir, melynek ára 2–10 doll., a szerint, hogy mily körülmények közt és mennyire fekszik a vasutól. Azonnali pénzbeli fizetésnél az összes árnak $33\frac{1}{3}$ % -át elengedi. — 3 rátabeli fizetésnél 2 év alatt 30%-ot enged, de a 2 utolsó rátának 10% kamatját számítja. — 6 év alatti lefizetésnél 20%-ot enged és a rátákból 7%-ot vesz; — 11 évi lefizetésnél 7% kamatot vesz és a teljes árfizetést kívánja. Így tehát 160 acre per 5 doll. a) eset szerint 533 dollárba; b) eset szerint 616 doll.; c) eset szerint 789 és d) szerint 1125.-be kerül.

Tehát pénzzel ugyan kell birnia annak, ki most Kansasban le akar telepedni, de ha munkás ember, hamar és könnyen jólétre vergődhetik. A vasut „földeladási tisztjei,“ kik különösen Németországból számtalan kérdezősködő levelet kapnak, most már azt szokták felelni: „Ha van 500 dollárnyi készpénze, jöjjön, ha nincs, inkább máshova menjen.“ Alakult már sok oly társaság, különösen angol kapitalistákból, kik nagyban vásárolnak földet spekulációra. Némelyek ezek közül parlagon hagyják feküdni a földet, jó alkalomra várván; mások

160 acrenyi részletekre osztván fel birtokukat, és minden ily részre lakházat és kutat építvén, $\frac{1}{2}$ vagy $\frac{1}{3}$ termésért bérbe adják oly kivándorlóknak, kik csekély készpénzzel jönnek ide. A társaság pénze minden esetben meghozza a 12 $\frac{0}{10}$ -ot, és azonkívül földbirtokuk értéke évről-évre emelkedik. Az ily bérlők pedig pénzt szerezhetnek jövőben való földvételekre. Egy acre feltöréseért és általában egyszeri szántásáért 2 dollár számítottik. Napjában 2 lóval 3 acret szokás végezni.

Hogy mennyibe kerül itt egy bushel buza előállítása, még eddig nem volt elég érkezésünk pontosan kiszámítani. Egészen pontosan ki sem lehetne, mert a birtokos saját munkáját (és itt alig van más) nem lehet napszám egyenértékében venni. De mondják, hogy a bushel előállítását 22 cents-el lehetne felvenni, mi annyit tenne, mint 2 frt 3 kr o. é. métermázsánként. Angolok, kik a vasut mellett letelepedvén, gazdaságukat tisztán csak kukoriczával való marhahizlálásra fordítják, mondják, hogy a 4-ik évtől fogva 25 $\frac{0}{10}$ -ot kapnak befektetett pénzökért. Meg akarom még említeni, hogy a Kansas-prairienek egy részén, közel a felület alatt, sok szén találtatik, melyet nagyon primitív és olcsó módon emelnek ki.

Ily államban persze minden növekszik, és pedig gyorsan: 6 év alatt a bevetett föld területe 2 millió acre-ről 6 millióra emelkedett, ezen összegből 879-ben csaknem 2,438.000 buza volt, ebből ismét több mint 2 millió őszi, a többi tavaszi buza. — Most már persze sokkal több van, de mi ez azon 51 millió acre-hoz, mely szám Kansas területét jelzi, s melynek kétharmada, mint mondják, még eke alá vehető volna. — A lakosság száma 1870-ben 364.000, 78-ban 708.000, 880-ban már 995.000 volt.

Láttunk itt különféle coloniákat, cseheket, morvákat, rajnai németeket, mennonitákat stb. Összetartanak, segítik egymást, és megtartván nemzeti szokásaikat, életük ezen könnyű körülmények között napról-napra virágzóbbá válik. A mennoniták coloniája legszembeütőbb gyorsasággal halad a jólétben. A mennoniták, mint tudjuk, egy német vallásfelekezet, mely Luther idejében Menno nevű prófétától vette kezdetét. Vallásuk fő jellege az, hogy csak férfikorban keresztelkednek és hogy

tiltva van nekik akármely körülmény közt is embert ölni. Ez az oka, hogy e szegény felekezet már annyi viszontagságon volt kénytelen keresztüli menni. Körülbelül egy század előtt kénytelenek voltak hazájukat, Észak-Németországot, elhagyni; a király katonakötelezetteknek mondta őket, pedig a hadi szolgálat vallásuk ellen van. — Ekkor Catharina cárnő Oroszországba hívta be a mennonitákat, tudván, hogy jó gazdák, hogy jó példával járjanak elő az orosz gazdáknak. Szép „fekete föld” területeket kaptak ingyen Taorin kormányzóságban déli Oroszországban és megígértetett nekik vallási törvényök tiszteletben tartása. Itt letelepedtek, de nyelvük német maradt.

Alig 7 év előtt az orosz kormány megszegte ígérését és a felekezet ifjait besorozni kívánta. Nem tudták, hova hajtsák fejöket. Ekkor ide küldtek követeket, hogy nézzenek körül. Végre felhatalmazottjaik az Atchison-Topeka és Santa Fé vasuttól a községek közös pénzén nagy területeket vettek meg, melyeket aztán egymás közt felosztottak. Ekker még, 7 év előtt, délibáb és szél lakta a pusztát, melyekben vadlovak és bölénycsordák fürödtek. — Most a szélnek más dolga van, — a buzakalászkodat hullámoztatja; a délibáb pedig tova mozgott, mert eltűnt eleme: a „végtelen.” Nyárfák és gyümölcsfával telt barackfák megakasztják a messze tekintő szemet, és ellátják a serény munkást avval, mi a „prairien” legnagyobb kincs: árnyékkal. Nem csak a csinos kert, melyben sok, Oroszországból importált növény diszlik, többi közt nagyon sok szederfa, de még az egyes táblák is be vannak kerítve szépen viruló gyepűvel, úgy olló alatt tartva mint akármilyen nagy parkban. A gyepű „Osage-Orange” nevű tüskés növényből áll, mely egyszersmind áthatlan sövényt képez a marhák ellen, azt be nem eresztvén a gabonába.

A mennonita háza egyszerű, csinos és tiszta. A szegényebbeké még orosz módra vályogból van építve, mint a mi „fecske-rakásunk.” De minden oly szép, meszelt és surolt, hogy alig venni ezt észre. A szobában még ott lóg az orosz „számológép” és az ágyon szép régi szláv himzésű takaró van. Egyszóval minden a megelégedettséget és békét leheli. A megelégedettség irigylendő érzése természetes, mert akár hova nézzen ezen

mennonita, mindenéről azt mondhatja: „Mindezt saját erőmből szereztem — Isten segítségével!“ De vajjon megtalálták-e végre ők is maradandó hazájukat, a béke országát? Azt a jövő fogja megmutatni! Azt mondják: hogy az ide való föld nagyban hasonló az oroszhoz, csak hogy „ha az ide való földet vízbe teszik, hamarabb szétmállik. A gabona szalmája itt rövidebb és keményebb mint Európában, azért itt a buza soha meg nem dül, s könnyebben dolgozik az aratógép. Oroszországban ugyan drágább volt a buza, de itten több a jó termés.“

A többi németek közt is néhány nagyon szép gazdaságot találtunk, különösen a rajna-mellékieknél. De itt nem oly szembeszökő a haladás, mert ezek többnyire már kész farmokat vesznek és mindjárt a javítással kezdik. — Mindenesetre feltűnő dolog, hogy mennyi némettel találkozni itten. És kivándorlásuk egyre növekszik. A Mississipitől nyugatra való részt már némelyek Neu-Deutschlandnak hívják.

Kansasba való bevándorlásuk egyébiránt, ha így marad, csökkenni fog, — pedig nagyban! Alig pár hónapja, hogy keresztültitett és életbe léptetett Kansas Államban a „temperance“ vagyis a „mértékletességi“ törvény, mely szerint minden szeszes ital eladása, sőt nemcsak eladása, de elajándékozása is magas büntetés alatt tiltva van. Ha valaki saját privát házában egy pohár sörrel akar megtisztelni és óvatos ember, beteszi az ablakdeszkát vagy elfújja a világot, mert ha a csendőr meglát, 200—300 dollárt is fizethet a vigyázatlan házi ur. És ezt egy „szabad országban!“ Természetes, hogy a szabadság abban is áll, hogy „szabad“ a törvényeket kijátszani (És ha lehet, majd behunyja szemét, a ki látja!)

Legszebben mégis a rosszaságáról híres „Dodge“ város bánt el a törvénnyel. A „bar“ tulajdonosok, t. i. a korcsmárosok, következő jegyzéket tettek közhirre: „Ezennel 1500 dollárt ígérünk azon férj özvegyének, ki a törvénynek elárulni merészel bennünket!“

És ilyféleképen történt, hogy mi is a legjobb amerikai bort — éppen Kansasban ittuk!

VIII.

Albuquerque, 1881. július.

Uj-Mexiko az eddig látottaktól egészen eltérő benyomást tett reánk. Sem a déli államoknak a hanyatlásból még ki nem épült, sem az északiaknak az örök villámhaladást képviselő jelleget magán nem viseli. Itt mindenen meglátszik az ország élte-
sebb kora, a nép régi telepedése; itt nem az új világban vagyunk, ez nem a gyermekek Amerika!

Ha az új vasutak és a bányák által nem látszanék meg a yankee-behatás hajnala, valóban inkább Egyiptomban képzelném magamat, mint Amerikában. Magam bár még nem láttam az ó-világot, de mindaz, mit róla hallottam és képekben láttam, nagy hasonlatosságra mutat ezen vidékkel. A nép régi művelődése, mint az ó világé, sok 1000 éven át állandó maradt és nem halad az idővel. A szántóföldek irrigatiója, a folyam-völgyekben, és az azt környező sivár vidék, a lakóházak alakja, melyeknek teteje oly lapos, hogy alig látszik ki a fehér-szürke falak közül; a primitív faekék, melyeket aztán az ökrök jármukon függve visznek haza; a homokból rögtön kiemelkedő sziklák eredeti alakja; — a napnyugatnak különös világítása mely feltűnő nagyszerű színezetet kölcsönöz az égnek stb. egy-
szóval minden azon képre emlékeztet, melyben az ó-világot képzelni tanultam.

De vannak ám azért Uj-Mexikónak oly részei is, melyek a haladásnak nagyobb tért nyújtanak, melyek gazdag jövőt ígérnek a yankee pénzbefektetéseinek! — A Territorium déli és különösen keleti része, mondják, Texashoz hasonló prairie-legelőekben gazdag, csak hogy, a mint látszik, itt még nagyobb a vízhiány mint az előbb említett államban. Uj-Mexikó északi része pedig, mely nagyon hegyes, bizonyos fensikokat tartalmaz (itt „Park“-nak hívják), melyeknek legelője örökké zöld és a marha eldorádóját képezik. Ezen utóbbi vidéknek marhatenyész-
tési jövője mindenesetre tetemes. Ezen legelők soha nem szenvednek azon nagy szárazságokban, melyek a Territorium pusztáin oly nagy mérvben fordulnak elő. Tavaly például egy hallatlan

száraz év volt itt: gulyáikat többnyire csak az által mentették meg a „Rancherók“ az éhen halástól, hogy még jókor elhajtották más államokba, különösen Colorado hegyei közé, hol aztán a még elfoglalatlan kormánylegelőkön megint megtelhetett a megcsappant jószág. Sőt voltak esetek, hogy a mexikói nyájbirtokosok sajátkezüleg leöldösték idei bárányaikat, csakhogy legalább az anya életét megmenthessék. Igaz, hogy ezen év a kivételek közé tartozik, mindazonáltal a jó gazdának erre is el kell készülnie, és magát ily eshetőségek ellen biztosítania szükséges. Azért, vagy a hegyek közt, vagy a folyamok mentében a Rio Grande és Rio Pecos mellett kell itt marhatenyésztést kezdeni. A többi mégis csak bizonytalan, habár sokszor sikerül is.

A földnek, kivéve a rég irrigált völgyeket, ugyszólván itten még nincs értéke. Legnagyobb rész még elfoglalatlan, az ilyenek aztán legjobban fizet a marhatenyésztés. Akárki letelepedik, bekerít dróttal (150 dollárba kerül egy folyó angol mfd.) pár ezer holdat, s vesz mexikói teheneket fejenként à 15 doll. (ezek hasonlítanak a Texasfajhoz, csakhogy testben gyengébbek és szarvuk rövidebb).

Egy tehéntől átlag 6 borjut várnak. A borjunak felnevelésére 3 éves koráig, miután sem istálló sem abrak nem kell, summa summarum csak 3 doll. költséget számitanak.

Ezen korban pedig már megkapnak érte 20—25 dollárt. Tessék kiszámítani a nyereséget! Az igaz, hogy miután e vidéken csak 2 év óta van vasut, még nem nagy a concurrentia, azért fizet ezen üzlet (mert itt valóban üzletnek tekintik) még most oly hallatlanul. Még hozzá a gulya értéke folyton emelkedik, mert telivér bikákkal kereszteznek.

A Herfordot itt még jobban szeretik a Shorthornnál nemesítésre. Az ily telivér állatot a keleti államokban veszik, 1 - 2 éves korában, vételár és szállítást idáig beszámítva, darabja 90 dollárba jó.

A lónevelés itt nem fizeti ki magát oly jól, mint más amerikai tartományokban, mert vad lévén az ország, lopásnak nagyon ki vannak téve, a lovat pedig könnyebb elhajtani, mint a marhát. Egyébiránt lónál a nyereségből az idomítási kiadások

is elesnek, mit fejenként 10 dollárba szokás számítani. Angol kapitálisták, kik jól tudják, hogy kezdő országokban mily könnyű pénzt csinálni, nagyban szereznek itt földeket.

A birkatenyésztés még többnyire csak mexikóiak és indiánok által üzetik. Faj-juh az egyszer merinóval keresztezett mexikói juh. A gyapju értéke 20 cents per angol font. Itt is, úgy mint Nyugat-Kansas és Coloradóban, ezen állat nagyon ki van téve a „kosz“-nak. Az egész gyapju lefoszlik és a bőrön persedések képződnek. Gyógymódjuk abban áll, hogy meleg dohány-theában, jobban mondva bagólében, fűrésztik meg az állatot. Azért minden „Rancho“ közelében találni is ily nicotin usztatót. Közönségesen 1000—4000 birka van egy falkában egy mexikói juhász alatt, ki havonként 15 dollárt kap. De kutyát nem szokott használni, és mégis összetartja a falkát. Az ellés többnyire 2 izben, június és októberben, történik. A vagyonosabb mexikói nyájait egyenként bérbe szokta adni. A bérlő a falkának gondját tartozik viselni, évenként 33%-nyi szaporodást garantiroz és a praeliminált gyapju felét köteles a tulajdonosnak kiszolgáltatni.

Uj-Mexikó territorium-nagysága 121,201 angol négyszög mf., annyi tehát mint Nagy-Britannia. 1870-ben 91 ezer, 1880-ban 118 ezer lakosa volt, ezek között a legnagyobb rész a mexikói, aztán jó a fehér és végre az indianus. A mexikóiaknak arczzsine a mi cigányunkéhoz hasonló, haja mindig koromfekete. Azt tartják, hogy e nép az előszür bevándorlott spanyolok és az indiánok közti keresztezésből származik, (bár elég csodálatosnak látszik, hogy ily heterogen keresztezésből ily constans faj képződhetett volna), nyelvök romlott spanyol. Vallásuk katolikus. Mondják, hogy még vannak köztük oly fanatikusok, kik a régi idők vallási kinövéseit még mostanáig sem hagyták el. Az év bizonyos napján egész pőrén egy cactusrakásba ugranak. E tulzókat Flagellansoknak hívják. — Bár a papok komolyan tiltják ezen „pogány szertartást“ mégis titokban többen még mindig üzik. A mexikóiak vályogtéglákból („Adobé“) épült lapos tetejű házakban laknak, fő foglalkozásuk a földmivelés és a juhtenyésztés, mit bár primitive, de céljuknak megfelelő módon üznek; az előbbi a tradicionális

öntözéssel, melynél különösen a nivellálás csodálatos jól van eltalálva. Egyébiránt dolgozni nem szeretnek és csak éppen annyit tesznek, a mennyi életük fenntartására szükséges. Azért nem is látni soha, a nyitva álló jó alkalom és az orruk előtt levő amerikai jó példa daczára sem, hogy egy mexikói meggazdagodnék. Egyszóval főcharacteristikájuk: hogy városaikban a kereskedelem kizárólag csak „német zsidók“ kezében van. E szó elég „nekünk“ arra, hogy megértsük, — mennyire halad jóllétük! — Az eladósodás naponta komolyabb lesz. A nép mindig jobban elveszti önállóságát és végsőyedésnek indult.

Az Új-Mexikóban lakó indiánok ezen valaha oly nagyon hatalmas és elterjedt népnek egy különös fajtát képezik. Vagyis mint sokan tartják, direct az amerikai őslakóktól az Aztekek vagy Toltekek nagy nemzetségéből származnak le. Ezen ősök ugyanazok, kik Közép-Amerikának híres romjait építették volna sok ezer év előtt. Ezen bizonytalan hypothesisek még sok munkát fognak adni az amerikai régészeknek. Egyébiránt az utolsó évek óta a washingtoni Smithsonian Institution, mely itten a tudományos akadémiát helyettesíti, nagy erélyvel karolja fel ezen kérdések kutatását. Itt és Arizonában is szirt-lakásokat találni. Sokszor több száz lábnyi meredek sziklafalakban barlangok láthatók, melyek emberi kéz által kőfalakkal vannak beépítve és belül az üreg szintén falak által, mondhatnám, szobákra van osztva. Valószínű, hogy a védelem könnyebbége volt fő oka ezen hozzáférhetlen lakásoknak. És minderről csak azt tudjuk, hogy midőn a spanyolok először bejöttek, ezen „várak“ már rég el voltak hagyatva és még az itt lakó nép sem tudott multjokról semmit is mondani.

A most itt még található indiánok a „Pneblók“ (vagy „város-lakók“) és a „Navajok.“ Az első azok, kiket az Aztekek utódainak tartanak.

Ök, ős idők óta telepedve, városokban laknak, és soha nem voltak nomádok mint más indián törzsek. — Igen, városok azok! de milyenek! 1—5, sőt 6 emeletes nagy terjedelmű sárházak, vagy jobban mondva vályogvárak. Egyik ház a másiknak lapos tetején áll. Az ajtókhöz vagy nyílásokhoz lajtorják vezetnek fel. Minden szobában, mely példás tisztaságban van

tartva, csak egy család lakik, fekhelyük földre terített bölény bőr és saját szövésű csinos pokróczokból áll. Fő foglalkozásuk a földművelés, földjeiket nagyon szépen irrigálják. Főleg kukoricát termesztenek, mit az asszony, „skwa“, sajátkezűleg őröl, a magot két kő közé dörzsölve. A férj szabad idejében vadász, és pedig nyíllal, melyet még nagy ügyességgel kezelnek. Hogy a nyilat tollakkal elláthassák, e célra (tehát tolla miatt) szelidített sasokat tartanak. A vadállatok bőréből nagyon czélszerű szabásu ruhát készítenek, valamint lábbelijöket a „mocassint“, is (mely nem más, mint puha bocskor), miután a bőrt művészileg puhára dolgozták.

Azonkívül nagyon jó gelencserek is, és a legkülönbélebb cserépalakokat készítik, melyek többnyire szép fekete mázzal fedvék. De égetnek cserépből isteneket is!

Tudniillik daczára, hogy sokszor próbálták már őket a kath. vallásra téríteni és már sokan névleg meg is hagyták magokat keresztelni, mégis a napot imádják legfőképen; de a tüzet és vizet is, és ezeknek személyesítésére különféle cserép bálványokat égetnek maguknak.

Nagyon feltűnő még, hogy más vad népektől eltérőleg a Pueblo Indiánoknál a nő kiváló magas állást foglal el. Pl. a nő elválhat férjétől, ha kívánja, — a férjnek saját akaratából ezt soha nem szabad tennie. Aztán a család öröksége mindig a lányágra száll vissza stb.

Egyébiránt ezen utolsó pont és a mesterséges irrigáció kivételével, ezen Pueblo Indiánok nagyon is a mi kedves uj testvéreinkre, a bosnyákokra, emlékeztettek bennünket; azok is bocskorban járnak, — azok is faekével szántanak, — vasszeg nélkül készült, fatörzsből faragott, küllő nélküli kerekeket használnak, a nők gyermeküket hátukon czipelik stb., általában az indián nő ruházata és hajviselete is nagyban emlékeztet a bosnyákra, aztán a paripáknak zablája és a kengyelvasak alakja mintha csak utánózni akarná törökös testvéreinket (Bár ez utóbbi pont könnyebben magyarázható meg a valahai maór befolyás által, mely egyrészt török szokásokra, másrészt a spanyolokéra hatott).

Egy szóval annyi dolgot és tényt találtunk ezen eredeti

népnél, melyek említett hasonlatosságnál fogva ismereteseek voltak előttünk, hogy a mindennel dicsekedni szerető amerikaiak nem tartották csodálatunkat eléggé őszintének ezen különös népöknek szokásai felett, és kérdezték: „Hát hol láttak már ilyet?”

Nem maradt más hátra, mint „büszke öntudattal” ezen édes szót felelni: „Otthon!”

IX.

San-Francisco, 1881. aug.

Daczára annak, hogy a híres „aranyos California” gazdag bányái lassanként kiürítettnek és évről-évre jobban kimunkálatnak, mégis örökké meg fogja érdemelni az „aranyos” melléknevet a Csendes-Oceán e kies partja, (1848 óta, midőn az első arany itt felfedeztetett, mostanáig 1589 millió dollárt vettek ki a bányákból). Mert nemcsak bányái, hanem különösen fekvése, talajgazdasága és nagyszerű faunája tünteti ki ezt a világ minden részei közt. Nyáron nincs meleg, télen nincs hideg, hőmérséke egész éven át alig variál. Naponta délután kellemes (sőt némelykor kellemetlen) tengerfelőli szellő keletkezik, mely napnyugtáig fú. Májustól-novemberig esernyő szükségtelen, mert mindenki tudja, hogy nem fog esni. A gazda is e szerint könnyen oszthatja be munkáját. Novembertől-májusig a „természet”, csakhogy megmutassa, hogy mégis van egy kis különbség nyár és tél közt, naponta öntözi az országot.

És mily következményt szül a növényzetben az éghajlat ezen nagyszerű szabályossága! Itt együtt terem a buza a pálmával, a narancs az árpával, a kukorica az olajfával, cactus, burgonya, bánána, baraczk és szőlő, gyapot, diófa és a czukorrópa, az auracaria, dinnye, a körtvély és az eucalyptus. És mindez télen-nyáron a szabadban, feltűnő gyorsasággal és szép qualításban diszlik. De különösen a gyümölcsnek kitűnő ezen éghajlat, baraczk, körte, és szőlőfürtök canaani nagyságot érnek el.

1847-ben még mind ez nem létezett, midőn California, mely addig Mexicóhoz tartozott, az Uniohoz lőn csatolva. Az országnak csak is egy nagyon kis része volt gazdaságilag felhasználva spanyol missionáriusok által, kik ugyanis már 1769-ben kezdtek nagy önfeláldozással missiókat alapítani, hogy a vad indiánusokat a kath. vallásra és a földművelésre taníthassák. A franciskánus atyák már a mult században spanyol marhát is hoztak be, és ezen még akkor teljesen vad országban az első olajfákat és szőlőtőkét ültették. De természetes, hogy ezen kis colonia csak saját szükségletére termesztett. És úgy történt, hogy midőn 1848-tól kezdve az aranykeresők nagy seregei özönlöttek el az ujonan felfedezett bányavidéket, Dél-Amerikából, Chiliből, szállították ide a buzát.

A bányászok a liszt fontját egy dollárral fizették. — Tavaly pedig, e korszak után alig több mint 30 évvel, Californiának termésfeleslege buzában 900,000 tonna volt.

Az innen éjszakra fekvő tengerpart melletti tartomány Oregon, mely bár kevesebb, de még sokkal jobb minőségű buzatermő földeket bir és több esőt kap, 200,000 tonna fölösleget termelt.

A mi, mind együtt a Pacific partra 1,100.000 tonnát, vagyis körülbelül 9.5 millio exportálható métermázsát tesz ki. Az idei termés bár ennél sokkal rosszabb volt a szárazság miatt, de ne ámitson bennünket, a buza-productio évről évre emelkedni fog még, mert a buza termőképes területének még fele sincs eke alatt. — A bevándorlás pedig lassabban halad itt mind más államokban a nagy távolság miatt Európától, és ennek következtében a magas utiköltség miatt, mert fejenként Európából New-Yorkig 25 doll. Chicagóig 38 doll. idáig pedig 90 dollárba kerül.

Egyébiránt ezen is akarnak már segíteni a pénzes emberek, persze csak azért, hogy az alkalmat felhasználván, saját pénzüket szaporíthassák. Egy új vasutvonalat már elkezdtek építeni mely Dél-Californiát a mexikói öböllel hozná egyenes összeköttetésbe, úgy hogy egy oldalról a drága szárazföldi ut New-Yorktól idáig, — más részről a hosszú, 4 hónapig tartó vízi ut Dél-Amerika (Cape Horn) körül mellőzve lenne;

miután Dél-California az új vasut által egyenest Galvestonnal, Texasnak a mexicói öbölben fekvő kikötőjével lenne összekötve, onnét pedig direct gőzhajók mennének Liverpoolig. Ezen vasuttól remélik, hogy egyszersmind a buza szállítási árát Európába is olcsóbbítja; sokan ugyanezen reményt helyezik az Isthmuson át tervezett utakba, különösen Eads hajó vasutjába (kevesebben Lesseps canálisába, mert attól félnek, hogy ennek tarifája magasabb lesz tonnánként 2 doll.-nál, ezen esetben pedig a vitorlás hajó inkább Cape Horn körül veszi útját). De a legtöbb san-franciscoi kereskedő mégis azon véleményben van, hogy a vitorlášhajó többnyire fel sem fogja tudni használni az isthmusi utak előnyeit, mert Közép-Amerikának nyugoti oldalán ritka az oly szél, melynek segítségével a leendő canális torkolatát el lehetne érni, és hogy ennek következtében sokszor 40—60 napig fog egy vitorlás hajó Panama előtt állhatni anélkül, hogy a szárazföldet megközelíthetné.

Egyébiránt ezek jövőbeli kérdések, csak vélemények, melyek részint hypothesisen, részint talán ellenségeskedésen alapulhatnak. Foglalkozzunk a jelennek, elég érdekes az nekünk! az utolsó 6--10 évben a buza tonnája a californiai birtokos gazdaságából egészen Liverpoolig 17 dollár 25 cents = 53 centsbe per bushel került. Ehhez jön a zsák ára 4 cents (ezen-tul olcsóbbak lesznek, mert Indiából jute szövetűeket importálnak). Tehát az átlagszállítás mindenestől Angliáig, bushelját a 27 kilo számítva métermázsája = 2 dollár 11 cents, mi = 5 frt 6 kr o. é. Mindenesetre még egyelőre nagyon előnyös nekünk. De most lássuk a gazdaságot magát.

A californiai földbirtokok nagyobb része „Grant“-ekből áll, vagyis oly nagy birtokokból, melyek eredetöket még a spanyol és mexikói kormányok alatt vették. Nagy földterületek, melyeket a kormány különféle kedvenceinek osztogatott. Ezen privát birtokok később egész terjedelmükben amerikaiak kezébe jutottak. És így történt, hogy Californiában oly tulsulyban vannak a nagybirtokosok és oly kevés a „homestead.“ Ezen utolsók és általában a kisbirtokosok nagyrésze, el van adósodva ezen államban. Részint könnyelműségük által, melynek következtében jó években sokat költöttek, részint a felületes

munka által, mely a már nem egészen szűz földeken csak nagyon és középserű termést eredményez; a nagy szárazságok következtében, melyek itt könnyen bekövetkeznek, ha télen át nem elég nedvességet szívott be a föld stb. És mindemellet Californiának nincs meg teljes értelemben azon üdvös törvénye, mely más államokban a kisbirtokos teljes elszegényedését megakadályozza. Miután azt itteni „homestead“ törvény- a földbirtokos vagyonát 5000 dollár értékéig törvényes exekválás ellen csak addig biztosítja, míg személyes adósságról van szó, mihelyt ellenben a feleség beleegyezésével a birtokra lőn írva az adósság, minden dombra verhető. Azonkívül itt az adó is magosabb mint más államokban.

California államnak egész nyugati hosszán a Sierra Nevada hegység nyulik át és pedig csaknem párhuzamosan a Pacific tenger partjával. Csakis ezen hatalmas hegyláncz és a tengerpart közti rész használható földművelésre, a többi csak állattenyésztésre alkalmas. Ezen éjszokról délre nyuló lapály két fő völgyre osztható, a San-Franciscótól éjszakra fekvő Sacramento és a fővárostól délre nyuló San-Joachim völgyre. -- Mindkét lapálynak gyönyörű agyag-homok keverékű talaja van, mely helyenként gazdag humus által nagyon sötét színt nyer. Itt fagyra alig emlékeznek, ez csak a hegyekben fordul elő. A talaj mindenkor könnyen szántható. Eső, mint már említém, csak télen esik, nyáron soha; tehát a termés minősége a téli csapadék mennyiségétől függ. San-Franciscóban 1846-tól 1880-ig évenként csak 37—90 esős nap volt, a csapadék pedig nem több 7—49 hüvelyknél. Ezen okból sokszor bizonytalan a jó termés és átlag 3 év közül 1 jó évet számítanak. És éppen azért a hol csak lehetséges, a folyamokat öntözésre használják, mert a már régóta jól irrigált földeken meggyőződtek, hogy ott még soha rossz termés nem volt és ilyeneken trágya sem szükséges. Nem öntözött földeken ugyan szinte soha nem trágyáztak Californiában, de ezeken meg is látszik a különbség. Előbb 35 bushel buzát hozott átlagban az acre, most meg 16-tal is meg vannak elégedve. De meg is érdemlik ezen kis utbaigazítást a természet részéről, hisz eddig gybántak vele mint az uzsorás a néppel!

Octoberben bevégezvén felületes aratásukat, bele hajtják a birkát a tarlóba, hogy az elhagyott kalászon hizzék. Aztán felégetik a tarlót, és a hamuba közvetlenül bele vetik, furcsa kis szóró gépekkel, az új buzamagot. A vetőgépet nyomban követi az 5 – 8 vasu eke, „Gangplow“ mely 3 hüvelyknyire valahogyan alászántja a vetőmagot. Aztán megvan a munka, ha esik elég eső, lesz jó termés, ha nem — hát nem lesz. És ez évek során keresztül így megy. De mint mondom, már belátni kezdik, hogy ez így örökké nem mehet. És különösen itt az éjszaki részen annyira vannak, hogy már 3-szor szántanak és pedig 6 hüvelyknyire — és csak minden második évben vesznek termést a földtől, — de akkor is többnyire csak buzát. Ezen kívül csak is árpát termeszt a californiai gazda és bár kicsiben teszi azt, California mégis 30%-ját producálja a Egyesült Államokban termesztett árpának. A legszebb próbákat Európába exportálják már. Tavaly 337 ezer angol mázsa árpa szállított innét Európába. Amerikában egy idő óta már titokban árpa-maláta helyett, kukoriczát kezdenek használni a sörkészítésnél.

A vonómarhát, mely itt csak ló és öszvérből áll, árpával szokták etetni, szénának pedig a fiatal buzát kaszálják. Bár az alfalva (nem más mint a mi luczernánk, *Medicago sativa*) nagyon buján nő és 5 kaszálást adhat, de ily kicsi mennyiség elvetésével nem érdemes foglalkozni, azt tartják itten. Az aratás a „header“ aratógéppel, a „kalászolóval“ történik, melyről már Kansas felőli levelemben is szóltam. A cél minél rövidebb időben és minél kisebb munkaveszteséggel a buzát lábról zsákba hozni. Miután pedig a szalmát itt csak gépfűtésre használják, azon vannak, hogy minél hosszabb maradjon a tarló és minél kisebb szárrész vágassék le a kalászszal együtt. A cséplőgép tehát így nagyobb munkát tehet ugyanazon idő alatt, mert szalma-emésztés által erőt és időt nem veszít.

A nagy „buza-gyár“, melyet mi megtekintettünk, nagyon czélszerű munkabeosztással végezte az aratást. Ezen nagy földbirtok, mely szinte régi „Grant“-ból vette eredetét s jelenleg egy részvény-társulat birtoka, 60,000 acrenyi nagyságu, melynek mindenikén egy kezelő gazda lakik, ki holnaponként 100 dollárt, és egy alája rendelt ember, ki havonként 50 dollárt

kap. Conventiót nem ismernek, de minden gazdasági munkás, még a napszámos is, ételre és lakásra igényt tarthat. Az aratást az 5 kerületek egyikében néztük meg, ennek kiterjedése 6000 acre. Ebből 300 árpa, 200 pedig szénául használt buza, a többi mind magbuza. Az aratást egy rendezett, mondhatnám, aratási gép-bateria végezte, mely áll: egy gőzgép-, egy cséplőgép-, 4 „header“-arató gép-, és 9 gabonahordó szekérből. Egy nagy buzatáblát a 4 arató gép egyszerre kezd meg, egymás után körüljárva, és így kívülről a tábla közepe felé haladván a munkával. Mindenik mellett ott jár a 4 lovas gabona-szekér, úgy hogy a transporteur magától ebbe bele vettesse a levágott kalászokat. — Mire ezen szekér megtelt, egy másik váltja fel, emez pedig a tábla mellett felállított gőzgéphez hajt. Kézzel itt nem kell etetni, mert szalma nem lévén, mindegy, hogy mely irányba fekszik a gabona, a dob mégis jobban kiüti mint a mienket. Naponta 300 egész 500 ang. mázsa mag csépeltetik, mely azonnal helyben zsákoltatik és szekéren a pajtába vitetik. A cséplőgépen nincs finomabb rosta vagy szortírozó mint a mi újabb gépeinken és a gabona meglehetősen piszkosan jön a vásárba.

A gőzgépet, melylyel itt csépelni szoktak, 18 lóerejűnek mondják, bár alig nagyobb mint a mi 8 lóerejű gépünk. 150 lökéssel dolgoznak perczenként. A gép ára 1800 dollár. — Az ily teljes arató batteria felszereléséhez szükséges:

1) A négy „header“ aratógéphez, melyek 12–16 láb széleset fognak: $2+6$ és $2+8 = 28$ ló (pedig ezek mind 16 markon fölüliek) és 4 kocsis à 2 és fél dollár naponként (mint már említém, minden munkás eltartást és lakást kap), 9 gabona-szekér à 4 ló és négy kocsis à 1 doll.; egy hajt a gőzgép számára 4 lóval és egy kocsis à $1\frac{1}{4}$ doll.; a gőzgépen egy gépész à 3 doll., fűtő à 1 és fél doll.

2. A cséplőgépen 5 ember à 1 és fél doll., ezek közül: 3 az asztalon áll és kézi vasvillákkal eteti a gépet, 2 az asztal két oldalán a csapó villákat kezeli, egy pedig a végtelen vászon-transporteur mellett áll, mely a cséplőbe viszi fel a kalászokat.

3. 2 ember szintén à 1.5 doll., kik a gép tulsó részén

kifolyó csévelt gabonát azonnal zsákolják, bevarják s a szekérre felrakják.

4. A felvigyázó à 3 doll.

5. 3 fiu a lovak hajtására à 1 doll.; 2 közülök a csapó-villát, vonó lovakat — a harmadik 2 mulit hajt, melyeknek segítségével nagyon eredeti és egyszerű módon a polyvát (és azon kis részt, a mi itt a szalmának felel meg) elsöpri. Végre:

6. 2 szekér 6 lóval, két kocsis à 1.5 doll. a bevarrt zsákoknak a pusztára való szállítására. Ezek ott aztán szép rendbe egymás felé rakatnak, szabadban (hisz eső nincs novemberig) várván a vasutra vagy gőzösre való szállítást.

Ezen egész arató hadosztály, mely igazán nagyon rendszeren van vezetve, és a melynek munkája gyönyörű egyformán folyik, naponként jó átlagban körülbelöl 120 acre-nyi termést vagy 75 holdat bir learatni, csépelni és zsákolni és pedig szükséges hozzá mindössze 84 ló, 30 ember és 3 fiu. Az ily módon vezetett aratási és cséplési munkálatok, megközelítő számítás szerint és a mi mértékeinkre reducálva, holdanként 3 ft 77 krba jönnének. Ha itt pénzért cséveltetnek, 9—10 centet fizetnek a zsákért = 135 font csévelt búzáért. Mig nálunk ott, hol az arató a 10-ik részt kapja és 10 met.-mázsa (jó) termést veszünk holdanként, métermázssáját jó átlag árban számítva, 9 frtba kerül a holdnak aratása. Hozzá még a cséplési költségek géppel, 25-ik rész, vagyis a 10 mm.-nak 4°/_o-ja, kitesz 40 kilót; à 9 frt. = 3.60. Tehát az egész munka együtt 12.60 frt, nálunk tehát 3-szor annyi mint itten.

Az itt gyűjtött adatok szerint egyik ügyes utazó-társam egy lehetőleg megközelítő számítást tett egy bushel termelési költségéről californiai nagy birtokon. A 6000 acre nagyságu kezelési területét veszem azon 60,000 acre nagyságu részvénytársulat-féle birtoknak, ugyanannak melyet az aratásnál hoztam fel például. Az egyszerű gazdasági épületek és a kezelő gazda szerény lakása, valamint a munkások fekhelye, a színek, istállók és a kovácsgépező műhelye (minden fából van épülve) körülbelöl 5—6000 dollára tehető. Egy gőzcséplő gép = 3000 dol, 5 „header“-aratógép 16 láb szélességben à 400 dol. = 2000 dol.; 2—3 borona à 40 dol., mondjuk tesz 100 dol.; 2

henger = 200 dol.; 12 „gang plow“-eke, 5—8 vasu à (átlag) 100 dol. = 1200; 2 vetőgép à 30 dol. = 60 dol.; 15 szekér à 100 dol. = 1500 dol.; kovács-szerszámok = 200 dol.; vasvillák, lapátok, szerszámok, munkaeszközök stb. apróságok 1000 dol.; 100 ló vagy öszvér átlag à 125 dol. = 12.500 dol.; lószerszám 1200 dol. Tehát összeg 28—29.000 dol. Ehhez még az előre nem látottak 30.000 dol.; a kezelő gazda (itt egyszersmind gazdatiszt is) 1200, a segéd-felvigyázó 600 dol. és szabad tartás.

Az 1879/80-iki évben a társaság részvényesei egymásközt leszámítolván, az évi kiadást per buza-acre, 5.5 dol.-ba vették, tehát 5500 acre-nél = 30,000 dol. évenként. Ehhez jön még a 30.000 dol. befektetett tőkének 7% kamatja és 15% kopási átlaga, = 6.600 dol. Az évi kiadások tehát 36,600-ra növekednek. A vételár 90.000 dol. volt; ebből vegyünk 1 dol. per acre a 40,000 acre-nyi legelő területre. A buzaterületre tehát marad 50.000 dol. Az árpa és buza-széna földeket leszámítva, nagyjából, legmagasabban 3 d. számithatunk 1 acre-ra, mi 5500 acre-ra = 16.500 dol. A 7% kamat = 1155 dol. Tehát összes kiadások 37.855 dollár.

A buza a „farmon“ künn 75 centsbe kerül, tehát 50,000 bush. volt szükséges ezen összes kiadások fedezésére. Ezen összeget 5500 acreval elosztva, körülbelül 9 bush. jó acrejéra. A mi ezen felül terem, az tiszta jövedelem. Az idén 5 zsákot á 135 font várnak acreként, mi = 11.25 bush. Tavaly 9 zsákot = 20.50 bushelt arattak acrejáról. Bár az átlagtermést itt 20 bushelre becsülik acreként, mi mégis 17-re vesszük csak, mert tudjuk, hogy 3 év közül 2 rosz. Tehát ha 5500 acre egyenként és évenként 17 bushelt hoz, akkor az aratás 93500 bushelt fog kitenni. Az összes termelési költségek pedig kitesznek 27,855 dollárt. Tehát California ezen déli részében busheljára esik: circa 40 cents termelési költség, mi 2.68 kr per hectoliter vagy pedig 3.55 kr per mmázsa. De ismétlem, ez csak megközelítő számítás.

Tehát még akkor is produkálhatnak a californiaiak, hogyha lemegy a buza ára, hisz most átlag 75 centet kaphatnak loco azért, minek előállítására csak 40 centbe kerül nekik.

De még sem ezek a mi ellenségeink, mert a métermázsnak szállítása Liverpoolig, mint már említém, még 5 frtjukba kerül. Hanem Kansas stb., hol egy bushel termelési árát 22 centre teszik, és honnan a szállítás Európába annyira meg lett olcsóbbítva!

Californiában elevátorok nem léteznek, miután a búzát zsákokban szállítják, mert a hosszu tengeri utra à la rinfusa nem merik elküldeni. Mindazonáltal itt is a tőzsde minden évi új termésből 3 osztályt állapít meg, 3 „Standard“ fokot, u. m. 1., 2. és 3. sz. buza, és ebből próbákat állít ki. A kereskedők elszállítás előtt, külön erre felfogadott emberek által portékájukat e szerint osztályoztatják. Egy ily osztályozó 3 doll.-t kap naponként és 50—300 tonnát (a 20 mázsa) bir osztályozni.

A föld értéke 5—50 doll. Californiában. Új bevándorlónak, kik kevés pénzzel érkeznek, nehezen esik gazdaságba kapni. A kormány földje, a homesteadek, nagyrészt fel vannak már véve. A föld ára relative drága. A vasuthoz előnyösen fekvő jó buzatalajt nem lehet 35 dolláron alól kapni. A még feltörendő föld legnagyobb részét gazdag kapitalisták tartogatják és csak magas árért, kis részletekben adják el. És a „buzagyártás“ kicsiben nem nagyon fizet itt, mert sok a nagybirtokos, ki olcsóbban termeszt, különösen azért, mert headerrel dolgozik, és ilyet a kis ember nem szerelhet fel, ő a mi közönséges aratógépünket használja.

Egy van, a mit a kis gazda itt is nagy nyereséggel üzhet és ez a gyümölcsstermelés. De itt ismét az szükséges, hogy elég módja legyen az időt megvárhatni, míg a gyümölcsfák termőképessékké válnak. A narancsfa például, bár csak a 7—8-ik évben kezd igazán gyümölcsözni, 10 évben átlag 500, a 14-ikben 1000—2000 narancsot hozhat. Ezerjét 10—20 dollárért adják. 55 fa áll egy acen. E fák kulturája azonban itten mégis sokkal költségesebbnek látszik, mint azt Floridában láttuk. Már azért is, mert itt többnyire mesterségesen öntözik a gyümölcsös kertet. Narancskulturára való talajt 50—120 dollárra tartanak. Az árak egyébiránt különösen capitalisták szédelgése által mesterségesen felhajtják.

A szőlőkulturát divatba itten csak hazánkfia, az öreg

Haraszthy hozta, ki miután minden Magyarországon ismert fajt Amerika különféle államaiban megpróbált volt, végre Californiában telepedett le, ezt tartván legjobb bortermelővidéknek. Ezen hazánkfi czikkei és jó példája által, különösen pedig azon jó eredmények következtében, melyeket a missionáriusok által ültetett szőlők mutattak fel, California bortermelése nagyban növekedett az utolsó 15 év alatt, Haraszthy volt azonkívül az első, ki irrigatio nélkül termesztett itt szőlőt.

Körülbelül úgy mívelik itten a szőlőt, mint nálunk a krumplit. Mindkét irányban 6—8 lábnyi távolságban vannak a tőkék egymástól ültetve. Marcius hóban vágják és szántják (kapálás helyett) részint ekével, részint cultivátorral minden eső után. A tőkét itt nem szokás karóhoz kötni, azért ezen kiadások is elesnek. A 3 éves tőke már szőlőt terem. A 4-ik évben a várandó termés felét, az 5-ikben már a teljeset adja. Egy acre-on 600 tőke (mi egy holdra éppen 1000 tőkét tenne) áll. Az átlagos jó tőke 20—30 font szőlőt terem évenként. Az átlag termés acreonként a különféle „county“-kban (grófságokban) külön ki van mutatva. Az egészet elsorolni talán untató lesz, azért csak azt említem meg, hogy a legszegényebb termő county $2\frac{1}{2}$ —3 tonnát, a leggazdagabban termő Fresno county pedig 6—10 tonnát ad acreonként. Az ára az idei bornak 20—25 doll. tonnánként, Riesling és „Zierfandler“ (mely utóbbit szintén magyar eredetűnek tartják) 30—35 doll.

Egy szőlőkert megkezdésének költségei itt következők per acre: A föld kitisztítása, elkészítése, porhanyítása stb. 20 doll. Venyigevétel 10 doll. Kiültetés 20 doll., első évi művelés (3-szori szántás) 3 doll., második év detto, harmadik év kultivátorral 4 doll. Tehát a 3-ik évi 60 doll. kiadás.

Ezentuli kiadások évenként átlagban 16—22 doll. per acre. Vegyük az átlagtermést 5 tonnának, eladva per 20 doll. = 100 dollár. Ennélfogva az 5-ik évtől fogva körülbelül 70—80 doll. a tiszta jövedelem per acre, mi holdanként 100 dolláron, azaz 240 frton felül tenne ki.

Tehát mint látjuk, a nyereség itt nagy, habár a bor maga még eddig a mi inyünkre való. Főhibája a roppant nagy szesztartalom. Annak daczára mégis már meglehetősen

exportálnak Franciaországba a nagy phylloxeravész kezdete óta, persze, hogy aztán ők is esetleg saját borukat vásárolják vissza drága bordeaux alakjában. De az amerikai nem fogja magát soká bolonddá tartatni! A többi közt Haraszthynak egyik fia, Árpád, 5 évig tanulmányozta Franciaországban a borkezelést. És ezek nem fognak nyugodni, míg borukat, legalább Amerikában, biztos vásárhéppé nem tették. Már most is meglátszik a haladás. New-Orleans, mely eddig csak francia bort használt, s 1876-ban még 40 szállitmány bort kapott onnét, 1878-ban már csak 6-ot és 1880-ban csak 3-at. Meglehet, hogy ennek részben a francia körülmények képezik okát, mindazonáltal elég szép, hogy californiai borral is meg voltak elégedve.

Hogy azon nézet, mely szerint a californiai vad venyige nem volna kitéve a phylloxera rombolásának, — nem való, az már azóta bizonynyal köztudomásra jutott nálunk. Itten már a 60-as években fedeztetett fel ezen kártékony rovar, és úgy hiszik, hogy a keleti államokból inportáltatott, valószínűleg Izabella és Catauba szőlőfajokkal, melyeket itt a phylloxera különösen szeret, míg a Zierfandler és Gutedel még eddig legjobban ellentállnak neki. Furmintot tavalyi mportáltak legelőször tőlünk, úgy, hogy még erről semmit sem lehet mondani. E vészes rovar pusztításában nagy energiával járnak el. A különféle kezelési módok közül eddig legbiztosabbnak bizonyult a szénkéneggel való eljárás, bár radicaliter még ez sem gyógyított.

Igy tehát California gyümölcstenyésztéséről is hoztam fel pár példát, bár körtéjéről és barackjáról nem is szóltam, daczára, hogy ez utóbbi éppen oly terjedelmes gyümölcsösöket képez, mint a narancs. Már most még a nagy mennyiségű és alaku virágokról is kellene beszélnem, melyek itt az utazót oly kellemesen lepik meg és gyönyörködtetik; de ezekhez, megvallom, semmit sem értek és így legfeljebb azt irhatom meg, hogy a vad virágokból hogy csinál pénzt a californiai?

Décalifornia egy ily kis virágos völgyében, a tengerpart közelében, egy „Bee-Ranchet“ vagyis méh-gazdaságot látogatunk meg. Ezen államnak nagy előnye e tekintetben az, hogy

egész télen át virágzó növényeket szolgáltat a méhnek és így teletetésükre nem kell gondolni. A méhészt itt persze saját bőrére dolgozik és csakis ebből él. Barátunknak 83 kasa volt s átlagban évenként eddig 360 font mézet adott egy kas, tavaly csak 132 fontot, az idén pedig semmit, mert a virágokban nincs édesség, úgy látszik, egy kelletlen tavaszi zápor kiverte. Itt viaszból mesterségesen készült sejtalakokat tesznek a kasokba, „hogy hamarább megkezdjék a méhek a munkát.” A mézet a viasztól egy kis centrifugával választja el, mely kézzel forgatható.

A californiai méz különösen jó zamatu és vizeszta. Többnyire Németországba exportálják innét. A királynékat mind Olaszországból hozták eddig, 7—10 doll.-t adva darabjáért. Ezentul már maguk is nevelnek telivért. A jól keresztezett kasnak ára 5 dollár.

Még végül egy tényt szeretnék megemlíteni, mely Californiában már több év óta okoz kellemetlenségeket, és idővel talán még komoly viszályokat hozhat elő. Ez a chinaiak bevándorlása. E nemzet, mely tudvalevőleg nagy túlnépességben szenved. Amerika Pacific partját, melytől csak a Csendes tenger választja el, természetes áradási terének tekinti. A Burlingame szerződés, mely 1868-ban kötöttet meg az Unio és China közt, a két birodalomba a kölcsönös be- és kivándorlást megengedte. A nagy capitalistáknak ez természetesen roppant előny, — mert sokkal olcsóbb áron kapnak napszámot, és így több pénzt szerezhetnek. De a szegény embernek, a napszámosnak magának, ki ennek következtében kisebb munkabért kap, mert a chinaival kell concurrálnia, ez nagy veszteség.

Még ha lehetne concurrálni, valahogyan megjárná, de mikor a fehér munkás 2 doll.-ért dolgozik, a chinai 1-ért teszi ugyanazon munkát. Ha képes volna a fehér 1 doll.-ra lemenni, a chinai 50 centsre száll sőt 25-ért kapható volna és még ekkor is nemcsak hogy megél, de még pénzt takarít meg magának.

Mert hisz egy chinai Amerikában 7—15 cents-sel napjában képes megélni, és még mindig jobban jár, mint kedves hazájában. Étele rizkása és zöldségből áll, itt-ott egy darab

préselt hussal benne, mit chinai korcsmákban nagyon olcsó árért kaphat. Minden össze van keverve egy kis tálban, melynek tartalmát aztán nem villa és késsel, hanem — ősi szokás szerint — két kis botocska segítségével dobálja szájába.

Lakása pedig az ily mennyei birodalom szülöttének — akármi lehet! Itt többnyire kis földalatti pinczék és kamrákban, heringek módjára összepréselve, laknak. Belül a kamra falai körül két egész három emeletben egymás felett fekszenek. Ott, benn tüzelnek, alusznak és opiumot pipálnak minden szelelő lyuk, kémény vagy ablak nélkül. Persze az ilyen élet aztán nem drága és a fehér munkást könnyen lekonkurrálja. A néppártja már egyszer törvényt kért a chinai szaporodás megakadályozására, de Hayes elnök vetője megsemmisítette reményüket. Azóta Garfield alatt már egy új szerződés kötöttett Chinával, mely mindenik államnak szabadságába helyezi ezentul a másik államból való bevándorlást saját belátása szerint rendezni.

A chinai immigratio már 1849-ben vette kezdetét, 1849-ben 54, 1850-ben 789, 1852-ben 4 ezer, 1852-ben 7 ezer, most 161 ezer főre rúg. Ezeknek egyrésze, ha útutazási költséget lefizette és pénzt szerzett, megint hazamegy, a másik része is hazamegy, de csak halva. Ezt vallásuk kívánja meg, és minden 3 évben több chinai jön ide, mely az azalatt meghalt földieknek csontjait (melyeket a rokonok jól elkészítettek és minden hústól megszabadítottak) a haza földjére viszi, hol aztán végleg eltemettetnek.

Még más rossz oldalai is vannak a chinai bevándorlásnak, p. az állam nem gazdagodik általuk, mint más nép bevándorlása által, mert a rizst, préselt húst, tojást, ruházatukat stb. mind Chinából hozatják, és még hozzá az itt nyert pénzt mind hazaküldik. Aztán opium-pipázás és más rossz szokások által a demoralizatiót hozzák be az országba, mi a fehér munkásokra is rossz példaként hat. Sokan az opium-szívásra már reá is szoktak. Azonkívül titokban saját bíróságokat tartanak és így az állam törvényeit kijátszani törekeshetnek: „status in statu.“ A nők pénzért vétetnek, egy asszony értéke 12 évtől kezdve 8–800 doll. körül variál. A mi 800-on felül van, már alig jön át Amerikába.

Egyébiránt még egy más szempontból is káros e bevándorlás, mely pedig az amerikai szabadságra nem éppen szép világot vet. T. i. a chinai munkások, „Kouli“-k, bizonyos hatalmas chinaiakból álló társaság által bérbe vétetnek, ingyen áthozatnak ide és visszemenniük addig nem szabad, míg ezen társaságoknak egész adósságukat és még azon felül egy bizonyos önkényes százalék-összeget le nem dolgoztak, úgy, hogy a nagy capitalisták habár, elfedett alakban, de mégis oly munkásokat használnak, melyek meglehetősen közel állnak ahhoz, mit előbb „rabszolgának“ hívtak.

X.

Utah, Salt-Lake-Citty, szeptember.

Californiából az ismert Central-Pacific-vasuton keletnek tartván, ismét átkell utaznunk azon roppant területű sivatagon, mely „Great American desert“ név alatt ismeretes; és akaratlanul az ezer veszélyre, szenvedésre és nélkülözésre emlékeztetlennünket, melyet azon kinesszomjas kivándorlók és aranykerezőknek kellett kiállniuk, kik a Pacific-vasutak megépítése előtt ezen amerikai sivatagon átvándorolni voltak kénytelenek.

Utazó társaságunk már egyszer áthatolt ezen sivatagoknak déli részén, midőn még keletről nyugatra haladván a meleg Arizonán mentünk át. — Itt északon is, valamint délen, oly sivár és terméketlen benyomást tesz az utazóra ezen tulajdonságos sziklás vegyület által szürkés fehérre festett roppant terület, melyen víz is csak nagyon gyéren volt lelhető, hogy egész találónak véljük az amerikai Sahara elnevezést.

De mily nagy volt meglepetésünk, midőn előttünk a sivatagból egyszerre virágzó gazdaságok emelkednek, melyek mindig sürübbé válnak, minél jobban közeledünk a nagy sóstavakhoz, a mormon telepítvények központjához. A nagy sóstó partján emelkedik Salt-Lake-Citty, a mormonok Zionja, zöld farmok környezik, háttérben a magas hóhegyek csillognak.

A város maga egyike a legcsinosabbaknak Amerikában. Feltűnő sok faültetvény lepi meg az utazót, minden utcán

végig két oldalon nyitott árkkoban friss víz csörgedez, míg a lakóházak, melyek többnyire minden nő számára külön lakással vannak ellátva, mindig egy szorgosan művelt szép kert közepében állanak.

Tudjuk, hogy a mormonok egy vallásfelekezet, mely 1847-ig Illinois államban volt letelepedve, de a szerintök megengedett soknejűséget gyakorolván, más felekezetű szomszédaik által nem lőnének tovább megszenvedve. Míg végre, miután minden unszolás daczára szokásaikból semmit sem engedtek, a nép tüzzel-vassal elpusztítá lakásaikat és ingatlan vagyonukat, sőt vallásalapító prófétájukat, Joseph Smith-et, megölte. Ekkor Brigham Young, felekezetöknek egy tagja, Istentől sugallottnak mondván magát, felszólította „testvéreit,” hogy kövessék őt az „ígért földre,” mire felkerekedtek, megmentett vagyonukat ökörszekerekre rakták és pereputyostól nyugatnak indultak. Egy egész esztendeig utazott a nép, vad országokon és ismeretlen tartományokon haladva keresztül. Minden nélkülözés és szenvedés daczára egyakaratulag követvén prófétájukat, ki, mint valaha Mózes a zsidókat, szilárd lélekkel vezérlé követőit mindig beljebb és beljebb a határtalan sivatagba.

Végre a nagy sótavakhoz értek, melyeknek partjain a sivatag dombjai is magasabbak. Mire a próféta kinyilvánította, hogy „ez az a Cánaán!”

Valóban nem kicsiség, ennyi fáradságos vándorlás után, egy terméketlennek látszó sivatagon letelepedni, arra lévén utalva, hogy ottan semmiből valamit, Saharából Cánaánt, — csupa kézi munka által csináljon az ember! De hiába, a vezetőben való teljes bizalom, és a szilárd hit abban, a mit ők igaznak tartanak, oly kitartást, erőt és szorgalmat adott mindegyiknek, hogy a munka gyümölcse minden várakozást felülmut. A közelfekvő hegyekben fát és vizet találtak. A víz levezettetett a sivatag lapos részeire, és miután a felületen lévő alkali (salétromos sziklát) lemosta volt, saját készítményü ekével felhasították a talajt. Az édes víz most ismét többször ráeresztetvén, a talaj lugos só-alkatrészeit feloldotta és lefolyván, azokat magával vitte. Így a föld rossz részei „kimosattak.” Azután

mélyre szántották és szorgosan bevetették. Így lőn kenyér! Birkáik gyapjából maguk szőtték teljes ruházatukat; szént és vasat a sivatag távolabb dombjaiból nyertek, míg bőrszükségletüket a vadállatok látták el. Egy szóval a község önerőből minden szükségleteit fedezte.

Céljuk el volt érve, elzárva az egész világtól, zavartalanul „élhették világukat“ saját módjuk szerint! Ezen tartomány még ekkoráig Mexicóhoz tartozott, de két évvel azelőtt az Egyesült-Államokhoz lőn csatolva. Mindannak daczára ezen időtől kezdve egész addig, míg a Pacific-vasut megépült, történetük mysticus homályba borult. Ők maguk persze nem szeretnek „gentillel“ (minden nem mormon neve „gentil“) semmi lyest közölni, a világ többi része pedig nem volt velük közlekedésben. Mindazonáltal meglehetősen bebizonyítottanak tartják az amerikaiak, hogy a mormonok az indiánusokkal együtt tartva, több izben karavánokat raboltak ki és öldöstek le, melyek akkoriban a kaliforniai aranyszomj által hajtvá, a veszélyes sivatagon keltek át.

Most megváltoztak az idők! Az elszigeteltség, mely önállóságuknak főtámpontja volt, a vasut által elveszett, és sok „gentil“ lakja Salt-Lake-Citty-t. Ezek, valamint egész Amerika ismét nagy lármát csapnak a soknejűség ellen, és talán még nehéz időket fognak a sivatag e lakói átélni. Mindazonáltal még eddig nagyon jól tartják magukat, és nem csak helyben szaporodnak (egy atya maga bevallotta nekünk, hogy 46 gyermeke van — négy nejétől), de folytonos új bevándorlás, illetőleg térítés által is gyarapítják liveik számát. Mormon missionáriusok összejárlák Európa északi részeit és különösen Svédországból és Norvégiából évenként pár ezer térítettet hoznak vissza. Persze, hogy ezeknek legnagyobb része a női nemhez tartozik. Megérkezésükkor az új hazába, a családtyák kimennek az indóházhoz, válogatni a családi élet felfrissítésére

Telepítvényeik száma is (500-on felül) nagy mértékben szaporodik, és most már a „Great American desert“-nek nagy részére terjeszkednek, egy millió acrenál több lévén ekéik alatt. Délre Utahon végig egész Arizonába, míg északra már Idaho, sőt Montanába is behatol a „Zion“-ból kormányzott

népség. Persze névleg mint amerikai polgárok csak a rendes politikai hatalom alatt állanak, de hát természetes, hogy tetteleg az ő vallási „praesidens“-ök, ki Zionban él, minden hatalmat egyesít kezeiben.

Ha gazdasági szempontból tekintjük a mormonokat, be kell vallanunk, hogy sokkal is nagyobb figyelemre méltók, mint a mennyire a közönséges utazó méltatja őket, ki meglegszik avval, ha pár sületlen élczet csinál háremjeik és vallásuk felett, és még pár skandalózus adomát elbeszél, — a nélkül, hogy valaha a mormonok kitűnő földművelési ügyességéről és sikeréről is szólna.

Az irrigatió, melytől itten minden függ a lehető legczélszerűbb és legolcsóbb módon van létesítve, ugyannyira, hogy érdemes volna szakértő által tanulmányoztatni. Az egész egy egységes terv szerint van kivive, mely egy „öntöző bizottság“ munkája. Ezen bizottság a Mormon község segítségével és költségéből levezeti a vizet a hegyekből az öntözendő területre, úgy, hogy minden birtokos saját földjére ereszti hesse azt. De hogy minden vizzálykodás vagy kellemetlenség kikerültessek, az öntöző idény kezdetén minden gazda kap a bizottságtól egy naptárt, melyben elő van neki jegyezve, hogy melyik napon, melyik órában és hányadik perczben mennyi dőre nyithatja ki zsilipjét, a vizet a közös árokból földjeire, eresztvén, és hogy mennyi idő múlva köteles azt ismét elzárni, hogy a következő szomszéd is kapjon belőle. Így a mormonoknak vízszükséglete nappali és éjszakai órákra és perczekre van elosztva. Mindenik megkapja, a mi neki dukál. Ha nem kell neki, átadhatja szomszédjának, vagy benne hagyja a főárookban. Mindenesetre tilos oly időben eresztetni vizet a földjére, melyben a naptár nem ad rcá engedelmet.

Az öntözési munkálatok aránylagosan olcsók, mert a fő árkot községi munkaként ássák meg, míg a saját földjére mindenik maga ereszti rcá a vizet, vagy talán szomszédja segítségével. Tulajdonképen nem ássák, hanem inkább turják az árkokat ugyanazon lófogatu lapáttal, melylyel a vasutttöltéseket szokás Amerikában felönteni. Elöl jár egy eke, mely barázdát csinálva, a földet elválasztja a talajtól, utána pedig

több lólapát*) jár, mely az elszakított földrészeket magával viszi. A hol töltés akar lenni, ott a lapátkezelő egyszerűen kiforgatja szerszámát, és a föld kiümlik, a nélkül, hogy lovát megállítaná. Ily módon nagy gyorsasággal és olcsón lehet a földet mozgatni. Átlagban itt az egy acre-ra eső összes öntözési előmunkálatokat 5—19 dollárba számítják, a szerint, hogy mily távolságból vezettetett le a víz. Mig a fentartást illetőleg 5 dollárt (vagyis öt munkanapot) számítanak évenként egy 160 acerenyi területre.

De ezen számok csak megközelítőek lehetnek, és valószínű, hogy ennél olcsóbbra jön a munka, miután nem napszámosok dolgoznak, hanem mindegyik a maga érdekében. Az így elkészített földön, mely sok ásványrészt tartalmaz, és részint a vízben feloldott növényrészek, részint trágyázás által termékenyebbé tétetik, még eddig rossz termésök soha sem volt miután mindig öntözhatték, ha kellett. Egyébiránt csak a 10-ik évtől szükséges a trágyázás. Zion város közelében a farmok 20—40 acerenyi nagyságúak és acre-jök alig kapható 150 dolláron alul, mig a távolabb esők már a rendes 160 acerenyi nagyságot érik el. Minden még nem művelt föld a kormányé, de szintén „haszontalan sivatag“ lévén, akár ki ingyen reá telepedhetik. Csakhogy persze mormon vallásra kell áttérnie, másképen nemcsak hogy meg nem szenvednék ottan, hanem nem kapna az olcsó közös vízből. E nélkül pedig ki nem fizetné magát a gazdálkodás.

Szántani itt néha egész 10 hüvelyk mélységre szokás. — És mint mondtam a 10-ik évtől kezdve rendszeren trágyáznak. Ilyen alapos gazdaságot Amerikában még nem találtunk sehol, de meg is látszik a gyümölcse, daczára, hogy „terméketlen sivatagnak“ tartották e földet; mert, mig a mormon coloniáknak eddigi átlagos termésük per acre 25 bushel buza, 30 bushel árpa, 31 bushel zab, 20 bushel kukoricza és burgonya 139; addig az egész Unio átlagos buza termése 1871-ben=11.5,

*) Egy lólapát egy pár ló és egy emberrel, ha a földet nem kell messzebbre 35—40 lábnál egy helyről a másikra mozgatni, naponként 100 köb-yardot végezhet, mi = 2400 köbláb = 76 köbméter.

1872=11.9, 1873=12.7, 1874=12.3, 1875=11.0, 1876=10.4, 1877=13.9, 1878=13.1, 1879=13.7, 1880=13.3 bushel.

A föld terményeit közönségesen a szomszéd országokban érczet kereső bányásznépség jó árért veszi meg, valamint szép marhájuk egy része is ezek szükségletét fedezi, míg jó lovakat és a marha másik részét vasuton keletre egész Chicagóig küldik.

Természetes, fü nem tenyésztván a sivatagon, mesterséges legelőket használnak, melyek szintén rendesen öntözés alá vétetnek. A jószág az év 8 hónapját ezen kitűnő és dróttal bekerített legelőkön tölti, míg négy hónapig fából épült meleg istállóban telel. Ézalatt répával, luczerna- és lóhere-szénával tartják, melyet szintén öntözött talajon termesztettek. Évenként 4-szer kaszálják, és így acrenként átlag 8 tonnát, vagyis holdanként 115 métermázsát nyernek. Gyümölcsöt is folyton nagyobb mértékben termesztene, és a mi helyben el nem kelt, megszáritva exportálják. -- A posztógyarak, melyek valaha csupa szükségből keletkeztek, most pénzt szereznek, mert tükéletesített készítményeiket exportálják. Selymet is már jókora mértékben állítanak elő. — Napibér nyáron 2 dollár. Lakást és eltartást hetenként $2\frac{1}{2}$ —4 dollárért kaphatni. Esztendőre felfogadott munkás 150—200 dollárt kap, sőt többet is. Aratásra „kévékötő“ gépet használnak, melyet 3 ló von, egy ember hajt és egyszersmind kezel. A kévék összeszedése és képékbe rakása több kézi munkás által eszközöltetik. A gép váltott lovakkal 8—12 acre buzát vághat le és köthet kévékbe naponként. Cséplés, kaszálás, szénagyűjtés stb. a rendes amerikai gépekkel megy végbe.

Egyszóval látjuk, hogy a mormonok, kik tűzhelyeiktől elűzetvén, újra kezdték életüket egy lakhatlan s terméketlen sivatagban, azt termékenynyé és lakhatóvá tették, és most daczára az amerikaiak ellenszenvének még mindig folyton gyarapodnak. És így oly hatalomra vergődtek, melylyel számolni kell, — és mely még sok fejtörést fog az Egyesült-Államoknak szerezni, ha békében nem hagyják őket. — Eltekintve minden más indoktól, mely őket ezen nagy munka kivitelére ösztönözte, mindenesetre azt hiszem, hogy az „utahi mormonok“ a legszebb

példái annak, hogy egy jól vezérelt „községi munka“ mily kevés költséggel mily nagy dolgokat bír véghez vinni!

XI.

Winnipeg (Manitoba-terület), Canada, október.

A mormonok területeiről egyenest észak felé tartva, nem-sokára a Utah Northern vasut végére értünk, és részint kocsin‘ részint lóháton utaztuk át Utah északi részét, valamint Idaho és Montana territoriumokat.

Ezen még többnyire teljesen vad országoknak jövője főleg marhatenyésztés és bányászatból fog állani, mert művelésre való föld csakis a folyamvölgyekben található, míg a többi részint olyan, mint a nagy sivatagnak a mormonok által lakott része, részint magas hegységekből álló, vagy pedig kiégett vulkán dombokkal fedett. Ezen utóbbiak oly Istentől elhagyott‘ szomorú képet adnak a vidéknek, mint egy „pokol, melynek tüze kialudt.“

A Missouri folyam északi részét Bismarcknál átlépve, egészen megváltozik a vidék. Jó füvel fedett dombos prairiek, terülnek el itten, melyek lapályai jó talajuk. Innét kelet felé haladva, mindig jobb minőségű lesz a föld, míg a híres „Red river“ völgyben eléri a kitűnő minőség tetőpontját. A „Red River of the North“ Minneapolis dombjaiból eredve, északi irányban folyik az angol birtokok, illetőleg Manitoba felé és ennek határát átlépve, később a Winnipeg tóba ömlik. Bruckenridge városától kezdve a folyam termékeny völgye tágulni kezd, és innét egész torkolatáig átlagban 100 angol mértföld széles. Ezen hosszúság pedig közel 350 mfdet tesz ki. A Red River azonkívül jobbról-balról kisebb folyó vizeket vesz fel magába, úgy, hogy az egész Red River-vidék hálózata által öntözött területet nagyjából 200 millió angol □ mfdre lehetne becsülni.

Ez most a közvetlen jelennek nagy buza-eldoradója, itt termett Amerikának első ízben azon kemény búzája,

mely a bánátival és avval, mely a híres orosz „fekete földben“ tenyészett, ki bírja állani a versenyt. A Red River terület fő hibája az, hogy helyenként ősszel bizonyos részei víz alatt állanak, de a mint már azokon látni, melyek már eddig is művelés alatt vannak, ezen a bajon könnyen lehet segíteni egyszerű levezető árkok által.

Ezen egész lapály talaja a legnagyobb mélységig gyönyörű zsiros agyag, melynek alsó rétegei mész- és kali-oldatokat tartalmaznak, míg a felső réteg, a sok ezer éven át vadon tenyésző embermagasságu fű rothadása és időnkénti elégése következtében, 3—12 lábnyi mélységre szép fekete szint mutat. Bánátunkat kivéve, máshol ehhez hasonlót még nem láttam. Az egész terület itt is olyan sík, „mint a tenger,“ de mindazonáltal elég hajlása van ezen síkságnak, hogy az álló víz könnyen levezethető legyen. Kő nem látszik sok 100 mfnyi távolságra. És eső után az utak itt is oly feneketlenek, hogy inkább szárnnyal lehetne haladni, mint a szép fekete sárba tengelyig süllyedő szekérrel.

Csakhogya ezen szerencsés síkságnak még az az előnye is van, hogy, mint említém, számtalan folyó víz szeldeli át, melyeknek partjai a természet által befásították. Tehát ez egyoldaltól a gazdának fa-szükségletét fedezi, más oldalról az éji csapadékot „rendben tartja,“ és még hozzá az itten télen nagyon hidegen fujni szokott szelek ellen jó védül szolgál.

A tél hosszú és novembertől—márcziusig tart. A hőmérő 40 Celsiust vagyis 32 R. hideget is mutat. Az ezen idő alatt rendszeren uralkodó szelek a havat mindig lefujják a földről; úgy, hogy a téli vetések a hideg ellen nincsenek védve. Ennek következtében csakis tavaszt vetnek. És pedig, miután a búzának legmagosabb az ára, csakis evvel foglalkoznak és ezenkívül éppen csak annyi zabot termesztnek, a mennyi a vonó marha etetésére szükségeltetik. Az amerikai farmer kizárólag csak lovat használ munkára, csak a német, svéd és norvég települők használnak szarvasmarhát.

A Red River környéknek nagyon kis része van még feltörve, a többi még hallatlan magasságu, buja fű fedi. De ennek is legnagyobb része speculansok kezében van, kik olcsón

összszévasárolván a földet, addig tartogatják, míg ára feljebb száll. Ez pedig csodálatos gyorsasággal megy. 1875-ben ama földért, hol most a hires Dalrymple-farm (az ugynevezett legnagyobb „buza-gyár“ a világon) áll, névleg egy dollárt fizettek per acre, de miután a föld az akkor pénz nélküli vasutttársaságtól vétetett, és annak bon-jaival lehetett fizetni, melyek 10%-ra le voltak esve, tehát tulajdonképen csak 10 centset adtak acre-jéért. Most, hogy a vasutak kiépítettnek, az érték napról-napra emelkedik, úgy, hogy a töretlen prairie értéke ott, hol nem esik tulságos messze a vasuttól, 15 - 20 dollár közt áll, míg a már egyszer eke alá hozott föld 40 dolláron alul alig kapható (a mi mintegy 90 ftot tesz ki holdjáért). A képződő városokhoz egészen közel fekvő területek egész nevetéséges árakra emelkednek. Az ezen vidéken producált buza többnyire mind első rendű (Nr. 1.), és az idén kivételes magas áru.

Fargo városában, mely a Red River vidék azon részén fekszik, mely az Egyesült-Államoknak fő helyét képezi, a Nr. 1 buza bushel-ja most 1.17 dollárt ér. Nr. 2 pedig 1.12 dollárt. A nagy gazdák farmjukról egész vasutvonalonként directe nyugatra szállítják buzájukat, (mint pl. Dalrymple, ki az aratás óta naponta 2 tehervonatnyi buzát küld farmjáról egyenest Duluth és Buffalóba), míg a kicsinyeknek buzatermése az elevátorok által vétetik meg, melyek nemcsak minden kis városkában, de a vasutak mentében is nagy számban emelkednek.

Láttam állomásokat, hol már elevátort építettek, daczára annak, hogy az egész környéken a föld még alig látszott szántva lenni. Ez mind spekuláció; mihelyt hallják, hogy az idén települők jönnek ide vagy oda, hamar megépítik az elevátort, hogy biztosítsák maguknak a helybeli buzakereskedést. Többnyire nagy társaságok vagy magános kapitalisták az elevátorok birtokosai, és néha egy társaság az egész vasutvonal mentében bírja az elevátorokat és így monopoliumra tesz szert. Aztán a vasutttársasággal egyetértve, kellenél magasabb rak-tári díjakat vesz a farmertől. De utóvégre visszaélés mindenben

található. Egyébiránt az itten termett buza egy nagy része directe a minneapolis-i malmokba megy.

De talán nem lesz érdektelen a gazdasági tervről is szólni, mely itten divik. Tavasszal a prairie egyszeri szántás által feltöretik 2—3 hüvelyknyi mélységre, mi által éppen csak a gyepkérget vágja fel és azt gyökereivel felfelé forgatja az eke. Ősszel ismét egyszeri szántás által visszavetik a barázdát. Októberben befagy a föld, mely csak ismét márczius vége felé kezd engedni. Mihelyt 3—4 hüvelyknyire felengedett a legfelső réteg, noha az altalaj még júniusig fagyos marad, a vetőgép elkezd munkáját.*) Ez hasonlólag működik a mi szóróvető gépünkhöz, csak hogy ez maga elé szórja a magot, míg hátulsó részén egész szélességében egy sor földig érő kis exstirpátor kés van hozzá erősítve, melyet tehát a vetőgép maga után von és ez által a vetett magot azonnal beboronálja. Az egész munka meglehetősen feltételesnek látszik, de a buja föld helyreüti a hibát és a termések eddig átlagban 18 bushelt mutatnak fel per acre, a mi több mint 8 mm. holdanként. Ily csekély munkához képest ez nagyon jó, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy e föld 60 évig is kitartja e zsarolást, a mint ezt a Winnipeg mellett már két generáció óta letelepedett kis skót kolónia bizonyítja. Ezen utóbbi e század kezdetén lord Selkirk által alapított, és egészen a legújabb időkig oázisként állott a nagy Manitoba közepén.

Az aratás kizárólag „self-binder“ géppel, vagyis „kéveköötő aratóval“ történik. És pedig kévekötésre a drótot éppen úgy használják, mint a kőcsmadzagot, a gazdák véleménye eltérő lévén abban, hogy melyik jobb. Az aratógép után két ember szokott járni, kik a kévéket azonnal 12-es kepekbe rakják. Háromféle nagyságu gépet használnak, 4 és 6 láb szélességűt 3 lóra és 8 láb szélességűt 4 lóra. Az első 12 acret, az utóbbiak 25-öt végeznek napjában, a gazdák nyilatkozata szerint. Egy angol négyszög mértföldnyi — 640 acrényi — buzaterület aratására 3 drb 4 lábas gépet szokás számítani.

A mint a kévék kiszáradnak, a nagygazda kiviszi

*) A vetés közönségesen ápril 12-ike körül esik.

cséplőgépét, melynek lokomobilje többnyire saját erejéből mozdul helyéből, a cséplőgépet vonva maga után. Elébe egy pár ló van fogva, hogy az irányt megadják a mozgó gépnek.

Midőn ily módon ki ér a tarlóra, a kepék közepette megállván, elkezd munkáját. 4 - 5 váltószekér folyton hordja a kévéket a cséplőhöz. Mihelyt egy bizonyos terület fel van tisztázva, a gép ismét a maga erejéből indul tovább, új kepék közé. A kiscgazda be szokta hordani gabonáját, és asztagba rakja azt, várván a „házaló“ gőzgépet, hogy mikor jöhet ő hozzá. Ennek aztán 3 centet fizet minden bushel kicsépléseért, azonkívül embereket kell neki fogadni, kik a munkában segítenek, valamint őket jól is kell tartani; úgy, hogy egy bushel cséplése mégis, mindent együvé számítva, bele kerül neki 8 cents-jébe; némelyek még télen lójárgával is csépelnek, de ez 32 foknál kissé hideg mulatság!

A „header“-t, kalászosló arató gépet, itt nem lehet czélirányosan használni. Mert fő előnye, hogy t. i. a buza levágatván, közvetlenül a cséplőbe mehet, itt hátránynya válnék. Californiában t. i., hol esőtől nem félnek, a búzát nem csak érni, de lábon állva teljesen kiszáradni is hagyhatják, míg ott, hol a mienkéhez hasonló, bizonytalan időjárás van, minél előbb kell aratni, az esetleges jó időt felhasználván; és ennek következtében kepékbe rakva kell szárítani a gabonát. És csak is ez lehet az oka, hogy H. Semler azt mondja: „hogy a kalászoslók használhatóságát ujabban több amerikai gazda elvitatni törekszik;“ meglehet, de valószínűleg csak ott, hol nem oly száraz az időjárás, mint például Californiában.

Aratás, illetőleg cséplés után azonnal szántani kezdenek és pedig sietve, mert a mi ősszel fel nem szántható, abba tavasszal itt nem lehet vetni. De ezen egész munka nem áll másból, mint a tarlónak nagyon felületcs megforgatásából, mi közben az ekét ritkán eresztik mélyebbre $3\frac{1}{2}$ hüvelyknél. Csak is egyes német gazdák vagy a svédek és norvégek, kik itt nagy számban találhatók, szántják fel alaposabban a talajt. Egynél több szántást senki sem végez. A korai fagy, igaz, nem sok időt engedne rá, de másrészt meg, nem is tartják érdemesnek. Ennek következménye aztán az, hogy mire a hó jó, a

földek nagy része ismét mind tele van szép zöld gyommal és fattyuhajtásokkal, melyeket ha kiboronálna még a gazda, bizony-nyal jobb termést várhatna jövő évben. De hiába, ez itten nem szokás. És „a 20 bushelt úgy is megtermi a föld!” Így gondolkodik az amerikai gazda. Ekkor beáll a hosszú hideg tél, a gazda jó hosszut nyugszik, és tavaszkor megint reá kezdi a boronás vetést.

Az ekéknél itt általában csoroszlya-kés helyett csoroszlya-kereket használnak. Az aczélszekerű kerülete meg van élesítve s a mennyire munkájánál láthattuk, könnyebben vágja a földet, mint a mi késünk.

Az újabban használt ekék mind „sulkyplow” systemára vannak készítve, a mely egyszerűen abban áll, hogy a szántó rajta ülhet és más dolga nincs, mint a lovakat hajtani és a mellette levő emeltyű segélyével a vasat kiemelni vagy leereszteni a földbe. Természetes, hogy a kis farmer, ki egyrészt gentleman-t játszik, de másrészt maga munkálja meg földjét, inkább karszéken ül, mint eke után jár, ha a munka kissé rosszszabul is tüt ki. Egy ily egyes sulkyekével közönségesen 15—16 hüvelyknyi széles barázdát fognak. Még többen használják a két vasu „sulky”-t, melynek vasai egyenként 13 hüvelyket fognak és sokkal szebb munkát végeznek.

Az ily gazdálkodással egy acre-re eső kiadások: első évben (tehát a beruházási tőkét is be számítva) 11 dollárt, a második és minden következő évben 8-at tesznek ki.

Egyébiránt nagyon sok függ attól, vajjon egész évre vannak-e bérelve a munkások, mint ez nagyobb gazdaságokban történik, és hol aztán télen elküldi őket a gazda lovastul, szekeresül együtt Michigan államba, a nagy fenyőerdőkbe, hogy ott favágás és hordás által keressenek neki pénzt, — vagy pedig éppen csak a vetés és aratási időre vannak-e felfogadva.

Egyébiránt oly nagyszerű gazda, mint Dalrymple, is kezdi már megszüntetni a munkaerő ezen téli kihasználását és e helyett inkább elbocsátja embereit aratás után, és üszvérjeit olcsó abrakra és legelőre degradálja. Pedig ha valamelyik Red-Riveri-i buzagazdának kifizetné magát a munka-

erőt télen által megtartani, mindenekelőtt Dalrymple lehetne az, miután oly nagyban dolgozik. Gazdasága 75,000 acre-ből áll; ebből művelés alatt van évenként 30,000 acre, és pedig zabvetés csak annyi áll, a menyi vonós lovai és öszvérei el-tartására szükséges (melyeknek száma 700). A többi mind búzával van bevetve! Dolgozik nála 700 ember, 200 kéve-kötő aratógép, 30 gőzcséplő. — Naponként 75 waggonnal szállit el búzát, cséplés idején. Ő 10 dollárra teszi acrenként a beruházott összeget és az évi kiadásokat szintén 8 dollárra. A gépek kopását 15%-ra állítja. Egyébiránt, hogy az az ember, ki a dolgot ezen gyönyörű talajban energiával felkarolja, mily gyorsan jőhet pénzhez, következő példából láthatjuk.

Valaki 160 acre-t vett á 25 dollár (persze a vasut mellett.) Első évben munka és beruházási költségek per acre 11 dollar. Termett első évben 36 bushel. A közel elevátor megvette bushelját egy dolláron. Tehát kiadás $25 + 11 = 36$ dollár, bevétel szintén annyi acrenként. Vagyis az első évi termés megfizette a vételárt, a beruházási összeget és a munkát! (?)

Magam is hiszem, hogy ez a példa egy kissé nagyon föllentve is van, de hogy nem sok hiányzik a valóságából, ezt mindenki beismerheti, ki saját szemeivel láthatta a Red-River tájékát.

A Red-River folyón északra menve, Winnipeg városába érkezik az utas. Ez Manitoba angol provinciának fővárosa. Ezt is beutaztuk, a mennyire a „Canada pacific“ vasut kiterjedése, melyet most nagyban építenek, megengedte. Célunk volt kitudni, vajjon van e valami alapja ama nagyszerű „jövő jóslásnak“, melyet angol részről idekinn oly sokat emlegetnek, vagy igazuk van-e a yankeek-nek, kik mindezt csak schwindli-nek tartják, kik mindig csak azt dicsérik, a mi az övék. Nem akarom e levelek tisztelt olvasóit egy ily távol eső vadorság leírásával untatni, a hol még egyelőre úgy sincs semmi, hanem nem állhatom meg kutatásaink eredményeit pár szóval megemlíteni.

Azon meggyőződésre jutottunk, hogy az angoloknak nagy igazuk van, hogy a távol North-West-Territorium nagyon jó talajú részeket tartalmaz és hogy annak északi fekvése sehogy

sem akadályozza a buzatermelést. Még a Saskatsewan folyótól nyugatra, sőt a sziklás hegységekhez közel eső területek is, minden északi fekvésök daczára, melegebb égaljuak, mint keleti Canadának sok része. A csendes oczeánban, Japán felől, Észak-Amerika nyugati partjára is éppen oly meleg áramlat jő, mint a „Golf áramlat“; és valamint ez utóbbi Anglia és Franciaország égalját mérsékli, úgy hat a japáni áramlat is Amerika ezen pontjára Buzát a legészakibb telepítvényekből is mutattak, például Fort-Vermillonból, mely a Peace-River mellett az 57-ik szélességi fok alatt áll, mi ugyanazon magasság, mint Kamtsatka északi része, Schetland szigetek stb. Pedig ki gondolna ezen utóbbi helyeken buzatermelésre! Egyébiránt kormányunk által a malomkérdés érdekében átküldött Pekár ur, kivel elég szerencsés voltam találkozhatni, ezen északi buzából fog hozni mutatványokat. Hogy ezen „új ország“ mily roppant kiterjedést, arról csak úgy szerezhettünk magunknak egy kis fogalmat, ha térképen nézzük, hogy Észak-Amerikának mily nagy része esik az Egyesült államok határától északra. Ha Manitoba ezentul is megmarad önálló angol provinciának és nem csatlakozik az Egyesült-Államokhoz, hát még sok fejtörést okozhat ezen hatalmas szomszédjának, mert olcsóbban lesz képes buzáját Európába szállítani, mint annak bármely állama!

Már jövő évtől kezdve Manitoba új vasutján buzáját egyenest Thunder Bay-hez (a Superior tó északnyugati öble) szállítja, és ez onnét vizen egyenest Európáig mehet: a tavakon végig, az ujonnan szélesbitett Welland kanálison keresztül (kikerülván ezuttal a Niagara-esést) és aztán az Onatario és St.-Lorenz folyókon át a tengerbe vévén utját. Itt Quebec-ben vagy más kikötőben mégis átrakják a gabonát (uszó elevátorok által) más hajóba. Nem mintha tengeri hajók nem volnának képesek a tavakba behatolni, de azért, mert a buzát ily hosszú utazáson keresztül veszélyes forgattatlanul hagyni.

Ha tehát minden úgy lesz, a mint a manitobaiak remélik, akkor az ő buzájuk bushelje Angolországig nem fog többé kerülni 80 centnél, és pedig:

Winnipeg-től Thunder Bay-ig vasut . . .	16 cents
Thunder Bay-től hajó Liverpoolig . . .	20 „
Elevator Thunder Bay	3 „
„ Liverpool	8 „
	47 „

A kisfarmernek termelési költségét pedig nem

állítják többre	33 „
Tehát kerülne a buza bushelje . .	80 centbe

Ez persze „Zukunfts-Musik“, valamint azon tervnek megvalósítása is, mely szerint a nagy Hudson-öbölön keresztül vinnék a búzát, mi által a szállítás még kevesebbe kerülne.

De hát Amerikában mennyivel kisebb a hézag a „Jelen és Jövő“ közt, mint nálunk, a mi szegény, vén Európánkban!

XII.

Chicago. Illinois, október vége.

Még mielőtt Amerikát elhagyom, nem akarom elmulasztani, hogy egy eredeti gazdaság rövid leírását közöljem, mely ismét különböző mindazon sokféletől, melyet e roppant kiterjedésű országban láttunk.

Eddigi utunkban többnyire csak oly gazdaságokat néztünk meg, melyek távol esnek az amerikai civilizáció és az intenzívebb gazdaság bölcsőjétől, a benépesedett kelettől. Minél jobban közeledik az ember a keleti part felé, annál népesedtebb a vidék, annál intenzívebb a földművelés. Illinois állam (nem szólok Chicago közel környékéről) jelenleg éppen az átmeneti korszakban van. És a keletről óriási léptekkel nyugatra haladó, mondhatnám, „gazdászati észretérés“ most kezdi érinteni nyugati Illinois gazdáit.

De azért találtam olyanokat is, kik kinevettek, midőn trágyahordásról szóltam, másokat meg kik „nagy csodálkozással“ említék, hogy mennyivel jobb termést érnek el most ott, a hol előbb már lankadni kezdett a föld.

Bizony mintha csak ők találták volna fel ezt is! Hisz

még a puskapor, sőt talán a selyemhernyó „patentjét” is képe-
sek volnának maguknak vindicálni!

Illinoisban már az alagsövezés is megkezdett, mert
hasznosságát belátták. És miként minden más ezen nagyszerű
országban, úgy ezen kérdés is vaskézzel ragadtatott meg. Ezen
ifju államban az évenként ujjalag fektetett alagsövek ösz-
szes hossza meghaladja a 10,000 angol mértföldet. Mindezt ugyan-
ezen államnak 300 alagsö-égető gyára állítja elő. Munkájok
korántsem oly jó, mint az európaiaké, miután itt csak finomra
őrlik és nem iszapolják a nyers anyagot. De ők azt tartják,
hogy így is teljesen megfelel a célnak. 1000 db egy lábas cső
14 dollárba kerül. Indiana állam példáját akarják itt is kö-
vetni, melynek évi átlagtermése oly nagyon szaporodott, mióta
az alagsövezésbe belekapott.

De bármily hamar szereti is az amerikai munkájának gyü-
mölcset látni, ezen befektetésnél el van reá készülve, hogy csak
a 3-ik évre szárad ki a drainirozott talaj teljesen. Mindezen az
okszerű gazdaság felé irányuló haladás azonban még csak da-
rabos és szabálytalan. Kevés kivétellel még nincsen meg-
állapított vető-turnusuk, és még ha váltják is a termést, ez csak
gondolom-formára történik.

De a tőkepezések, kik sok földet összevásárolván, azt
kis részletekben bérbe adják, már megkivánják bérlőiktől az
általuk kittüzött vetőrendszer követését, a fő suly arra lévén
fektetve, hogy minél több kukoriczát nyerhessenek. Vetési for-
gójuk a következő: kukoricza 3—4 évig, azután zab, utána pe-
dig téli buza, vagy rozs. Következő évben újra kezdik a ku-
koriczával. Ha pedig, ugymondják: „a gyomtul bujává lesz,
akkor lóherét vetünk, mely azt azonnal elnyomja, és így általa
a jövő turnusra kitisztítatik a föld.” (?)

Illinosnak fő terménye a kukoricza. 1879-ben pl. kukori-
cza-termésének értéke egy millióval felülhaladta az Egyesült-Álla-
mok összes aranybányáinak azon évi terményértékét. De azért
buzát is jókora mennyiségben állitanak elő, és pedig csaknem
mindnyájan „Drill” géppel vetik. Arra is rá jönnek tehát már,
hogy jó a magot a földbe, és nemcsak a földre rakni. A mély
szántás előnyeit szintén kezdik elismerni, és vannak, kik néha

8—12“-re eresztik az ekét. Mindezen rendetlen megjegyzések haszontalan szószaporításnak látszanak talán, de csekély nézetem szerint érdekes világot vetnek arra, hogy miképen tér meg a legmegrögzöttebb „amerikai rabló gazda“ is az „igaz hitre“ Csakhogy ő életrevaló ember lévén, akkor ad tul az eddigi „Schlendrian“-on, mikor még nincs későn.

De hogy végre az előbb említett gazdaság leírásához térjek : Mr. Gillettnek*) birtoka több ezer acre kiterjedésű, mely terület nagyobbára jó kövér és tágasan bekerített legelőkből áll. Ezek közt váltakozva kisebb farmok vannak, melyek mindegyikén egy bérlő él családotól, kötelessége lévén neki a kukoriczatermelés, melyet aztán a tulajdonos készpénzben vesz meg tőle, és pedig fizet a kukoricza busheljéért (1 bushel = 0.65 mérő) 15 cent-et (30 kr.), ha a farmer saját lovaival és gépeivel dolgozik, és 10 cent-et, ha maga a tulajdonos adta a fundus instruktust. A kis bérletek nagysága a bérlők családjától és vagyonától függ. 50 acre-ra (1 acre = 1127 □öl) szokás egy munkást és 2 lovat számítani. A farmer lakását mindig Mr. Gillett építi (mit itt nem minden birtokos szokott megtenni). A bérlet 1—5 évre adatik. A farmer tehát csakis annyi kalászos gabonát és kerti növényt termel, a mennyi családja és lovai számára szükségeltetik, a többi földet mind kukoriczával veti be egy erre való vetőgép segélyével.

Ezen amerikai kukoricza-vető gépnek célja, hogy az egyes növények $3\frac{1}{2}$ lábnyi távolságban álljanak egymástól, mindkét (egymást derék szögben vágó) irányban. Ennek előnye szerintök az, hogy: 1. helye lévén a plantának, 3—4 szárat hajt egy fészekből, és 2. hogy a cultivator (itt lókapá) mindkét irányban gyomlálhasson és így a kézi tisztítás teljesen kikerültessek. Egy ily amerikai kukoricza-vető „corn planter“ 20 acret = 12.5 holdat vet be egy nap alatt, szükséges hozzá 2 ló és egy ember. A régibb fajtájához még egy fiu is.

Vetés után egyszeri boronálás és később kétszer lókapálás következik a kultivátorral, azaz egyszer mindkét irányban. A kultivátor naponként 6—7 acret, mi körülbelül 4 holdnak felel

*) Gillett a chicagói, valamint londoni marhavásárokon ismeretes, mint olyan, ki a legkövérebb göbölőket szállítja.

meg, végez. A kukoriczaszedésre már ugyan szintén találtak fel gépet, de még mindeddig czélszerűtlennek bizonyult, azért ezen munkát egyelőre ők is kézzel végzik. A bérlő a letört csöveket most behordja a birtokos góréiba, ki a mennyiséget megmérve, kifizeti az említett járandóságot. A tulajdonos marhája a bérleti kukoriczaszárak között telel. Tavasszal a bérlő egy nehéz dorong mindkét végébe egy lovat fog be és ezzel oly módon simítja végig a kukoriczatarlót, hogy minden szár, mely a dorongnak utjában áll, letöressék; azután egy egyszerű, fából készült kóró-gyűjtőbe fogja be a lovakat, a lehullott szárakat összegereblyélandó. A szántás 4—6 hüvelyknyire történik, többnyire több vasu ekével.

Most térjünk át a tulajdonoshoz és látni fogjuk, hogy Gillett hogyan értékesíti a farmerjai által termelt kukoriczát. Ő már sok év előtt Shorthorn (Durham) bikákat vett és azokat benszült csiramarhával keresztezte. Azóta folyton javítja ezen keresztezést ugyanazon faj által, úgy, hogy törzsgulyája in praxi már telivér Shorthorn, habár theoriában még csak $\frac{15}{10}$ -nak szabad nevezni. Egy bika alá 60 tehenet ereszt; 5 6 hónapos korában a borju elválasztatik, miközben legelni már megtanul. Az anyákat nem feji, mert a tej értékesítése nem állana arányban a felállítandó istállók és a szükséges tehenes-bérekkel. Másképen — ugymond — fejetném a teheneket és nem hiszem, hogy a borjuk gyengébbek lennének (?) mint most.

A hideg telek daczára az összes csordák télen-nyáron szabadban tartatnak roppant terjedelmű kerítések között, és az egész felügyelet csak abból áll, hogy a szolgák friss kukoriczacsöveket hánynak a karámokban felállított, mozgatható jászolokba. A kutak (szélkerekek által hajtva), valamint a górék szintén e karámokban vannak elosztva.

A jószág tehát egész kénye-kedve szerint mozoghat. Napal legel és este a jászolhoz jön a belehányt csöves kukoriczát felenni és aztán magától megy a kutra. Hetenként nyalni való sőt is kap.

A göbolyüké faszénnel van keverve. A téli tartás csutka és kevés csöves kukoricza mellett történik.

A karámban sok szép disznó is van, ezeket már éppen

senki sem eteti, és a mit kapnak azt is már csak „második kézből” kapják. Az az tisztán a marhának potyadékaiból élnek. Mr. Gillett 3 hizandó malaczt számít egy darab marha után. És jól is számít; mert valóban utána vannak mindig az éppen elpottyant jó falatnak. De meg is látszik rajtuk, hogy „jó”, mert már a 4-ik hónapra úgy meghiznak, hogy 12 hónapos korukban átlag 250 fonttal mennek a chicagói vásárra.

Gillett ur számítása következő:

a) Borju eladásnál kap	30 dollárt
a tehén telelése kerül	10 dollárba
Tehát borju-eladásnál nyereség	20 dollár
Elérvén a bikaborju a 2-ik évet, ki lesz herélve;	
b) most eladható volna	40 dollárért
Születéstől fogva eddigi kiadások	28 dollár
Tehát a nyereség esetleg eladásnál	12 dollár

Ezután kezdődik a hizlalás; a második évtől a harmadikig 150 bushel csöves kukoriczát kap a göboly (e mellett folyton a legelőn járva), és csak az utolsó 6 hét alatt adnak elejébe annyi zabot, a mennyit megehetik. Ezen utolsó hizó év leteltével a göbolyók 7—10 angol mázsányi súlyt nyernek; és így 3 éves korukban 18 egész 20 mázsát nyomva vitetnek a vásárra.

A hizómarhára fejenként $\frac{3}{4}$ acre legelőt vesz, míg borjus tehénre, mely nyáron tisztán legelőn jár, 2 acret számít (Egy acre=0.6 kat. hold)

Tehát lássuk, mibe kerül az utolsó hizlalási év fejenként:

c) $\frac{3}{4}$ acre legelő és 150 bushel kukoricza. Ezen utóbbinak előállítására 40 bushel átlag termést vévén acrenként, szükséges 4 acre. A termelésért, mint tudjuk, 15 cent-et fizet a bérlőnek bushelenként, tehát (150×15) 32.5 dollárt. Ehhez a föld értékének százalékát számítva, mi (acre-je 50 dollárt ér, kámatláb itt még 8 $\frac{1}{2}$ %) körülbelül 3 dollárt tesz. Így a kiadások lesznek;	
Kukoriczaár	22.5 dollár
a 4 acre haszonbére	12 „

a $\frac{3}{4}$ acre legelő	3 dollár
Tehát: a 3-dik év kiadásai összesen . .	37·5 „
Kiadások a 2-ik évig	28 „
Összes kiadások egy göboly előállítására . .	65·5 „
Átlag kap érték	100 „
Tehát nyereség a göbolyon	34·5 „

Csakhogy ehhez jönnek még a disznók. Ezek az erdőben neveltetnek, és mint már említém, 8 hónapos korukban a marha korlátokba eresztetnek, 3 malacot számítva egy marhára. De megjegyzendő, hogy mielőtt a malacokat a legelőre eresztik, örökre elszoktatják őket a turástól, hogy a marhának el ne ronthassák a gyepet. T. i. orrukba egy kis réz-karikát csipnek be, mely ezután mindig sérti orrukat, mihelyt megfedkezvén magukról, azt a földbe nyomják.

Tehát ezek minden további turás nélkül engedik hizlaltatni magukat, azon, a min már egyszer másnak kellett volna hízni.

Hogy ezen sertéstartás mit hoz, nehéz pontosan kiszámítani, már azért is, mert a sertés ára nagyon változó, tavaly: $4\frac{1}{2}$ — $5\frac{1}{2}$ cent, az idén 6—7 közt állott fontja. A malacot nem lehet többre becsülni 5 dollárnál, midőn az erdőről jön, a karámban pedig élelmezésükre semmi kiadást nem szabad számítani.

Átlag Gillett ur 20 dollár tiszta nyereséget vesz az egy göboly után járó malaczokból. És ha jól áll a sertés ára, a malaczok teljesen megfizetik a göboly hizlalását, vagyis a kukoricza árát, mely mint láttuk 22·5 dollárba kerül.

Tehát átlagos végszámítás:

Göboly fejenként hoz	100 dollárt
Egy göboly utáni sertés eladás nyeresége . . .	20 „
Összesen . .	120 dollár

Ebből levonva egy göboly előállítására való ösz-

szes kiadásokat 65 dollár

Tiszta nyereség 55 dollár

Ha pedig, hogy még szebb legyen, „à l' américaine“ javítjuk a számítás és kiadásoknak csak 60-at veszünk, akkor a nyereség is 60 lesz, vagyis 100% tiszta nyereség.

XIII.

Somogyvár, 1881. deczember 25.

Amerikai utamból hazatérve, késztetve érzem magamat még néhány pontot megemlíteni, melyeket az utazás folytatásban alkalmilag irt szerény relatióimban csak melleleg érintettem.

Ezen pontok célja egynehány Amerikára vonatkozó és Európa-szerte elterjedt téves felfogást felsorolni, és lehetőleg helyreigazítani.

Sokszor hallani: „Hisz nem sokáig fog már tartani Amerika tulproductiója, mert a rablógazdaság hamar kiszorolja a földet, pedig az amerikai csakis ahhoz ért!” stb. — Ez nem áll. — Igaz ugyan, vannak sokan — cly yankee földrablók, kik magukat gazdáknak tartják. Ezek a „pioneer“-ok, kik mindig az új, még eddig soha nem művelt földre telepednek, ezek a nyugat felé előhatoló földművelés előőrsei. A földet addig huzák és zsarolják, míg egyrészt annak termőképessége engedi, másrészt eléggé ismeretessé válik a vidék és új bevándorlók is arra veszik útjukat. Akkor megragadja a „pioneer“ a legjobb alkalmat, hogy egy még járatlan bevándorló családjára rádísputálja birtokát, és így a gazdag váltságot zsebre rakva, összes sátorfájával ismét tovább nyugatra indul, új zsákmányt, új szűzföldet keresendő. Az eladott farm új birtokosa többnyire német vagy scandinavi. Ezek szoktak átjönni családostul, tele erszénnyel és azon szilárd elhatározással, hogy ők csak művelt földet akarnak venni, nehogy az első feltörési munkálatokkal kelljen bibelődniük.

Egy ilyen német farmer aztán, mihelyt megkezdte a gazdálkodást, azonnal trágyázni is kezd, akkor is, ha a földnek még nem volna reá szüksége (mint ezt például a kansasi menonitáknál említém).

Ez az egyik eset. A másik meg az, hogy, úgy mint Illinoisról irtam, a letelepedett farmeroknál megindul a „gazdasági észretérés“, mert látják, hogy a termőképesség évről-évre gyengül itt is és ők maguk kezdenek gondot fordítani arra, hogy

a földtől elvett erőt ismét visszaadják neki. Egy szóval mindebből kitetszik, hogy minden földnek Amerikában ugyan meg van a kizsárolási időpontja, de hogy a következmény mégis az, hogy ezen hiba a talajjavítás által ismét jóvátétetik; hiszen így volt ez az egész világnak minden gazdaságával. Réánk nézve pedig mindegy, akár a „pioneer“ állítja elő a búzát és 30–40% nyereséget rak zsebre, akár az észszerűbb német gazda dolgozik 3–5% nyereséggel. Az a buza mégis csak buza és velünk azért versenyeznek! Igaz, hogy ezen kis német gazda, ki idővel vetés-forgót hoz be, kevesebb búzát fog előállítani, mint a zsarló, ki minden évben egész birtokán búzát arat, — de hisz nem csak a „pioneer“-ek és az a pár nagy búzagyáros, à la Dalrymple, állítják elő a concurrentiára szükséges mennyiséget, hanem a kis gazdák roppant nagy összessége.

Másoktól ismét hallottam említeni, hogy Amerikától ne féljünk: „Mert oly magas napi bér mellett nem lehet olcsóbban producálni, mint azt mi tesszük.“ Igaz, hogy drága a kézimunka, de hát éppen azért használnak mindenre gépet, és a kézimunkát sokszor egész a tulzásig megtakarítani igyekeznek. Így például gépeket használnak arra, hogy a szénát a rétről a szekérre rakják, és ismét egy másikat, melynek segítségével, a szekérről a szénát a padlásra emelik, a hol azt csupán egy ember kezelése alatt az emelő villa rendesen elrakja. Mind ezt nem valami nagy gazdag farmerek, de közönséges kis gazdák használják. Hogy egyébiránt a gazdaságban, minden magas bér daczára is, mennyivel olcsóbban munkálkodnak, mint mi, még Semlernek könyvéből is kitűnik, ki ugyancsak minden tekintetben azon iparkodik, hogy Amerika hátrányait, Európa előnyeire ellenében, minél feltűnőbbé tegye, (mi csakugyan sanyaru munka) és mint látjuk, itt nem is sikerült neki. Mert a californiai és németországi egyenlő nagyságu terület munkaköltségeinek összehasonlításánál minden erőlködése daczára is kitűnik, hogy Amerikában a földmunka 7 márk 75 fillérrel olcsóbbra jön.

A mi a gép kihasználását illeti, érdekes példákat látni az en gros mézárósság, egy szóval a hus- és zsir-iparban. Az

iparnál általában a gépekkel nagy dolgokat értek el. Így például egy cipőgyár New-Yorkban, melyben a gépeket 300 gyermek kezeli, naponként 600 pár cipőt készít. Tehát nemcsak hogy nem hiszem, hogy a versenyben a magas bérek nagy hátrányukra szolgálnak, sőt inkább meggyőződésem, hogy éppen ezen látszólagos hátrányuk, párosulva szemességek és találékony eszközökkel, oly gépek használatára ösztönözik őket, melyeknek behozatalát Európában nagy „megfontolási idő” előzné meg, mert sem az első, sem a második fentemlitett tényezővel nem birunk, azaz hogy napszámunk relative oly olcsó, hogy még ha egy kis előny mutatkoznék is a gépek használatánál, nem örömet változtatjuk azért eddigi termelési systemánkat, sem pedig új gép-tőkét befektetni nem vagyunk hajlandók. Így aztán nem csoda, hogy olcsó napszámunk daczára is már némely terményt drágábban állítunk elő, mint a tengerentuliak.

Többek közt azt az ellenvetést is hallom, hogy csak addig tarthat a concurrentia, még több ember nem vándorol ki Amerikába; ezek aztán majd felemésztik a tulproductiót maguk, és így nekünk nem fog többé alkalmatlankodni az amerikai buza. De hát lássuk csak mennyi az évente kivándorlók száma. Az idei év minden eddigig felülhalad, mert a new-yorki kivándorlási intézet praeliminált számítása szerint az emigransok száma meg fogja haladni a 700,000-et. Vegyük tehát a bekövetkező évek átlagát 1 millióra, mely szám a jövőben ugyan csökkenhetik is, csak egy jókora amerikai Krach kell hozzá, mely a létező szédelő korszakra könnyen bekövetkezhetne, — de azért csak vegyük 1 millióra. És kérjük, fog-e azért Európa lakossági száma fogyni? Korántsem, sőt ellenkezőleg! Miután Európa lakossága jelenleg 320 millió, évenkénti szaporodása 1%, tehát 3 millió: ennek következménye, hogy habár 1 millió kivándorol is, még mindig 2 millióval szaporodik számunk, és ugyanily viszonyban buzaszükségletünk is. Igaz, hogy egyuttal az amerikaiaké is növekedik, és pedig úgy a bevándorlás, mint szaporodás által, és nem is tagadom, hogy ezen szaporodás évről-évre Amerika buzatermésének nagyobb részét fogja igénybe venni, — hanem Amerika termőképessége is fog ám növekedni! És pedig fog növekedni a régiebb államokban jobb

művelés által — mindezt már most is lehet látni a statisztikából, — és fog növekedni új területek művelésbe vétele által. Erre azt felelik talán, hogy: „Ilyen már kevés van!” Helyes; nincs már több ingyen kapható és könnyen művelhető föld 25 millió acerenél az Egyesült-Államokban. De azért van ám még sok, pénzért kapható jó föld ott, — és van nagyon sok pénzért és ingyen kapható terület Canadában, mindenekelőtt pedig Manitobában, egy szóval a nagy continensnek észak-nyugati részén.

Azon tévhitből hiszen már mindnyájan kiábrándultunk, hogy az amerikai verseny kikerülésére azon egyetlen és biztos mód van, t. i. áttérni a husproductióra, mert míg a tengerentuli hus- és zsirproductumok behozatala oda a hova mi exportálni akarunk, meg nem akadályoztatik, addig sikeresebben nem értékesíthetjük állati terményeinket sem, növényi terményeinknél.

Azon édesen megnyugtató gondolat, miszerint malom-iparunkat semmi veszély nem fenyegeti, szintugy csorbát fog szenvedni azok előtt, a kik megtudják, hogy mily kedves híreket hoz haza Pekár barátom uram, ki kormányunk részéről nagy szorgalommal tanulmányozza oda át a malom-kérdést.

Még egyről nem akarok megfeledkezni. Néhány, különösen német író (kikről nem hiszem, hogy személyesen volt volna oda át) hangsúlyozza, hogy mekkora csoda, hogy az Egyesült-Államok oly nagyszerű földművelő állammá váltak, midőn gazdasága nem részesül semmiféle protectióban a kormány részéről, sőt az iparcikkekre vetett beviteli vám által oly drágán él a farmer, hogy szinte zsarolás! Ez utóbbi nem egészen alaptalan, mert csakugyan ezen beviteli vám okozza az amerikai iparcikkek drágaságát. Amerikában egy ott készült Singer-féle varrógép kétszer annyiba kerül ott, mintha ugyanazon gép Európában adatik el. De utóvégre mindennek meg van a maga árnyoldala és efféle anomaliák nem ritkák. Azért maguk a farmerek nagyobb részt még sem ellenzik a vámot, mert belátják, hogy éppen ezen vámpolitika által mennyire haladt az amerikai ipar; belátják továbbá, hogy az ipar haladása egyszersmind a gazdaságnak is nagy hasznót hajt,

mert lokális piacot teremt egyrészt az élelmi cikkekre, másrészt pedig a gazdasági nyersterményekre, mindamellett eljöhethet még az idő, mikor az Unio, Anglia példájára, bátran eltörülheti azon vámot, melynek nagy részben gazdagságát köszöni.

De még akkor is, ha mind ettől eltekintve, hátrányára volna az amerikai gazdának ezen vám, még akkor sem hiszem, hogy létezik kormány a világon, mely annyit tesz a földművelés érdekében, mint éppen az Egyesült Államoké. A kormánynak ezen tevékenysége szintén egyik tényezőjét képezi az amerikai gazdasági fölényének, egy oly tényezőt, melyet utánozni mindenkinek — azaz minden kormánynak — szabadságában áll. Mert az sem a kedvező égalj, sem szűzföldek, sem a yankeek munkaképességével nincs összefüggésben. A gazdákra üdvös hatásu törvényeket illetőleg ott van a „homestead“ és „exemption“ törvény, mely a kisbirtokosnak élete és családja fentartására szükséges földet, marhát, munkaeszközöket stb. exekucio ellen biztosítja; ott az uzsora-törvény, mely szintén a kisbirtokost védi, és mely, ha 10 uzsorás által is ki lőn játszva és csak a 11-ikén léphet érvénybe, erre oly büntetést szab, hogy jó időre a többi 10-nek is elmegy a kedve. De itt nincs időm elsorolni a sok jótékony intézményt, melyben az amerikai kormány a földművelőt részesíti.

Még csak két dologról kívánok említést tenni. Mindenekelőtt a statisztikáról. Tudjuk, hogy ez sehol sincs annyira kifejlődve, mint Amerikában. Hogy tengerentuli szomszédjaink, nemzeti és gazdasági fiatalságuk és az akadályozó nehézségek daczára, Európán még ebben is túltettek, csak azt bizonyítja, hogy érdemes egy ily teljes statisztikát tartani, mert ha tényleg nem fizetné ki magát a nemzeti vagyon ezen számon tartása, — ők bizonyosan nem tennék. Hogy az adatok mily egyszerű módon szedetnek össze, legyen megengedve elmondanom, a mint azt Illinoisban tapasztaltam. Minden 6 angol négyszög mértföldnyi terület képez egy townshipot. Egy ily township választ a farmerok közül egy „assessort“, ez az állam részéről „blanket“-ekkel lesz ellátva, melyekkel évente többször beutazza kerületét és minden egyes lakóhoz beszél, ki az üres helyeket számokkal betölti. Az „assessor“

maga nem más, mint egy intelligens farmer, ki napi díjat kap a townshiptól fáradságáért. Ezen összeírási ívek beküldetnek a County-hoz, honnét mind együtt az illető állam statisztikai irodájába küldetnek. Ott 3–5 ember mindezt szépen összeállítja, a mi aztán negyedévenként, füzetkében nyomtatva, közzététetik.

Végül még egyre vagyok bátor figyelmeztetni e levelek t. olvasóit. Pel és Read, az ismert angol parlamenti bizottság tagjai, 2 évvel ezelőtt kiszámították, hogy a Mississippi-völgyből a búzának busheljét Angliába lehet állítani 1·37 dollárért (bele számítva tehát a termelési költségeket és a szállítást is) A parlamenti küldöttséggel járt ekkor mr. Dunn is, a Times-nek gazdasági levelezője. Ugyan ő egy évvel később egy cikkében bebizonyította, hogy 1880-ra a számítás már nem egészen úgy áll, hanem 1·27 dollárt kell venni. Az idén társaságunk találkozott ezen említett uri emberrel. Utazótársam, dr. R. Meyer, ki mr. Dunnt már Angliából ismerte, utazásunk folytán szerzett tapasztalatok alapján kimutatta, hogy most már a tavalyi számítás sem áll; mert most 98 centbe jön a buza bushelja! a mit Dunn ur később maga is beismert.

Most még ha fel is tesszük, hogy Semlernek számításai correctabbak ezeknél, azért még sem tagadhatja senki, hogy midőn egy három éven keresztül különféle emberek által, de ugyanazon tényezők mellett véghez vitt számítás ily feltűnő apadást mutat eredményében, nagyon elszomorító kilátás mutatkozik buzakivitelünk jövőjére nézve. Hogy egyébiránt ezentul aállítás olcsóbbítása következtében még apadhat a buza ára, könnyen megláthatjuk abból, miszerint még eddig az egyenes transits-állítás Chicagóból Angliába legjobb esetben 22 centbe került, ezentul, mióta pár hóval ezelőtt a Welland canális megátágítását bevégezték, és általa az 5 tavat a tengerrel direct vízi összeköttetésbe hozták, állítólag csak 16 centbe fog kerülni.

De térjünk még egy perczre a jelen időre vonatkozó számításokhoz vissza.

Az angolok és dr. Meyer idei számítása szerint Amerika

8 frt 88 krért képes egy mm. búzát angol piacra szállítani, a nélkül, hogy veszteséget szenvedne. Semlernek optimisticus alapján számítva azonban m.-mázsáját csak 9 frt 60 krért bírják veszteség nélkül ugyanoda szállítani. Adja isten, hogy utóbbinak legyen igaza; de még akkor is, oda tudjuk-e mi veszteség nélkül szállítani ugyanezen árért? Vagy remélhetjük-e, hogy a jövőben versenyezhetünk velők, ha mostan létező körülményeink meg nem változnak?

Hála istennek vannak még férfaink, kikben meg van a jó akarat, kik már erélylyel meg is kezdték körülményeinket jobbra változtatni! Ha pedig nem sikerül, csakis azokon fog mulni, kik kizárólagosan személyes érdekeiket tartván szem előtt, ezen nemes törekvéseknek útját állják!

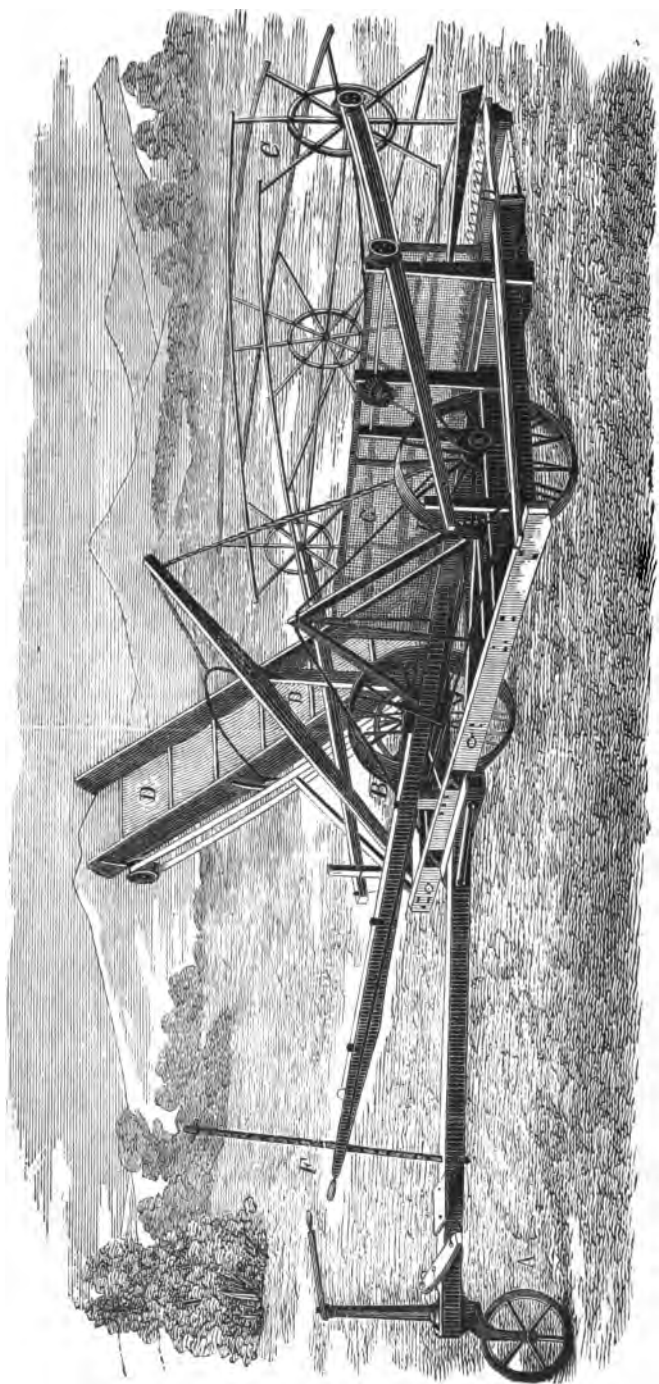
Néhány fontosabb amerikai gazdasági gép ismertetése.

„Leveleim“ folyamában több oly amerikai gazdasági gépekről szóltam, melyek nálunk kevésbé vagy alig ismeretesek, és így a velük végzett munka is, csak megközelítőleg képzelhető. Éppen azért azon t. olvasók számára, kik a dologról alaposabb fogalmat kívánnak maguknak szerezní, néhány ily, nálunk kevésbé ismert gépnek rajzát akarom itt közzé tenni, minden egyes ábrát egyszersmind rövid magyarázattal látván el.

Az I-ső ábra (l. tullan) a Californiában szokásos arató gépet mutatja, melyet az ounét irt levelemben (46. oldal) említék, t. i. a „header“ vagy kalászoló. Célja abban áll, hogy a vetést tetszésszerinti magasságban lehetőleg a kalászok alatt messe le, hogy a szalma betakarításával és a cséplőgépen való átbocsátásával ne kelljen az időt vesztegetni, hanem az kűn a földön maradván, a sokvasú ekék által azonnal aláforgatható legyen.

Az első ábrában bemutatott „header“, vagyis kalászoló-arató gépen az ismert aratógép-késcék mennek legelől; a lovak, melyek az egész gépet mozgatják, nem mint más arató és kaszáló gépeken, oldalvást, — de hátulról hatnak. Az egész gépnek rudja hátrafelé nyulik, ennek végébe a lovak ugy vannak a hámfá elé fogva, hogy háttal állanak a rud végéhez. A rud végét egy nehéz aczélkerék hordja (A), mely egyszersmind kormányául szolgál az egész gépezetnek. Az egésznek súlya a két széles talpu vaskeréken áll (B és B¹-n). Ezek közül B-nek hivatása 3 különféle tárgyat mozgásba hozni, u. m.:

1. a késeket, a már ismert módon,
2. a kések felett levő „C“ orsót, mely a dűlőfélben lévő

I-86 ábra. „Header vagy kalászosító.”

kalászkodat hátrafelé a végtelen vászontransporteur-re (D-re) sodorja, és

3. a végtelen vászon transporteur magát, mely kis forgó hengereken keresztül lévén feszítve, folyton egy irányban mozog, és így a reá sodort kalászkodat a gép jobb oldaláról balfelé és onnét pedig a lejtősen álló részen felfelé szállítja, a hol annak végére érven, a gabona- vagy kalász-szekérbe hullanak.

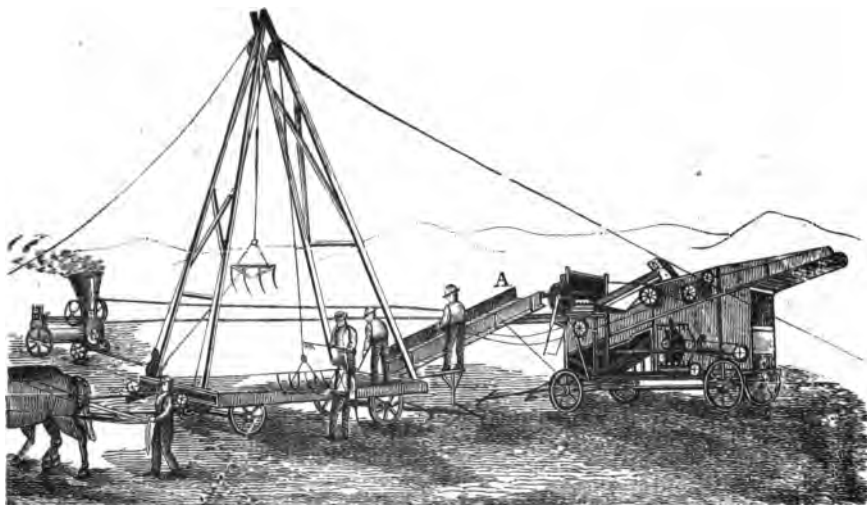
Még 4-szer megjegyzendő az „F” lécszerkezet, melynek segítségével a kocsis, itt egyszersmind kormányos, a balkezeben lévő emeltyű felemelése s leeresztése által arról intézkedik, hogy a kések mily magasságban vágják a szalmát. Lapos vidéken rendesen rövidebbre, hullámosabb vidéken hosszabbra hagyják a tarlót.

5-ször ott van még „G” drótfonás, mely megakadályozza a kalászok tulröptülését a transporteur-ön.

Az egész gépezet relative nagyon könnyen jár és egyszerűen kezelhető és kormányozható, mint az ábrán látjuk, egy ember által. Ha a gabonaszekér megtelik, akkor a rajta álló 2-ik ember leugrik és az arató gépnél marad az új szekeret várva.

A „headert” 16, 14 és 12 lábnyi vágó-szélességgel használják, 6—8 egymás mellé fogott ló huzza s naponként 25—35 acret kaszál. Ára itten (a gazdaságig szállítva) circa 400 doll. (Kansasba a gyárban 250 d.).

A „header” transporteurje által kalászokkal megtöltött kocsi aztán a tábla mellett felállított gőzgéphez hajt. A cséplőgép etető oldalán áll a II-ik ábrán látható gép (85. old.), mely kerekre fektetett asztalból (A) és egy csigapóznából (B) áll. Célja a kalászkodat minél kevesebb kézi munkával a szekérről a cséplőgépbe emelni. A két gabona-villa, mely a csigáról lóg, arra való, hogy segítségükkel a kalászok a gabonaszekerekből (melyeket most a II-ik ábra két oldalára képzeljünk) az asztalra vetessenek. Az asztalon álló munkások villákkal a kalászkodat a cséplőgépbe vonják. Kézzel itt nem kell etetni, mert szalma nem lévén, mindegy, hogy mily irányban fekszik a gabona. A dob mégis jobban kiüti mint a mienket. A két villa-kötél végébe egyenként egy-egy ló van betogva és melléje egy fiu adva. A

II-ik ábra.

III-ik ábra.

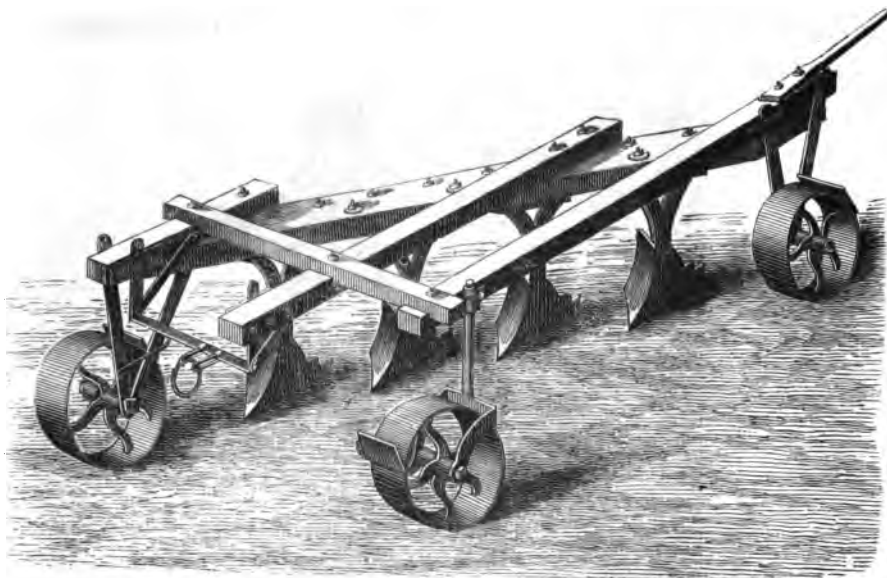
szerint, a mint a villát felemelni vagy leereszteni kell, a fiu a lovat előre hajtja vagy hátráltatja (mely utóbbi gyakorlat nem lehet előnyös a ló lábára). A villa szerkezete nagyon elmés, tulajdonképen két több ujju kampóból áll, mely egy hozzá erősített szalag megrántása által tetszés szerint összecsapható vagy felnyitható.

E szerkezet által az aratott gabona pár percz alatt a cséplőgéphez kerül, melyen naponta 300, egészen 500 angol métermázsáig terjedő magmennyiség csépeltetik, mely azonnal helyben elszákoltatik és szekéren a pajtába vitetik. A cséplőgépen nincs finomabb rosta vagy szortirozó mint a mi újabb gépeinken és a gabona meglehetősen piszkosan jön a vásárra.

Vetésre a californiai gazda szintén egy különös gépet használ, melyet a III-ik ábrában (85. old.) látunk. — Ez a centrifugális szóróvetőgép első tekintetre úgy néz ki, mint egy szecskavágó. Közelebbről megnézve azonban látjuk, hogy a nagy fatölcsér A) a vetőmagot fogadja magába; a tölsér alján egy félretolható ajtócska van, melynek igazítása által a tölsérből kifolyó magmennyiség kontrolizálható. A kipottyanó mag egy kis vízszintesen álló kör alakú aczeltányérra hull, melynek területén 4 sugáralakú kidudorodás látható. Ha vetni akarunk, ezt a kis gépet felrakjuk egy szekérre, a szekér hátulsó jobb kerek-küllőire az ezen célra készült kisebb (B) vaskereket rácsavarjuk, ezt pedig C) láncz által összeköttetésbe hozzuk D) vel, a vetőgép tengelyével. Ha most elindul a szekér, a kocsikerek által a láncz és vetőgép is mozgásba jön, és a vízszintes tányér oly gyors körmozgást fejt ki, hogy a tölsérből rápotyogó magot minden irányban nagy erővel szétszórja. Az egyszerre bevetett tér szélessége 30 lábnyi. Egy ember 2 lóval egy nap alatt 100 acret (= 60 holdat) vet. A vetés minősége a lovak egyenletes járásától és a szélről függ. Egyébiránt a tarlók csodálatos jó magelosztást mutattak, és talán nem is olyan nagyon felületes a munka, mint nekünk első meglepetésünkkor látszott. Ott, hol nálunk még kézi vetéssel megelégesznek, talán előnyösen lehetne használni ezen gépet.

A vetőgépet nyomon követi az 5–8 vasu megtakaró eke, a „Gangplow“, mely 3 hüvelyknyire valahogyan alászántja a

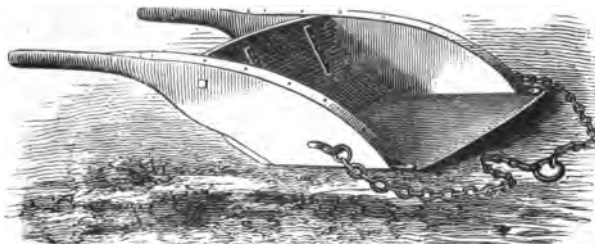
vetőmagot. A IV ábra egy ily 4 vasu „Gangplow“-t mutat; minden vas egy lovat kíván és minden vas után naponként kö-

IV-ik ábra. „Gangplow“.

rülbelül egy acerenyi munkát számitanak. Ezzel be van fejezve a vetés, ha esik elég eső, lesz jó termés, ha nem, — hát nem lesz.

A Mormónokról irt levelemben (59. oldal) emlitettem egy szerszámot lólapát név alatt. Ez az V-ik ábrában látható. —

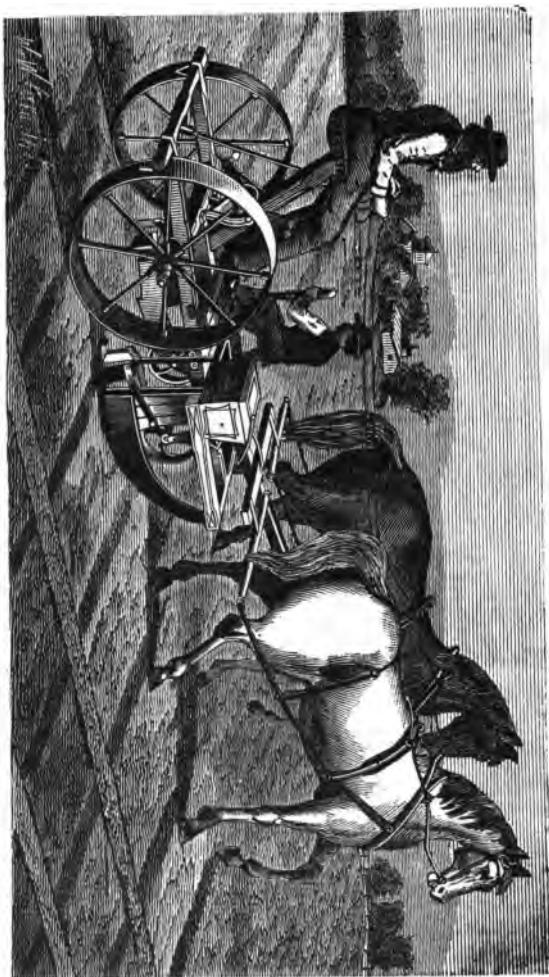

V-ik ábra.

Az elül loggó lánczba hámfa kapcsolatván be, két lovat fog-nak elébe, míg egy ember a lovakat hajtva, megfogja a lólapát

szarvait. — Ha most árkot kiemelni vagy töltést hányni akarok, előre küldök egy mélyen járó ekét, mely a földet fellazítja. Utána jár több ily lólapát vagy hánytató gép, mely előre haladtában a laza földet turja és így annak egy részét felveszi magába.

VI. ábra. Kukoricza vető gép

Igy hordom tova a földet egy helyről a másikra. Ott, ahol azt le akarom rakni, feldöntöm a lólapátot az által, hogy szarvát felvetem. Így aztán minden talicskázás vagy szekérre

fel- és lehányás munkája megtakaríttatik. A vasutak töltései Amerikában csaknem mind így készültek.

Illinois államban, a hol főleg kukoriczát vetnek, a VI. ábrában (a 88. oldalon) bemutatott kukoricza vetőgépet használ-

VI. ábra. Külön álló kévelő. (Hubbard gleaner and self-binder.)

nálják. Célja az, hogy a fészkek négyzetes alakban legyenek elhelyezve, azaz a növények, egymással derékszöget képező sorokban álljanak. E célra túl fenn a kis fiu, ki, a kezében

tartott rud segélyével minden előbb rakott fészek irányában felrántja a magtartó szelepet.

A két széles talpu kerék előtt, földig le ér a két csűr „a”, mely a magot „c” magtartóból a földhöz vezeti. Ez előtt „b” kés járván csoroszlya módjára úgy hasítja a földet, hogy a pottyánó mag számára egy mélyedést készítsen elő. A kerék széles talpa azonnal betakarja a mélyedést és magot. A cél az lévén, hogy az egymás mellett vetett magfészkek ugyanazon vonalban feküdjenek, szabályozni kell a mag-át-eresztő szelep időnkénti kinyílását.

A VII-ik ábra (l. az előbbi oldalt) egy egész új kéveköttő gépet ábrázol, mely az egyszerű arató gép után jár. A kéveköttő aratógép nagy súlya, melynél fogva eső után nagyon elszokott süllyedni, és gépezetének complicációja mellőzve van az által, hogy az aratást és kéveköttést most 2 külön gép viszi. Az aratást a közönséges már nálunk régóta ismert aratógép, a kéveköttést ezen új „Hubbard Gleaner and selfbinder” végzi. Mondják, hogy a 2 gép együttvéve csak 3 lovat igényel még puha földben is, míg a kéveköttő aratót csak jó utban birta 3 elhuzni. Azonkívül a 2 gépnek ára együttvéve még mindig olcsóbb egy „kéveköttő-aratónál.”

Z á r s z ó

az „Amerikai levelekhez“.

Miután „Leveleim“ mint már a bevezetésben említém, nem egyebek rhapsodicus feljegyzéseknél, itt-ott egy kiszakított lap azon sok érdekesnek sorozatából, a mit utam folyamában tapasztaltam és láttam, és mint ilyenek sem Amerikáról, sem az amerikai versenyről egy befejezett, tökéletes képet nem nyújthatnak: arra tökéltém el magamat, hogy ezeknek füzetes kiadását egy hosszabb zárszóval toldom meg.

Czélja e zárszónak némikép pótolni azon sok hiányt, melyben leveleim, tartalmuknak szakadozottságánál fogva szenvednek; más részről pedig, hogy az amerikai versenyről egy rövid, de lehető világos képet nyújthassak oly színekben, a melyekben én azt látni gondolom.

Leveleim írásakor mindig szem előtt tartottam azon amerikai közmondást, mely azt mondja: „Give me the facts, and I will make the conclusion myself.“

Azon iparkodtam e „Levelekben“, hogy mindig csak tisztán adatokkal szolgáljak, és óvakodjam minden következtetéstől.

A zárszóban ezt nem vittem keresztül, sőt nem állhattam meg, hogy összehasonlításokat ne tegyek az amerikai és a mi viszonyaink közt.

Az erősebbel való harczot csak úgy reményelhetem kiállhatni, ha magam is erősnek lenni törekedem. Hogy ezt elérjem, mindenekelőtt kitanulni iparkodom versenytársam fölényének okait, — hogy ezeket aztán lehetőleg magam is elsajátítsam.

Hatvanhatodiki vereségünk egyik okát a lőfegyverek egyenlőtlenségében találták. — Mi volt természetesebb, mint hogy

egy hasonló jövő kikerülésének céljából rögtön mi is hátultöltőket szereztünk! Épügy az amerikai versenynél!

Honosítsuk meg mi is Amerika fölényének indokait.

És azt részben meg is tehetjük!

Hogy valóban létezik-e következményeiben, hatásában is, a tengerentuliak versenye? vajjon van-e még a ki kétkedik benne? — Ha nem létezik verseny, miért állítottunk behozatali vámot? Ha jelenleg az amerikai zsir nem fizetne 16 aranyforintot határunkon, az ország szívében, Debreczenben is 50—60 forintért volna kapható m.-mázsája.

Pedig ezen versenynek okvetlenül kell még növekednie, mert az Egyesült-Államokhoz hozzá jön még egész Canada növekvő exportja; Ausztrália szintén még csak nem rég kezdte; India most kezdi; Mexicó pedig ezentúl fog csak bele jönni a versenybe. De egyelőre térjünk vissza tisztán Észak-Amerikának velünk való versenyére.

Világosabb áttekintés okából egy balance-ot állítok fel; melynek egyik oldalát azon pontok képezik, melyekkel Európa van előnyben Amerikával szemben; a másik oldalon pedig azok állanak, melyek viszont Amerika előnyeit jelentik az öreg Európa felett.

Megjegyzem, hogy ez alkalommal eltekintek Amerika mindazon előnyeitől, melyek alkotmányában, földrajzi fekvésében stb. találják okukat és csakis olyanokat említek, melyeknek alapfeltételei részben nálunk is meg vannak, és ennél fogva nincs kizárva, hogy azokat ne utánozhatnók.

Európa javára:

I. Olcsó kamatláb.

II. Olcsó munka erő.

III. Közelebb fekvésű piac,
tehát rövidebb szállítási vo-
nalak.

Amerika javára:

I. A földbirtok nagyobbbrészt
a birtokos saját kezelése alatt
miveltetik. (Saját regie.)

II. Olcsó és termékeny talaj.

III. Olcsó épületek.

Európa javára:

IV. Szabályozottabb társadalmi viszonyok. (?)

V. Nagyobb tudományosság a föld kihasználásában.

Amerika javára:

IV. A közvetítők és magtárak a gabna elevator intézménye által feleslegessé válnak.

V. Olcsóbb szállítás.

VI. Könnyebb adók.

VII. A birtokoknak aránylag nagy kiterjedése.

VIII. Gépek használata.

IX. A földmivelő osztálynak jobb nevelése és magasabb intelligenciája.

X. A földbirtok biztonsága.

Európa előnyit csak összehasonlításképen jegyeztem itt fel, azonban az Amerikáról szóló pontokat egyenként taglalni szándékozom.

I. A földbirtok nagyobbbrészt a birtokosnak saját
. kezelése alatt miveltetik. (Saját regie.)

A par excellence földmivelő államokban a bérsystema csak kis mértékben van kifejlődve. A birtokos többnyire maga kezeli földjét, a minek nagy előnyei vannak. A bér vagy rövid, vagy hosszú időtartamu. Az elsőnél az észszerű gazdálkodás nem áll a bérlő érdekében, és így a birtokosra hátrányosabb a hosszú időre való bérletnél.

Akár rövid, akár hosszú időtartamu a bérlet, a birtokos többnyire előírja a bérlőnek a kívánt gazdálkodási tervet, vetőforgót stb. vagy legalább is részben meggátolja őt szabad rendelkezési jogában. Így aztán a bérlőnek nem áll szabadságában egy bizonyos termény előállításáról egy több haszonnal kecsegtető másikkal termelésére átcsapni.

Pedig éppen azon tény characterizálja az amerikai gazdaságot, hogy könnyen bír a conjunctura kívánalmainak engedni, — rövid idő alatt képes megváltoztatni termelési módszerét.

A mit majd később közelebbről érinteni fogok. Más oldalról, a szociális politika szempontjából kétségkívül nagy előny egy államra nézve, ha oly földbirtokosok nagy számával dicsekedhetik, a kik tulajdon telkeiken élve, azokat maguk kezelik, mert a saját földjén nemcsak, hogy mindenki jobban fog gazdálkodni, de azt mindig kész lesz minden erejéből meg is védeni.

II. Termékeny és olcsó talaj.

A mint canadai levelemben említettem, az Egyesült-Államokban ingyen kapható termékeny föld, már 1881-ben is csak 25 mil. acre volt; de pénzért a speculánsoktól még most is nagy területek vásárolhatók. Legalább is ugyanannyi, de valószínűleg sokkal több föld van még olyan, a mely a Mormonokéhoz hasonlóan csak öntözés által változtatható termővé. De azért van még ingyen kapható jó föld Canadában elég, — mondják 200 mil. acre — és ugyanott van még annál sokkal több, legelőnek alkalmas talaj. A szűzföldet illetőleg Észak-Amerika tehát igaz, nagyban előttünk áll, — és ebben azt elérni természetesen nem áll hatalmunkban, de talajunkat javítani még nagy mértékben vagyunk képesek. Eltekintve a természetes és mesterséges trágyázás fokozásától, irrigáció által még sokat tehetnénk.

Ha az Egyesült-Államok, már akkor, midőn még sok termékeny földjük volt, érdemesnek tartották az öntözést sok helyen elkészíteni úgy, hogy nagy területek termőképessékké váltak: annál természetesebb volna, ha mi, Európa oly országának lakói, melyben még alig történt valami e téren, — ezen országos érdekünket teljes erélyvel karolnók fel.

Nem mondok sokat, ha azt állitom, hogy az Unio összes öntözésre való csatornáinak hossza, jóval felülmúlja már az 1000 kilométert, és hogy California, Arizona, Új-Mexico, Colorado, Kansas, Utah, Idaho és Montana államok és tartományokban együttvéve évenként legalább is 100 kilométerrel szaporodik ezen összeg. Pedig ezen csatornák nagyobb része szántóföldek irrigációjára szolgál, és csak egy kis részével öntöznek réteket.

Nálunk mennyi oly vidék van, a hol ily nagyobbserű,

szövetkezeti öntözések nem sok technical nehézséggel találkoz-
nának. Sőt vannak egész vidékeink, a melyeket úgy látszik, arra
teremtett az ur Isten. — A ki akarja látni, milyen terméseket
lehet nálunk az irrigált földben elérni, nézze meg a Ferencz-
csatorna körüli öntözéseket!

Örüljünk egyébiránt, hogy ujabb időben legalább az ily
nemű kisebb vállalatok szaporodnak nálunk, — mit legnagyobb
részt az üdvös culturmérnöki intézménynek köszönhetünk.
Hanem az ilyen amelioratiókra hiába, csak mégis pénz kell,
és azt sokszor másra adja ki a gazda. — Ezen baj kikerülése
végett Stájerországban egy „talajjavító bankot“ akartak
alapítani, melynek célja lett volna ellenőrzés mellett talajjavi-
tásra hosszú lejáratu kölcsönöket adni, olyformán, hogy az in-
tézet közgeinek köteleességévé tétetnék ellenőrizni, vajjon elég
érdemes befektetésre fordittatik-e az általa nyújtott kölcsön
vagy nem. De ezen intézmény propositiója megbukott, s pedig
nagyon érdekes okokból, melyeket azonban még később fogok
felemlíteni.

III. Olcsó épületek.

Nagy különbség mutatkozik a költségekben, ha két oly
egyenlő területen álló gazdasági épületnek árát hasonlítjuk össze
egymással, a mely területek közül az egyik Európában, a má-
sik Amerikában fekszik! Az amerikai gazda épületei sokkal
olcsóbbak, és mégis mennyivel czélszerűbbek!

Igaz, hogy korántsem oly tartósak mint a mi „fi-ágra“
rakott épületeink, mert legnagyobb részük fából készült. —
Az amerikai gazda ugyanis következőleg számít:

Mit lesz czélszerűbb építeni? Egy istállót-e, mely 1000
ftba kerül és 20 évig tart, vagy pedig egyet, mely 2000 ftba
kerül, de 100 évig is eláll? Ő az elsőt, vagyis az 1000
ftosat fogja választani, a másik 1000-et pedig azalatt ka-
matra adja ki. — Így a megtakarított 1000 ft. 5%-kal szá-
mitva 20 év múlva, mire tehát az olcsó épület ledől, 1650 ft-ra
szaporodott — Akkor egy új 1000 frt-os épületet épített, és
azonkívül 650 frtot „csinált“ magának.

Ez a systema persze csak a takarékosnak előny!
és éppen azért nálunk csak nagyon keveseknek lehetne aján-

lani, — miután gazdáinknak legnagyobb része, az olcsó építés által megtakarított 1000 frton minél előbb tul adna. — Ilyen esetben azután a „fiágra“ készült épületek legcélszerűbbek.

Érdekes egyébiránt tudni, hogy miért oly nevetségesen olcsók az amerikai faépületek. Például ha valamelyik Minnesota állambeli gazda, gazdasági épületet akar valahol felállítani, akkor egy nagy épület-gyárból, pl. Still-Waterből egy épület katalógust hozat. A katalógus minden lapján más-más alaku épület van rajzolva, a melyek külön meg vannak számozva. Miután e rajzok közt a gazda megtalálta a tervének legmegfelelőbbet, megírja a gyárnak, pl.: „Küldje meg nékem a 18-ik számú birkaaklot utánvétellel.“

Ugy rendeli meg tehát az épületet, — mint mi egy pár keztyűt!

A jövő tehervonattal megérkezik az épület — azaz annak részei, és vele a megfelelő munkások, kik azt rövid idő alatt össze- és felállítják.

Némely keleti államban persze már látni itt-ott gazdasági kő- vagy téglá épületet, — de ezt bizony még a legtöbb yankee csak luxus-nak tartja.

IV. A közvetítők és magtárak a gabna elevator intézménye által feleslegessé válnak.

Kinek adja el az amerikai farmer gabonáját?

- a) Vagy egy közvetítőnek,
- b) vagy egyenesen a nagy vásárra viszi,
- c) vagy közvetlenül a fogyasztónak szolgáltatja ki.

Ezen harmadik pont alatti módozatnak keresztülvitele és annak előnyei további tárgyalásra nem szorulnak, e szerint csak az a) és b) pontokat vizsgáljuk meg közelebbről.

a) Ez az „egy közvetítő“ nem más, mint az elevatorok birtokosai, kik gabna-elevatorjaikat vasuti állomásokon, vagy folyam partokon állítják fel. — Ezen tulajdonosok részint egyes magán személyek, részint kisebb-nagyobb társaságok, melyeknek vagyonukhoz mértén egy vagy több elevatorjuk van. Ők kétféle üzletet folytatnak, vagy a maguk risicójára és speculációjára közvetlenül a termelőtől vásárolják a

gabonát, a mi egyébiránt ritkább eset; vagy átveszik csupán a gabonát raktárolás végett, hogy azt megtisztítván és forgatván, kellő időben, azaz, midőn a termelő értesíti őket, a kijelölt helyre elszállítsák. — Ezen kijelölt hely rendesen vagy a világpiacz, vagy maga a fogyasztó. — Az elevátor systema tehát egy rendszeres kereskedelmi közvetítés vagy raktározási üzlet, még pedig olyképen, hogy a termelő érdekeit az elevátorok útján a buza kereskedelmi csarnokoknak („produce exchange“) külön szabályai, sőt némelykor még állami intézkedések is ellenőrzik.

b) „Egyenesen a nagy vásárra.“ — Ez azon eset, midőn a termelő maga a közel fekvő vagy éppen „helybeli piacra“, (pl. városok, ipartelepek localis fogyasztására) vagy pedig a világpiacra viszi gabonáját. Az első a legegyszerűbb módon történik, azaz a termelő saját kocsiján szállítja piacra termését, de még sem úgy, mint minálunk, mert ők ezen célra külön elkészítik szekereiket, t. i. magas deszka-falakat raknak fel, úgy hogy a gabonát „à la rinfusa“ bele önthessék. Mert, mint tudjuk, az amerikaiak a zsákot költségesnek és célszerületlennek tartván, a Pacific államokat kivéve, már sehol sem használják.

Ha nincs a termelőnek ily localis piacza, akkor direct a világ-piacra küldi áruját, ilyenek: Chicago, St.-Louis, Kansas, City, St.-Paul, Milwaukee, Omaha, Buffalo, Cincinnati (kukoricza); vagy a nagy kikötőkbe mint New-York, New-Orleans és Montreal. Ha a termelő távol fekvő piacra maga szállítja gabonáját, az eljárás a következő: A cséplőgéptől egyenesen saját fogataival rinfusa szekereken elszállítja terményét a legközelebbi vasuti állomás elevátorjába raktározás végett. — Ő maga nem szokott magtárt (granarium) építeni. Az elevátorkezelő az átvett gabnáról egy elismervényt, Warrantot állít ki, mely a beadott buzát teljes értékében reprezentálja.

Nem más az, mint egy nyugta, mely bizonyítja, hogy X. farmer ennyi, pl. Nr. 2 piros buzát raktározott X. elevátorba. Ezen Warrant buza gyanánt jön forgalomba és ép oly könnyűséggel jár kézről-kézre, mint mai napság akármily más értékpapír. Így Amerikában még a raktározott, a fekvő

búza sem holttőke, annak értéke is forog. Ha aztán ezen birtokosok egyike tovább akarja szállítani a gabonát, elküldi a kezében lévő Warrantot az elevátor kezelőhöz, megnevezvén a helyet, a hova az a búzát szállítsa.

A mint látjuk tehát Amerikában teljesen ki van zárva azon eset, hogy a gabona több közvetítő kezén menjen át, és így a termelő zsebében marad azon összeg, a melyből minálunk annyi felesleges közvetítő él. Ehhez járul még azon nyereség, mely az elevátor systemának helyes fölhasználásából keletkezik, mint a zsákok megtakarítása, Warrant használata stb. Mindezekon kívül még azon nagy előnye is van az elevátorból az olyan gazdának, a ki tulságos távol nincs a vasuti állomástól, hogy a privát-magtár építése neki fölöslegessé válik, miután ő közvetlenül az állomáson levő elevátorba raktározhat. Természetes, hogy ekkor a házi rostálás, tisztítás és forgatás költségeit is megtakarítja. Igaz, hogy fizet ezen munkákért, melyek az elevátorban történnek, valamit, de hisz a dolog logicájában fekszik, hogy az en gros munka olcsóbb mint a detail; és ott igazán olcsóbbnak is mutatkozik, mert az amerikai minden munkát számításba vesz.

Egyébiránt mindezen előnyeiről az amerikai búzakereskedési systemának, és különösen azoknak meghonosításáról, legnagyobb szakavatottsággal értekezik „Mezőgazdaságunk és gabnakereskedelmünk“ című érdekes füzetkéjében Miklós Ödön, a ki általában ezen irányban nálunk uttörőnek mondható. Azóta vannak már nálunk többen is, kik gabnakereskedelmünknek ezen irányban való átalakítását feltétlen szükségesnek tartják, ha ki akarjuk állani az amerikai versenyt. De mindezen jóakaratra csak is úgy lehet üdvös eredménye, ha azon nagy számú akadályok, melyeket tisztátalan magánérdek szül, nem állják a közhaszonnak útját!

A mi a Budapesten épülő gabnaelevátort illeti, sajnálatos kell azon meggyőződést kimondanom, hogy eltekintve a monumentális és luxuriosus építéstől, mely szükségtelenül növeli a költségeket, maga a dolog technicuma félrendszabálynak tűnik fel előttem.

Ugyanazt a benyomást teszi rám, mint hogy ha valaki

egy gazdag vidéken keresztül egy nagyon költséges vasutat épít, de azt csupán személyszállításra rendezi be, mert ha terhet is szállítana rajta, a fuvarosok rossz néven vehetnék; — ép így felépítik a drága elevátort, de azon két intézmény behozatalára, mely főleg szükséges arra, hogy teljesen megfeleljen a célnak, — a terv készítésénél nem reflectálnak.

Ezen két intézmény: először a „rinfusa“ szállítás, vagyis a zsákok feleslegessé tétele; másodszor pedig a buza osztályozása „the grading“ vagyis törvényes buza minőségek megállapítása.*)

Az elsőnek, az amerikai mód szerint teljesen keresztülvitt rinfusa szállításnak fő előnye a szállítás és átrakás olcsóbbodása. A zsák mellőzése egyszersmind biztosítás a kereskedésben néha előforduló csalások ellen. Mert zsákba macskát is lehet árulni buza helyett!

A zsák mellőzésének előnyeit egyébiránt szükségtelen magyarázni, mert hisz a kereskedő világ legnagyobb része is belátja már azokat, a mi legjobban kitűnik a triesti kereskedelmi kamara, a leobeni keresk. és ipar kamara, valamint a cs. k. csernovitz-leMBERGI vasutnak ez ügyben tett nyilatkozataiból. Mindannyian a zsák nélkülözés systemáját sürgetik, csak a kivitel nehézségeitől ijednek vissza.

A Budapesten épülő elevátor építési, valamint leendő kezelési költsége is tetemesen kisebb volna, ha a belső szerkezetet az amerikai elevátorok példájára, a zsák használatra való tekintet nélkül lehetett volna berendezni.

A mi a második fent említett intézményt illeti, annak hiányát egy elevátornál még sokkal nagyobb kárnak tartom.

A törvényes buza-osztályok megállapítása által minden tekintetben megkönnyítették a kereskedés. Mert akkor csak az áru minősége, nem pedig a beraktározó személy különfélesége vétetvén tekintetbe, ép oly fungibilissá válik a buza, mint akármely érczépénz. Így A és B buzája, egyenlő minőségű lévén, összeönthetők, együtt raktároltatnak, kezeltetnek stb. tekintet nélkül, hogy melyik buza melyiké.

*) Örömmel értesültem, hogy a jelenlegi elevátor birtokosoknál erre nézve élénk mozgalom indult meg.

A budapesti gabona-elevátor ebben ismét az amerikai systemától eltérőleg módosított. A helyett t. i., hogy mint Amerikában, annyi hombárt „bins“-t készítettek volna csak, a hány buza osztályt különböztetnek meg, minden külön raktározó birtokos számára külön-külön hombárral szolgálnak. Ennek következménye aztán a nehézkes kezelés, és a fölötté nagy térveszteség. Mihelyt tehát egy raktározónak például egy ezer méter-mázsát magába foglaló hombár jut, de ő csak 700-at bir raktárolni, — az elevátor birtokos már azon egy hombár által 30% veszteséget szenved. És ilyformán lesz ez az eset a legtöbb hombárnál. Pedig a budapesti elevátornak hombárjai nagyság szerint következők:

1) 120 db egyenként à c/a. 470 m./m.	= 56400 m.-mázs
2) 20 „ „ „ 690 „	= 13800 „
3) 60 „ „ „ 895 „	= 53700 „
4) 20 „ „ „ 1305 „	= 26100 „
5) 10 „ „ „ 1380 „	= 13800 „
6) 20 „ „ „ 1750 „	= 34800 „
7) 30 „ „ „ 1790 „	= 53700 „
8) 10 „ „ „ 1835 „	= 18350 „

Tehát 290 „bins“ összbefoglalása 75 kgros buzára = 270650 m.-mázs
vagyis 541300 vám-mázs.

Világos tehát, hogy mennyivel olcsóbb volna a kezelés és építés, ha 290 hombár helyett csak annyi volna, a hány buza szokvány „standard“ szokott megkülönböztetni.

Sok tanulságosat mond ezen tárgyról Szávoszt Alphonsnak báró Pereira után átdolgozott „Terménybankok“ czimű füzet.

Látjuk, hogy a buzaosztályozás mily nagy technikai és pénzbeli előnyökkel jár. — De látok én abban még egy sokkal nagyobb, közgazdasági előnyt, melyet, daczára annak, hogy említeni nem szoktak, kicsinyelnünk korántsem szabad. Csak is az olyan közraktárak segíthetnek a kistermelőn (azokat is ideértve, a kik 100 m.-mázsán alul termesztnek), melyeknél törvényesen megállapított osztályonként raktárolható a gabona.

A nálunk ujabbán létesített közraktároknak üdvös intézménye, ha mind két részről helyes felfogásban részesül, okvetlen

nagyon előnyösnek és hasznosnak fog bizonyulni! De kinek? A nagybirtokosnak és a kereskedőnek. — A kisbirtokosra, a kinek legjobban kellene a segítség, arra nem terjedhet ki — és miért? Mert nincs behozva a gabona osztályozás!

A házi alkusz, a felesleges közvetítő privát nyereségét a nagybirtokos alig érzi meg, annak azért marad még elég. De bizony megérzi azt a kisbirtokos, mert a kevésen jobban meglátszik a hiány, megérzi annál is inkább, mert többnyire hiszékeny természetű és nagyon egyszerű gondolkozású ember lévén, könnyen reá birható, hogy a piaczi áron tetemesen alul adja oda buzáját.

Ha majd egyszer a közraktári intézmény magáévá téve a buza osztályozás systemáját, annyira kiterjeszkedik, hogy a vidéken amerikai módra, kis elevátorok emelkednek, melyekbe aztán a paraszt birtokos maga beszállítja gabonáját és ott piaczi árt kapván érte, fáradságának megérdemlett gyümölcsét egyszer valahára minden levonás nélkül élvezheti; és ezalatt az elevátor a sok kis buza részleteket államilag megállapított minőségekbe összeöntvén, azokat így „en gros” olcsó uton egyenest a fogyasztóhoz kiküldi; akkor majd lesz kilátás, hogy a jövőben is megküzdünk a növekedő verseny nehézségeivel.

V. Olcsó szállítás.

A ki az amerikai versenyről akár mily keveset is hallott, annak bizonyosan feltűnt, hogy mennyire tultettek rajtunk az amerikaiak e tekintetben, és hogy mily nagy mértékben küszönhetik versenyképességüket az olcsó szállításnak. Hiába való szószaporítás volna tehát, ha ennek részletezésével hosszasan foglalkoznám. Csak egy pontról akarok megemlékezni, a mely talán nem egészen érdektelen.

Hogyan szerzett magának az amerikai gazda oly olcsó szállítást? Vasutakat épített úgy-e!? De ha a vasutak részvényeseiknek mielőbb osztalékot kívánván szerezni, magas szállítási díjtételeket szabnak, a velük netán versenyző vonalakkal pedig cartel-egyezségre lépven, közösen folytatják jól fizető munkájukat, a termelő publicum zsarolását?

Ily esetben az amerikai termelők vagy olcsó vizi utat szereznek maguknak vagy erőszakkal is iparkodnak leszállítani a vasuti társaság díjtételeit.

A vizi utak építése akár az állam, akár részvény-társaságok által eszközöltetik, folyók szabályozása vagy csatornák metszése által.

Igy pl. a Mississippi-Jetties-ek nagyszerű munkája egy társaság által, és pedig egyetlen egy embernek: a hirneves Capt. Eads-nak risicójára, lőn elvállalva, — és csak akkor fizette meg az állam a társaságnak befektetett tőkéjét, midőn a siker már biztosítva volt. Az ismert Erie canális állam által építetett, a költségek eddig be is hajtottak az állami vám által, most ez is eltöröltetvén, szabad a szállítás, — hogy annál jobban versenyezlessenek a vasutak és más vizi utakkal. Olyan helyen, a hol nincs alkalom vizi utak által kikerülni a szállításnak tuldrágaságát, ott addig mozgott az összes gazdaközön-ség, védszövetségeket alakítván, agitálva, összetartva, hogy elvégre az államok törvényhozására nagy befolyást gyakoroltak, és annyira vitték a dolgot, hogy tarif-control-bizottságok neveztetek ki a kormány által.

Ezen tarif-control következő alapon létesül. Midőn az egyes államok a vasuttársaságoknak subventió alakjában földadományokat adnak, kikötik maguknak a szállítási díjtételeknek szabályozhatását. — Tehát sem időnkénti enquet-ek, sem Reichs-Eisenbahn-Amt ott nem szükségesek, hanem a legtöbb államban a governor rendesen két évre, két vagy három tarifa-comissáriust nevez ki és terjeszt a senatus elé megerősítés végett. Ezen comissióhoz fordul aztán mindenki, a kinek a szállítási díjtételek ellen valami kifogása van. A comissiónak kötelessége a panaszlónak igazságot szolgáltatni. Jogukban áll t. i. a vasuttársaság által vezetett könyvekbe akár mikor beletekinteni, a melyekből kiviláglik, hogy azon szállítási tétel, melyet a vasut a panaszlótól kíván, akkora-e, hogy a vasutba bele fektetett tőkének csak törvényszerű százalékát szolgáltatja, vagy ennél többet? — Ha a társaság ezen díjtételek által tőkéjéből a törvényesnél magasabb kamatot húz, a comissiónak kötelessége a díjtételt szabályozni, illetőleg leszállítani.

Bizony, az Egyesült-Államoknak nagy részében tehát még a közönséges uzsoratórvényeken kívül a vasuti társaságok ellen is van külön uzsora törvény! — Ott nem félnek, hogy a kamatmaximum megszüntetése által a vállalkozási kedv és én nem tudom mi még — csökkenjen!

* * *

Vasutainkról nem szólok; hisz a mi államvasutunk úgy is tesz, — vajha többet tehetne! privátvasutaink egy némelyike felett pedig úgy is alig tartottunk fen egyebet magunknak — a szidás jogánál!

A mi viziutaink készítésének vagy helyreállításának terveit illeti, bizony nem panaszkodhatunk, mert vannak férfaink, kik testtel-lélekkel szorgalmazták a dolgot, — de sajnos, vannak olyanok is (és pedig a többség), kik az ily czélokra fordítható úgy sem tulságos tőkénknek czélszerűbb elhelyezést véltek találni.

Kivitelre czélzó vizi utunk, kettő van tervben, talán éppen ez az oka, hogy mindegyik még csak tervben van. — Az egyik az ismert magyar Neptunnak, Türr tábornoknak terve: a vukovár-samaczi csatornát metszeni, a Kulpát szabályozni és vizen Károlyvárosig, onnét pedig magy. államvasuton Fiuméig juthatni.

Az előállítási árak volnának:

Vukovár-Samaczi csatorna	66.4	kilom. hosszu	= 7 millió ft
Száva szabályozás Samacztól Sziszekig	288.3	„ „	= 1 „ „
Kulpa szabályozás Sziszecktől Károlyvárosig	135.4	„ „	= 1 „ „
		Összeg	= 9 millió ft

Ezen viziut által elérendő előnyök volnának: hogy a buza szállítása a Tiszavidékről Fiuméig per m.-mázsa 1 fttal; per tonna 10 frrtal olcsóbb lenne.

Ezen megtakarított 10 frt elég arra, hogy a búzának m.-mázsa Fiumétól Liverpool-, Hamburg- vagy Antwerpenig 2 frrtal olcsóbb legyen. (Türr tábornok 1879. nov. 23-án tartott beszéde.)

A másik viziutnak terve Károlyi Sándor grófé, ki már több év óta behatóan foglalkozik ezen kérdéssel. Ő szerinte egy

— ha lehet állami — lánczhajózási vállalat volna létesítendő Budapest és Dévény közt. Onnét aztán, ha az osztrák lánc-hajózási vállalat Dévény–Passau közt még meg nem alakult, magyar kerékgőzösök hordanák tovább a gabonát Passauig, azt egyenesen a külföldi fogyasztók vasuti kocsijához rakván le. A szállítási vállalat összes befektetési költsége sodronykötelekben és hajókban = 9.400,000 ft. A Duna mosonyi ágának fölhasználása ezen utóbbi tervnél feltételeztetik.

Igy elérhető volna, hogy buzánk m.-mázsánként a jelenlegi osztr. államvaspálya díjtételeihez képest 1 ft. 70 krral, a szab. Duna gőzhajótársaságaihoz pedig 1 ft. 3 krral olcsóbban jutna a németországi és svájci piacokra.

Ezen két viziut feletti vélemények nagyon elágazók. Távolról sem érzem magamat hivatva ily szakemberek számításait legkevésbé is bírálni, — annál is inkább, mert nem is volnék reá képes. Csak egyet legyen szabad megjegyeznem. Csekély nézetem szerint azt hiszem, hogy annak kiszámításánál, vajjon melyik viziut czélszerűbb, nem annyira a szállítási módokat megtagarított egyes krajczárokra, — mint inkább a szállítási végpontok átlagos piaczi árainak különbözetére kellene fektetni a fősulyt, pl. Liverpool, Hamburg, Antwerpen, közvetlen a tenger mellett lévén, a különböző versenytársak által minden oldalról könnyebben elérhetők, és így az árlengéseknek jobban ki vannak téve, mint a continens közepén fekvő városok.

VI. Könnyebb adók.

Tudvalevő dolog, hogy az amerikai farmer kisebb adót fizet a mi gazdáinknál, a mint ezt utolsó levelemből is láthatni. Azonban újabb időben, Semler-nek más tekintetben nagyon megbízható és nagy érdekű könyve az amerikai viszonyokról, e tekintetben téves nézetet terjesztett az európai gazdaközönségben. Ő t. i. számokkal bizonyítja, hogy az amerikai gazda több adót fizet az európainál! A tévedés két ponton alapszik, melyet Semler nem tartott szükségesnek főlemlíteni.

1) Számítása alapjául egy californiai farmernek példáját hozza fel, és ebből következtet általában amerikai farmerekra,

holott az Unio összes államai közt a két Pacificparti állam, California és Oregon az, mely leginkább tul van terhelve adóval.

2) Nem veszi tekintetbe, hogy Amerikában általában az adó becslési érték közönségesen csak 50%-ját teszi ki a föld valódi értékének. Pedig ezt maga a farmer, valamint az adó becselő is beismeri.

Tudva van, miszerint az Egyesült-Államok mindegyike kétféle állami adót fizet: a) az Unio-adót, mely az Egyesült-Államoknak közös kiadását fedezi, és b) a külön állami adót, melyet minden egyes állam saját belszükségleteinek fedezésére fordít. Fentebbi első állításom bebizonyítására, az egyes, velünk concurráló államoknak Unio-adóként kiszabott hányadosát fogom felsorolni.

Extensiv földmivelő államok:

Minnesota	100 dollárra becsült vagyon érték után fizet 18 cent-et
Illinois	" " " " " " " 36 "
Indiana	" " " " " " " 30 "
Iowa	" " " " " " " 20 "
Kansas	" " " " " " " 55 "*)
Kentucky	" " " " " " " 40 "
Michigan	" " " " " " " 13 ¹ / ₂ "
Nebraska	" " " " " " " 40 "
Ohio	" " " " " " " 29 "
Tennessee	" " " " " " " 21 "
Texas	" " " " " " " 50 "
Wisconsin	" " " " " " " 10 ³ / ₁₀ cent-et
	341·8 cent-et.

Ezek átlagban fizetnek tehát 29·3 cent-et. Most a két Pacific-parti államnak (melyek szintén extensiv mívelésűek ugyanezen Unio-adó hányadosát véve:

California per 100 dol. érték fizet 62·5 cent-et

Oregon " " " " " " 60·0 "

az átlag tehát 61·2 cent. Miután ezen utóbbiak több mint kétszeresét fizetik az előbbieik adójának, nem lehet tehát ezeknek egyikéből a többire helyes következtetést vonni.

Mindazonáltal Semlernek igaza van, ha Californiáról magáról beszél. sőt még megközelítőleg akkor is, ha a legcziviliz-

*) 200 dollár érték szabad.

sáltabb keleti államoknak és a régi déli államoknak sokkal magasabb adótételeit az extensiv földmivelő államokkal egybe véve, California adóját mint az összes egyesült államoknak átlag adóját veszi fel. De ekkor nem mondhatja, hogy ezen adó a mi versenytársunknak adója, — miután a keleti, intensív gazdálkodású és európaiilag civilizált államok nem versenytársaink.

Ezeknek nagy városaik, kifejlett iparuk van és adójuk többnyire azért oly magas, mert még a háboru alatt keletkezett adóságaikat kell vissza fizetniök.

Vegyük ezeknél is az Unio-adóként kivetett hányados átlagát.

Régibb- és iparos államok:

Alabama fizet	100	dollár	érték	után	65	cent-et
Florida	"	"	"	"	70	"
Georgia	"	"	"	"	35	"
Louisiana	"	"	"	"	60	"
Maine	"	"	"	"	40	"
Mississippi	"	"	"	"	35	"
Missouri	"	"	"	"	40	"
New-York	"	"	"	"	65	"
New-Jersey	"	"	"	"	25	"
Északi Carolina	"	"	"	"	32 ¹ / ₃	"
Pennsylvania	"	"	"	"	30	"
Dél-Carolina	"	"	"	"	47	"
Virginia	"	"	"	"	50	"
Nyugot-Virginia	"	"	"	"	30	"

624·3 cent-et.

Tehát a kerek átlag még ezeknél is csak 44·5 c.

Mindebből már kiviláglik, hogy California teljesen kivételes állam e tekintetben, — kivételt pedig szabálynak venni nem lehet! — De legyen szabad még egy okot felemlitenem, a mely a californiai kisbirtokos adójának nyomasztó voltát még világosabban tünteti fel. — A Pacific-parti államokban a földbirtok legnagyobb része gazdag és befolyásos nagybirtokosok kezében van. — Ezen urak az adóbecslés alkalmával felhasználják pénzüket és hatalmukat arra, hogy birtokukat, a me-

lyet úgy is csak (mint említém) fele értékére szoktak becsülni még ennél is lejjebb becsültessék meg. — Mondják, hogy többször a valódi értéknek $\frac{1}{4}$ -jére is sikerül nekik a becsértéket lenyomni. De már most, miután az adó beszédese által elérendő összeg eleve meghatározott, sokszor a szegény kisbirtokosnak kell azt pótolnia, a mit az adószedő a nagy birtokon nem tudott megvenni. — Ezen tény maga is mutatja, hogy Californiában minden tekintetben különböznek a körülmények az átlagos amerikai állapottól.

A mint fentebb láttuk, a velünk versenyző államoknak Unio-adója 29 centet tesz ki 100 d. vagyon érték után. Nézzük, hogy ezen, mondjunk 30 c. (29·3 c. helyett) per 100 d. érték, az amerikai farmer jövedelmének hány százalékát veszi el. Azon új, és extensiv államokban lehet mondani, hogy átlag hoz a földbirtok 12%-ot, 100 d. becsérték pedig = 200 d. valódi érték; 200 d. tehát hoz évenként 24 dollárt; 24 d. évi jövedelemből 30 ct. adó a jövedelemnek $1\frac{1}{4}\%$ -jét teszi ki.

A mi a többi adókat illeti, mindenekelőtt megjegyzendő, hogy azok az összes iskolapénzt, — még a közép, sőt felső iskolák is díjmentesek — a „szegények pénzét“ stb. is tartalmazzák. Végül, hogy egy képet adjak az összes adókról, még két külön állambeli gazdának példáját akarom felemlíteni. Dakota tartományban egy Mennonit paraszt ember, 385 acre birtokán, melyért épen akkor 14,400 d.-t ígértek, minden adót összevéve csak 69 dollárt fizetett, tehát acrejére esett mintegy 18 ct.

Továbbá egy michigani farmer birtoka 410 acre; eddig évenkénti tiszta jövedelme volt 1200 d. összes adója pedig 133 d. Ez a jövedelem $11\frac{1}{2}\%$ -ja.

Van-e nálunk sok olyan szerencsés, a ki jövedelmének 25%-jén alul fizet?

VII. A kivitelre termelő kisbirtokoknak aránylag nagy kiterjedése.

Ez is egy oly pont, mely Amerika versenyképességét nagyban elősegíti. Nem azon nagy területű birtokokról akarok szólni, melyeknek példányképeül nálunk mindig Dalrymple vagy Glenn farmot említik. Hisz ilyen aránylag nagyon kevés

van az Unioban, és csak kivételnek mondható: 1880-ban 1000 acre-n felüli birtok az Unioban csak 28,578 volt. Földmivelő államok és tartományokban a nagybirtok tulnyomólag csak California- és Oregonban és helyenként Dakotában található. Az Unioban 1870-ben már 2.659,985 farm volt, 1880-ban 4.008,907 farm és most bizonyára már $4\frac{1}{2}$ millióra nőtt e szám. 1880-ban ezen 4 millió farm között:

10 acre*)	nagyságuig	volt	139,241	farm.
10—20	"	"	254,749	"
20—50	"	"	781,747	"

Itt kezdődik aztán a gépmiveletű kiterjedés, azaz egy oly nagysága a birtoknak, a melynél gőzeke kivételével, minden más gép kifizeti magát, (a gőzcséplő és ilyféle nagyszertűbek, persze csak szövetkezeti uton); 50 acretől 500-ig (20—200 hektár), ez az a veszedelmes kiterjedés, mely kivitelre természet. Evvel kell concurrálnunk! — Elég nagy, hogy a géphasználat kifizesse magát; és elég kicsiny arra, hogy épen ezen gépek használata által, az összes munkát többnyire a birtokos maga végezhesse családjával. És ilyen volt már 1880-ban 2.728,993! Ehhez jönnek még a középirtokok 500—1000 acreig, melyeknek száma ugyanekkor 75,972 volt. Tehát gépmiveletű és közép irtok 1880-ban 2.804,915. Ma valószínűleg van ilyen 3 millió! Ebbe a nagyságba esik bele a homesteadek kiterjedése (160 acre), azon farmoké, melyeket az állam ingyen oszt a települőknek. Ez aztán a birtok kiterjedésének oly átlaga, a melyen a gazda olcsón termeszthet, jól trágyázhat és mindenekelőtt családjával együtt tisztességesen megélhet.

* * *

Lássuk hogy állunk mi e tekintetben.

Keleti kimutatása szerint van földbirtok:

	Magyarországban	Erdélyben	Összesen
5 holdon és ezen alul	1.108,993	335,407	1.444,400
5— 15 holdig	508,903	136,098	643,091
15— 30 "	199,248	61,371	260,619
30— 50 "	58,001	19,276	77,280

*) Egy acre = 0.6 cat. hold.

			Magyarországban	Erdélyben	Összesen
50—	100 holdig		23,764	6,572	30,336
100—	200 "		9302	2063	11,365
200—	500 "		7746	1500	9246
500—	1000 "		3779	723	4502
1000—	3000 "		3258	642	3882
3000—	5000 "		673	144	818
5000—	10,000 "		401	94	495
10,000	felül		166	65	231

Látjuk tehát, hogy míg nálunk az 5 holdtól 25 holdig levő kategóriák képezik az összes birtokoknak tulsúlyát, t. i. az összes magyarországi földbirtokoknak 81.2%-ját; eddig Amerikában az 500-tól 1000 acreig vagyis 300-tól 600 holdig menő birtok-kiterjedés tulnyomó.

Ez mindenesetre nagyon megdöbbentő! De még inkább akkor, ha Földes Bélának kimutatását olvasván, azon hihetetlen tényre jutunk, hogy Magyarország még a kisbirtokairól ismeretes Franciaországot is felülmulja a föld eldarabolásban, miután a 20 hektáron aluli birtokok Franciaországban az összes földbirtokoknak csak 88—90%-ját, míg nálunk ugyanannak 96%-ját teszik. Csakhogy ezen hasonlat még korántsem tünteti fel teljes mértékben a baj nagyságát, mert a 90% és a 96% közti különbség tulajdonképen sokkal több 6%-nál. Sőt számokban ki sem fejezhető! — Mennyivel gazdagabb ember az, kinek Franciaországban 15 holdja van, mint az, a kinek nálunk van ugyanannyija. Ott megélhet belőle, de hát itt?!

Én csak azt nevezem földbirtokosnak (a szó szoros értelmében), a ki földjének jövedelméből magát és családját el képes tartani anélkül, hogy más mellékkeresetre szorulna.

Lássuk, mily nagy földterület szükségeltetik erre, ha a magyarországi átlag talajt, és a divó extensiv földmívelést vesszük alapul.

Fejenként az egy évi kenyérszükséglet nálunk 6 pozsonyi mérőre vétetik. Átlag 6 tagu családot vévén alapul, ez tesz 36 pozsonyi mérőt.

Vegyünk föl például egy 10 holdas birtokot a mi az átlagos $\frac{1}{4}$ sessionak felel meg. Ebből esik körülbelül

- 2 hold őszi,
- 2 „ tavaszi,
- 2 „ parlag,
- 2 „ rét,
- 1 „ belsőség,
- 1 „ legelő és erdő.

A II. osztályu földnek termését, a vetőmagot levonva, holdanként nem számíthatjuk többre 8 pozs. mérőnél, 2 hold = 16 pozsonyi mérő. Az egyik hold tavaszin termett kukoriczának már egy része nyers állapotban lévén elfogyasztva, ritkán marad több hátra 10 mérő szemnél. — A másik tavaszi hold, répa, burgonya, zöldség, káposzta stb. A rét a tehén eltartására szükséges, tehát az sem törhető fel.

Meglátszik egy szóval, hogy egy birtokos ennyi földnek, ilyenmü jövedelméből családját fentartani nem képes, még akkor is alig, ha ilyen termés mellett 10 hold helyett 15 holddal bír. Az ilyennek mellékkeresetre van szüksége, hogy családját fentartsa. Tehát a szó szoros értelmében nem földbirtokos, hanem többé-kevésbé földet birtokló napszámos. Persze kell, hogy ilyen is legyen, és pedig nagy számban, másképp napszám nem volna kapható! Csakhogy nálunk ezen osztály az összes földbirtokosoknak 81%-ját képezi!

Ha már tehát ennyire vagyunk, mindenekeelőtt a bajnak további növekedését — a birtoknak még nagyobb eldarabolását — kellene törvényszerűleg megakadályozni.

Hogy a földbirtoknak ezen tulságos elaprózása az ősiség eltörlése óta keletkezett, azt úgy hiszem, senki sem fogja tagadni. Lássuk számokban:

Galgóczi Károlynak 1850-es évekből való statisztikája szerint 545,252 telkes gazda közül:

Egész teleknél többel birt	17,262
Egész telket	48,599
Félteleknél többet	43,865
Fél telket	173,119
Tehát féltelket, egészet és azon felülit bíró gazda	282,845
volt; míg Keleti szerint 15 - 50 holdig, most csak	247,252

birtok van. Pedig ott csak a 20 holdas, míg itt a 15 holdas birtok is bele van véve.

Galgóczy továbbá azt mondja:

Negyed telkes és féltelken alul	239,692
Negyed telken alul	22,715
Ehhez számítom meg a Fényes által (1848. előtt)	
megadott zsellérek számát	911,774
Tehát a'kkor 20 hold alatti birtok volt	1.174,181
Mig most a 15 hold alatt lévő birtokok összege .	1.615,896
Ép úgy az 50-es években $\frac{1}{4}$ teiken alul volt . .	22,715
Ehhez számítva a zsellérek számát	911,774
	934,489

Most pedig csak 5 holdon alul van már . . . 1.108,993

Látjuk tehát, hogy míg a féltelken felüli birtokok száma apadt, addig a féltelken (20 hold) aluliaké ijesztő mértékben szaporodott.

A birtok elaprózása még mindig teljes folyamatban van, és lesz addig, míg törvényes uton meg nem akadályoztatik.

Az osztrák kormány is belátja már ezt, és az örökös tartományokról a földbirtok elaprózásának hatásaira vonatkozó részletes adatokat szerez be. — Sziléziából már beérkeztek az adatok, és érdekes tudni, hogy egy átlag 17·2 holdas birtoktestből a földbirtok oszthatóságának kimondása után, átlag 4 hold vagyis 23% adatott el. Ezen felosztott telkekből származó több ezerre menő törpe gazdaságok átlag nagysága 2·85 hold! Ily módon végre nekünk is csak oda kell jutnunk!

VIII. Gépek használata.

Az amerikai farmok zöménél, meglévén azon bizonyos kiterjedés, melyet minden gazdasági gép észszerű használhatása megkíván; igen természetes, hogy a kézimunka drágaságánál fogva, minden gazda géppel végez a mit csak lehet.

Megfogom kísértetni az ilyen említett átlag farmnak (circa 100 hold birtok) gépinventárját emlékezetből összeírni, a hol tudom, az illető munkaeszköz árát is kitéve.

1) 3—4 db eke és pedig: vagy Sulky plow = rajt ülni

való, egy vasu; vagy Gang plow = rajt ülni való, 2—3 vasu; vagy Walking plow = közönséges utánjáró eke vagy mélyítő. Az ily lovagló-ekék ára darabonként kb. 65 doll., a közönségesé kb. 18 doll.

2) 2 vasborona à 15 doll.

3) 1—2 vető gép à 60 doll. Systemájuk a vidék szerint változik.

4) 2 darab kéveköttő-arató à 320 doll. (Californiában kálászoló.)

5) 1 darab kaszáló gép.

6) 1—2 darab lógereblye.

7) 2 darab lókapu.

8) 1 darab kukoricza vetőgép (ha kukoricza vidék akkor 2 darab).

9) 1 darab lójárka cséplővel.

Ez utóbbi sokszor hiányzik, midőn valamelyik szomszédnak van vendég-gőzcséplője, ki avval eljár részben csépelni.

A nyugoti farmer ritkán szecsikáz vagy darál és így az arra való gépek sem kellenek neki. — „A marha úgy is megeszi!” Rosta nem kell, mert a rostálás a gabona elevátor dolga.

Ennyi géppel aztán egy kis gazda sok kézimunkát ki-mél meg.

IX. A földmivelő osztálynak jobb nevelése és magasabb intelligentiaja.

A földmivelő osztálynak társadalmi állásához szükséges iskolai nevelésről kellően van gondoskodva. Másrésztől maguk a körülmények képző tényezőkként hatnak az egyénekre. Az „intelligentiáról” alantabb akarok szólni, egyelőre csak a „jobb nevelést” tárgyalván. Azt hiszem, négyféle oly főmomentumot lehetne megkülönböztetni, melyből az amerikai földmivelő osztály képzését meríti:

1) Az iskolák.

2) Az állami intézmények.

3) A sajtó.

4) A közigazgatásban való részvétel.

1) Az iskolák tagadhatlanul sokkal előrehaladottabbak mint a hogy ezt egy ily ifju országtól várni lehetne. A mi pedig czélarányosságukat illeti, bátran mondhatjuk, hogy az átlagos európaikkal könnyen felvehetik a versenyt. — De eltekintve magának az iskolának és a tanrendszernek technikájától, minden esetre abban felülmulják az európaikat, hogy a nép- és középiskolák mindannyian, sőt még a legfelsőbb intézeteknek is egy része minden felvételi és tandijtól mentek. Nagy előny továbbá az iskolák aránylagos nagy száma. Alig hogy megkezdődött egy uj telepítés, már is ott áll az iskola és templom, illetőleg imaház, mely ilyenkor még többnyire fából készült. Minden oly uj tartományban, a melyben az Unio még földterületeket bir, azoknak $\frac{3}{73}$ részét iskola-célokra tartja fenn. Ezen iskola birtok azután árverés utján eladás vagy bérbeadás által oly módon értékesittetik, hogy annak ára, illetőleg évijövedéke csupán az iskola javára fordíttassék. Földművelő vidékeken, hol minden birtokos „tanya systema“-ként saját birtokán lakik, ép úgy építik az iskolát a szétszórt tanyák közé, mint a hogy sz. István királyunk templomait több falu közé állítá.

Vége a legjobb oldala az amerikai iskoláknak az, hogy mindig nagyon látogatottak, daczára annak, hogy ott tankényszer nem létezik. *) De ennek okát nem csak az ingyen iskolázásban, hanem a szülők belátásában is kell keresnünk. Annál is inkább belátják a szülők a tanulás szükségét, mert, úgy hiszem, Amerikában sokkal több alkalma van az embernek megbánni, hogy valamit nem tud, mint másutt bárhol.

Az intelligenciának versenye ott sokkal nagyobb mint nálunk. Más oldalról pedig természetes, hogy a bevándorlók nagy része, kik más országokból jöven át, nem értik a nyelvet, nem tudják ezt és azt a munkát, mert nincs reá képzettségük stb, sok oly nehézség és kellemetlenséggel találkoznak,

*) Az összes lakosságnak a tanulók Osztrákországban 10%-át képezik
 „ „ „ „ „ Poroszországban 15 „ „
 „ „ „ „ „ Franciaországban 13 „ „
 „ „ „ „ „ Angolországban 15 „ „
 Az Unioban pedig 19 „ „

melynek okát tudatlanságukban látják, és így a tapasztaltat nagyon is szívükre vévén, annál jobban igyekeznek gyermekeiket jobb helyzetbe tenni. — Valószínűleg ez az oka, hogy a bevándorlottak gyermekei valóban még szorgalmasabban szokják az iskolákat látogatni, mint a benszülött yankeek ivadéka.

2. Az állami intézmények.

Az állam nagyon szép és czélarányos intézményekkel bir, melyek a farmernek mint olyannak, további kiképzetésére tagadhatatlan hatással vannak, amennyiben őt szakmájában tanítólag segítik és munkájában tökéletesbitik. Mindenek előtt az Unionnak van egy közös földmívelési miniszteriuma Washingtonban; azonkívül minden egyes állam külön is bir egy-egy ily miniszteriummal. Az előbbi személyesen megtekintettük midőn még Garrfield elnöklete alatt a derék Leduc volt földmívelési miniszter. — Ezen miniszteriumi palota, mely egy nagy terjedelmű mintakert közepén áll, egyszersmind egy nagy szabású kísérleti állomás.

A terjedelmes mintakertben, a legkülönbélebb gazdasági, valamint kerti növények és fák láthatók, melyeknek megtekintése és tanulmányozása természetesen akárkinek is szabadságában áll. — A nagyszerű épületnek felső osztályai részint a miniszterium irodái stb. által vannak elfoglalva, részint a gazdasági statistika és időjelző állomás helyiségeit képezik.

Az alsóbb osztályokban nagy terjedelmű vegytani laboratorium és a kizárólag gazdasági czélokra használt sajtó vannak elhelyezve. Itt ezenként nyomtattnak a legkülönbélebb gazdasági füzetek, felhívások, figyelmeztetések egyik-másik új culturára, új növényre, találmányra stb. valamint a terjedelmes gazdasági évi jelentések. Ugyanitt készülnek statistikai havi-jelentések. Mindezen nyomtatványok hallatlan számban is mindig ingyen osztatnak ki. A boltozott pinczehelyiségekben gőzmotorok állanak, a melyek a legkülönbélebb újabb vagy javított gazdasági iparra szolgáló gépeket mozgatják, melyeknek használhatósága itt azonnal szakemberek által kipróbáltatik. Ha valamelyik aztán czélszerűnek bizonyul, a miniszter

azonnal nyomtatványokban hirdeti és mindent elkövet, hogy az ország különféle részében ismertessék. Ottlétünkör épen a sorghum-cukor készítésre szolgáló gép lőn megkísértve. Nemcsak a gépet hozták mozgásba, de kezdettől végig az egész procedurán keresztül mentek, és kisült, hogy ezen újabb eljárással, melynél a raffinírozás jobban sikerül, sokkal nagyobb jövője van a sorghum-cukornak, mint azt eddig hinni lehetett.

Más tekintetben is ezen miniszterium minden lehető megtesz. Természetes, magot és növényeket, használati utasítással együtt, ingyen küldöz szét, és sok más ilyest. De azt más kormányok is megteszik. Az amerikai még többet tesz; pl. szakképzett ügynököket küld át Európába, kik nálunk a gazdaságban és gazdasági iparban tett különféle előmeneteleket tanulmányozzák, és miniszterüket tapasztalataikról folyton értesítik. Küldenek át ifjakat, kik állami költségen a legjobb európai szakiskolákat látogatják. Épen tavál küldöttek át többet az erdészeti szakma tanulmányozása végett. Erre bizony nagy szükségük volt, mert eddig csak az erdőpusztításban voltak mesterek. Tartanak Európában permanens ügynököket, kiknek kötelességük az amerikai termények számára fogyasztókat keresni, a kereskedőknek összeköttetéseket szerezni. Ugyanezen okból, — hogy t. i. a fogyasztást szemmel tartván, mihelyt valahol a kínálat hiányát megpillantják, az illető piacot saját terményeikkel azonnal eláraszthassák, — állítottak fel most az amerikaiak Londonban egy „amerikai statisztikai hivatalt Európa számára.“

Szintén érdekes tudni, hogy ugyanezen miniszterium a száraz vidékeken saját költségén és mérnökei által artézi kutakat fúrat, hogy így a föld irrigáltathassék, és termőképesebbé válván a vidéken, a bevándorlás elősegítéséért.

Ennyit a központi földmívelésügyi miniszteriumról.

Mint említém, az egyes államok és tartományok egyenként szintén egy többé-kevésbé tökéletes földmívelésügyi miniszteriummal bírnak. Ezek közül is meglátogattuk némelyiket. Különféle módon iparkodnak rendeltetésüknek megfelelni, de nagyjából mégis ugyanazon célra törekeshnek.

Különösen statisztikával foglalkoznak, és ők is évenként,

valamint havonként jelentéseket osztanak ki. De ezt érdemes is tenniük, mert ott igazán van fáradságuknak látszatja.

Magam kérdeztem egykor egy farmert, vajjon tenyésztnek-e disznót az ő county-jában (megyében)? „Oh, felelé ő, az egészen a statisztikai jelentésektől függ. Néhány hónapja még alig volt egypár gazda, aki foglalkozott volna sertés-tenyésztéssel; most, hogy az utolsó havi jelentésből kiviláglott, hogy a közel jövőben kifogja magát fizetni, most nyakrafőre mindenki szerez be tenyész-anyagot.“ Ebből meglátszik, hogy ott minden kis farmer egyszersmind egy kis nemzetgazda is. Számít a conjuncturákkal, ő érdeklődik nézi, kutatja a statisztikát, gondolkozik felette és következtet.

Aztán a legtöbb államnak földmívelésügyi miniszteriuma időjelző hivatalokkal is rendelkezik.

Ezek észleléseit nemcsak a sajtó és jelentések által közlik, hanem a vidék gazdáinak messziről látható külső jelek által is tudtukra adják. Legtöbb helyen ezen utóbbi úgy történik, hogy a város legmagasabb tornyára különböző szintű zászlók huzatnak fel. A gazdák tudják már, hogy melyik szintű zászló milyen időt jelent, és így mihamarabb előre intézkedhetnek a netaláni kár kikerülésére. Egy gazda pl. valamely szép juniusi napon éppen bevégezvén családi ebédjét, nincs tisztában magával a délutáni foglalkozást illetőleg; vajjon folytassa-e a birkanyírást, vagy szénáját hordja-e be? Egyszerűen az ablakhoz lép távcsövével és megnézi, hogy a szomszéd városka magas tornyán mily szintű zászló leng. Meglátván, hogy az a szín van felhúzva, mely a közeledő esőt jelzi, félbenhagyja a birkanyírást, és minden erejét a széna betakarítására fordítván, az időjelző állomásnak köszönheti takarmánya megmentését.

Minden County évenként külön-külön gazdasági termény és marha-kiállítást rendez. Ekkor vannak a díjazások, futtatási, tehervonási stb. versenyek. Megtartatik egyuttal a nagyvásár; ezen időpont sokszor meetingekre is alkalmul szolgál, hol a Countynak gazdasági és közgazdászati kérdései nyilvánosan megvitattatnak. Külön tenyészmarhavásár, gépkiallítás és — verseny is többnyire ilyenkor rendeztetnek.

Mindebből kitűnik, hogy az Egyesült Államoknak kor-

mánya, illetőleg kormányai, államilag is lehetőleg mindent megtesznek a gazdaságjóság jólétének elősegítésére, mely intézményeknek nagyrésze bár indirekt, de mégis szakképzőleg hat az egyesekre.

3. A s a j t ó,

Amerikában valóban népnevelési momentummal bír.

Egyrészt azért, mert úgy el van terjedve az olvasás, hogy bátran el lehet mondani, miszerint nincs is Amerikai, aki legalább egy újságot naponta ne olvasna; másrészt, mert az újságok ott úgy vannak szerkesztve, hogy azokból igazán lehet valamit tanulni.

Természetes, hogy az amerikai sajtónak is megvannak a maga hibái, melyeknek legfeltűnőbbje a szenzációs hírek után való kapkodás, de másrészt be kell vallanunk, hogy fontosabb, és a komoly olvasóra tanulságosabb (practicusabb) adatokat szolgáltat, mint a mi sajtónknak nagy része. A helyi sajtó különös cikkeket hoz a vidéken már meghonosult vagy meghonosítandó termelési ágakat illetőleg, közzé teszi, hogy mily eredményt értek el velük itt és ott, és vajjon milyent lehetne még elérni; új találmányok, — és azoknak sikerére figyelmeztet; oly gazdasági és iparkérdésekről értekezik, melyek megoldás végett a törvényhozás elé fognak kerülni, vagy legalább melyeknek kerülniök kellene; gazdasági kiállításoknak kritikáit, számtalan statisztikai adatokat, időjelzéseket, feltűnő gyors és kimerítő piaczi jelentéseket stb. hoz. — De mindezt nem szaklapokról említem, mert hisz azoknak ugyis kötelességük kizárólag szakmájukkal foglalkozni, de a nagy napilapokat értem, a melyek kivétel nélkül szükségesnek tartják ezen közgazdasági kérdésekkel való beható és folytonos foglalkozást.

Ha az amerikai sajtót az európaival összehasonlítjuk, főleg az tűnik fel, hogy az előbbiben kevesebb politikát csevegnek és kevesebb politikai hypothesis fejtegetésével foglalkoznak, mint az utóbbiban, hanem inkább az értelmes és komoly közgazdasági kérdéseknek adnak helyet, és általában inkább tények megbeszélésével foglalkoznak. Azután, többet értekeznek az őket közelebb érdeklő kérdésekről, a milyenek magát az országot,

az államot érintik, semhogy a legtöbb papirost távol eső országok politikájával és idegen hadakozó népek sebestültjeinek megszámlálásával töltenék be.

Végül még felemlitendő, hogy az Egyesült Államokban a sajtószabadság is tökéletesebb, miután a szerkesztőknek nincs mit félnie aféle journalistikai egyesületeknek rémuralmától.

4. A közigazgatásban való részvételnek

azon befolyásáról sem szabad itt megfeledkeznünk, a melylyel ez a népnevelésre bir. Mert az Unióban általános önkormányzatnál fogva csaknem minden farmernek legalább egyszer életében van alkalmja valamely nyilvános tisztséget viselni, valamely közigazgatási alkalmazást betölteni.

Ezen tisztségeknek legnagyobb része fizetetlen, tiszteletbeli állás, melyek legteljebb napidíjban vagy bizonyos járandóságokban részesülnek, de biztos fizetést nem kapnak. A farmer tehát zavartalanul foglalkozhatik gazdaságával, mert csak bizonyos órákat vagy napokat kell tisztsége betöltésére fordítania.

Gr. Andrassy Géza barátomnak feljegyzései szerint Michigan államnak tiszteletbeli hivatalai következők:

Tudjuk, hogy az Uniónak minden állama, közigazgatási systemája folytán Countykra (megyékre), ezek ismét Townshipokra (kerületekre), ezek végre községekre vannak osztva. Minden község maga kezeli és tartja fenn iskoláit, a melyekre vonatkozó teendőket 3 tiszteletbeli hivatalnokra biz. Ezek egy direktor, egy moderator és egy assessor.

Közlekedési utait szinte a község maga tartja fenn. Az erre felügyelő tiszteletbeli hivatalnok a „Highway overseer“, ki a County főuttmesterének van alárendelve.

A Township, mely többnyire átlagban 36 angol négyszögmf. kiterjedésű, következő tiszteletbeli hivatalnokokat tart:

- 1) 1 Comissioner of Higways (fő uttmester.)
- 2) 4 békebíró.
- 3) 4 rendőrszolga.
- 4) 1 Township titkár.
- 5) 1 Township adószedő.
- 6) 1 Supervisor.

Ezen utóbbi a Townshipnak legfontosabb hivatalnok, mert ő végzi az adóbeszedést. A Countynak mindannyi Supervisorja évenként összejön a kivetendő hányados megállapítására.

A County, melynek átlag nagyságát az újabb államokban k. b. 900 ang. m²re lehet venni, következő tiszteletbeli hivatalnokokat foglalkoztat :

- 1) A Sheriff vagy rendőrkapitány.
- 2) A County titkár ; ő vezeti azt, a mi telekkönyvünknek felel meg.
- 3) Az adópénztárnok.
- 4) A gyámogondnok.
- 5) A kerületi bíró, és
- 6) „Superintendent of the poor.“ Ez kezeli a szegények pénztárát és fel van jogosítva a hozzá folyamodó szűkölködőknek a County nevében 20 dollárig terjedő alalmazsnát adni.

Az államnál: A kormányzó, az államtitkár, a pénzügyminiszter, az iskolák és állambirtokok igazgatója és a cultusminiszter egyenként és évenként csak 1000 dollárt kapnak. Miután ezen összeggel állásukhoz képest korántsem bírnának megélni, ezek is tiszteletbeli hivataloknak tekintetnek, és csakis tehetős polgárok által viselhetők.

Mindezen hivatalokon kívül természetesen még a törvényhozó testület is foglalkozást ad a polgárok egy részének. Így éppen Michigan államban, az 100 képviselő és 36 senatorból áll.

Mindezen tisztek és hivatalok elsorolásánál nem akarom az amerikai közigazgatást általában fejtegetni, csak tisztán azon hivatalokat akartam felemlíteni, melyek tiszteletbeliek vagy legalább is részben azok. Azon arányban t. i. a melyben több időt igényel azok betöltése, természetesen nagyobb is a napi-díj, járandóság vagy költségmegtérítés. De mindez együttvéve nem képvisel oly jövedelmet, melyből az illető hivatalnok, állásának megfelelőleg képes volna megélni. Különös szakképzettséget egyik sem igényel és így kevés kivétellel mindannyian farmerok által tölthetők be. Miután pedig a közigazgatási, valamint törvényhozó testületi hivatalnokok legnagyobb része 1—2

évre választatnak, k. b. minden farmer legalább egyszer, valamely nyilvános hivatalt nyer el, mely kétségkívül képzőleg hat rá.

Természetes, hogy ezen a népnevelésre kiható előnyön kívül, még két más jó oldala is van az ilyen rendszernek: — Hogy t. i. az adminisztráció nagyon olcsó, és hogy az állam minden polgára, — még a hivatalnok is, — maga járul hozzá a termeléshez, — a helyett, hogy a termelőre hárulna az inproductiv burocratia fönntartásának ritkán méltányolt terhe

* * *

Az amerikai farmernak „jobb nevelését és annak okait, tehát fentebb megkísérlettem lehetőleg röviden kifejteni; de a „magasabb intelligentiát“, definiálni, okadatolni, alig lesz lehetséges. — És mégis oly tényező ez, melyet tagadni nem lehet.

A francia egy bizonyos „je ne sais quoi“-nak nevezné. Azt a tulajdonságot értem, mely az amerikaiit az élet minden helyzetében és minden pházisában végtelen practicussá teszi.

Itt Európában is láthatjuk annak kifolyását; a legtöbb gép, eszköz és más találmány, mely Európából jut Amerikába, — egy bizonyos idő alatt más, egyszerűbb és mindig czélarányosabb alakban kerül vissza hozzánk, mint „american patent.“

Miért?

Azt hiszem abban a tényben fekszik a titok, hogy midőn egy európaítól azt kérdezi az ember: hogy ő miért teszi ezt így, és nem másképp? Többször az a felelet: „Mert az apám, a szomszédom is így tette!“

Mig ha ugyanazt a kérdést intézi az ember egy Yankee-hez, a felelet k. b. egyértelmű lesz avval hogy: „Azért teszem így, mert ezt és azt így és úgy akarom elérni.“

Neki mindig jár az esze midőn tesz, és nem az eszközt, hanem az elérendő czélt tartja szem előtt.

Ha aztán mindegyik így cselekszik, egyik vagy másik végtére mégis csak egy egyszerűbb vagy czélarányosabb módot talál. — Ez, valamint azon tény, hogy a Patent office működése olyan, mint sehol a világon, mindenesetre nagyban elősegíti a találmányok számát.

Elég csodálatos, hogy alig vándorolt ki tőlünk egy közönséges paraszt ember, már is praktikusabbá lett egész természete. És ez úgy hiszem az egyetlen vigasztaló oldala a kivándorlásnak, legalább reánk magyarokra nézve. — Azért mondom reánk nézve, mivel úgy tapasztaltam, hogy a Magyarhonból kivándorlottak közül, nagyobb százalék tér vissza, mint más európai ország népéből.

Persze, hogy a hazatérők egyrésről új kivándorlásra csábítanak, — de más oldalról kérdés, hogy vajjon a tengeren túl nyert képzettségük és tapasztalataik által közgazdasági szempontból nem többet ér-e a visszatértek közül egy, mint a kivándorolni készülőkhöz kettő?

Az illető megtanult dolgozni úgy, a mint itthon soha meg nem tanulhatott volna, pénzt szerzett és hozott, stb. Ha egészségben tért haza nem taníthatná-e jó példával a honiakat erős kitartó munkára, takarékosagra stb. Nem lehetne az ily szerencsésen hazatérteket a kormány vagy gazdasági egyesületek útján a nép munkásabbá tételére felhasználni?

Erre legjobban a kivándorló megyék lakói maguk felelhetnének.

A földbirtok biztonsága kétségkívül hatalmas tényezője az amerikai gazda versenyképességének, habár elég sajnós, a konkurrenzia okadatolásánál nem szokott felemlíteni.

Tudjuk, hogy az Unio csaknem minden államában fenáll a „Homestead és Exemption“ törvény, a melynél fogva a birtok és minden a mi hozzá tartozik, adósság fejében nem exequálható.

Más szóval ezen telektörvény a földbirtokosnak egy bizonyos birtokminimumot biztosít.

A biztosításnak foka, valamint a birtokminimum kiter-

jedése, különféle államok törvényeiben természetesen különbözőleg van megállapítva, de a ratio legis mégis mindig azonos.

A dolog illusztrálására egy ily törvényt szószerinti fordításban fogok itt előterjeszteni. — Következő törvényjavaslat tavaly Louisiana államban a két háznak $\frac{2}{3}$ része által elfogadtatott, s ma holnap törvénnyé válik. Azért hozom fel éppen ezt, hogy megmutassam, miszerint oly szabadelvű államokban mint az Unio államai, még a legújabb időben is helyesnek sőt szükségesnek tartják a földbirtok mobilitizálását még jobban megszorítani mint eddig volt.

Mr. Cuuningham-nek a „homestead“-ről szóló törvényjavaslata:

„Minden tagja valamely családnak, és mindenki, kinek atyja, anyja, gyermeke vagy gyermekei vannak és minden személy (férfi vagy nő) ki támasztát képezi egy másiknak, azon elvitázhatlan joggal birjon, hogy birtokának bizonyos részét, eladósodás esetében, kényszer eladás és végrehajtástól érintetlenül megtarthassa; ezen bizonyos része a birtoknak, bona fide a homestead, mely az eladósodott birtokában van, és neki és családjának lakhelyül szolgál; ez pedig álljon: földek vagy telkek, épületek vagy tartozékaiból akár falun akár városban; 160 acres földnél*) többet, homestead-ül nem szabad feljegyeztetni, és ha az adós többet bir, jogában áll birtokának tetszés szerinti részén a homestead-et kijelelni, — 2 ló vagy öszvérből, vagy egy ló, vagy egy öszvér és egy pár jármos ökörből; egy kocsi vagy szekérből; 2 tehén és borjuból; 25 drb disznóból; 1000 font szalonna vagy disznóhusból, és ha farmer, annyi gabonából és takarmányból, mely az egy évre szükséges készletet fedezi.

Minden egyes része, a nevezett birtoknak azonban lefoglalható: ha az adósság a birtok vételárhátralékából származott és az eladó azt, a birtokra való bekebelezés által biztosította. A homestead lefoglalás, vagy kényszereladás alá jöhet, továbbá: oly adósságokért, melyek építkezésekhez szükségeltett, munka- és anyagért való tartozásból származtak.

*) K. b. 100 kat. hold,

A fentemlitett birtok minden része még végrehajtható adóhátralék miatt; valamint egy személynek hivatalos állásbani adósságaiért, vagy ha nála oly pénzek hiányoznak, melyek mint törvényszéki bíró, ügyvéd, vagy más bizalmi állásban gondviselésére bizattak, és megtéríteni nem képes.

Minden hitelező, ki a fent említett pontok alapján kedvező ítéletben részesült, azon joggal bír, hogy az ily Homestead-et lefoglalhatja és eladathatja, feltéve, hogy nem adatik el 500 dollaron alul.“

* * *

Az amerikai gazda létele, családjának jövője tehát biztosítva van.

Vegyük pl. azt az esetet, hogy az ilyennek egy, vagy akár több rossz termése van egymásután, sőt hogy tartalék tőkéjén is tuladott már, (bár ezen utóbbi eset aligha fordul elő nála) mit fog ő, az amerikai gazda, ilyenkor tenni?

Pénzt felvenni? Ó nem! mert ilyenkor neki nincs hitele, miután a hitelezőnek biztosítást nem nyújthat; — tehát mit tesz?

Elmegy napszámba.

Ha ez sem elég, bérbe adja néhány évre birtokát és elmegy szolgálói.

Ezen néhány év lejártá után mégis csak ismét lábra kapott, visszahelyezkedhetik birtokába, és — folytathatja velünk a versenyt.

A jószág tehát, addig míg a birtokos és neje azt akarják, a család birtokában marad.

Legtöbb államban t. i. a nő írásbeli beleegyezése is szükséges arra, hogy a jószág akár eladassék akár megterheltesék.

Vegyünk fel most nálunk egy hasonló esetet. A kisbirtokosnak rossz esztendői vannak. Nem marad elegendő a termésből a család fentartására, élelmezésére, miután a csekély jövedelem egy nagy része adó fejében kiszolgáltatandó. Előbb a felesleg, ha van, aztán az instructió egy része kerül e adásra.

Ezután még ha jobb év következne is be, nem használhatja már fel Isten áldását, miután rossz munkát adhatván csak a földnek, elégtelen lesz termése.

Pénze nincs, gazdasági felszereléséből sem adhat már el semmit; de azért korántsem gondol az illető arra, hogy elmenjen szolgálni, hogy birtokát bérbe adja, mint ezt az amerikai farmer teszi. Hogy is tenné, mikor ilyenkor már mögötte áll a kedves jó hitelező, „hogy kisegítse őt a bajból.“ — Magyar ember létére csak nem teszi, hogy munkába megy akkor, midőn csak úgy kínálják neki a pénzt.

Felveszi biz azt, sőt még többnyire be is kebeleztetni.

Mire ezt a kölcsönt aztán kiadta, a kedves hitelező „ezer örömet ad még“, persze csak addig a míg az adós biztosítékot nyújt, és nagyon magas kamat fizetésére kötelezi magát.

Tudom, hogy vannak nálunk sokan kik erre azt mondják: „Hála az égnek, hogy ez így van! Hisz ez csak azt bizonyítja, hogy van hitelünk!“

Van ám, sőt addig, míg van, látszólag jól is megy dolga az adósnak. — De „kurz ist der Wahn, lang die Reue!“

Nemsokára bekövetkezik a pillanat, midőn kamat és adó meg nem fizethetők többé, — és a hitelező elárvereztetvén a birtokot, potom áron annak birtokába jut!

Tehát a hitel által, melyet sokan annyira dicsőítenek, sőt lehetőleg sokszorosítani kívánnak, jutott tünkre, és pedig rövid idő alatt, a mi szegény kisbirtokosunk. A magyar fajnak birtokában lévő föld, megint egy darabbal megfogyott, — mert tulvaleyő dolog, hogy nagyobb részt a nem magyar fajú pénzüzér kezére kerül a birtok. Kiistöbbily módonszerzett kisebb birtokokat egybe kapcsolva közép vagy nagy birtokossá, — de soha paraszt birtokossá nem válik!

A földnek ősi birtokosa pedig, apáinak házából kiüzve, birtoktalanná, földönfutóvá lőn, és ha csak a szerencse nem kedvez neki annyira, hogy valami conventiós alkalmazást találhat, proletárnak kénytelen felcsapni.

És így szaporodik a proletariátus veszélyes tömege egy oly országban, mely még alig husz évvel ezelőtt arról volt nevezetes, hogy ott végtelenül kevés a proletariatus.

És Kenessey Kálmán szavaival (1868. Székes-Fehérvár) kérdem: „Lehet-e az ilyen tömegnek hazafiságára hivatkozni, és — még tovább megyek — lehet-e csodálni, ha az ily tömeg akkor, midőn azon haza, melyhez őt földbirtoka oly erős kötélekkel fűzte, s mely őt proletárrá süllyedni engedte, megszűnik szemében azon varázserővel birni, melylyel-még ma bir, és „nem találván honját e hazában.“ idegen isteneknek is kész zsoldjába állani, ha azok őt egy jobb anyagi léttel kecsegtetik.“

Akárhol létezik egy ilyen tömeg, ott mai napság elkerülhetlen dolog, hogy a communisticus ideák termény talajra ne találjanak. Minél nagyobb lesz tehát a proletárrá vált birtokosok száma, annál jobban felszaporodik azon ujonczok hada, a melyet mi ily formán az Oroszországból könnyen átszivárgó, sőt izgatók által nálunk tervszerint terjesztett nihilisticus ideáknak elébe viszünk. Ezeknek alapja pedig nem más, mint az összes privat birtok eltörlése, és azoknak parasztközségek közt való kiosztása.

Tekintsünk bele egy kissé földbirtokunk megterheltségének statistikájába, és a végrehajtások számából könnyen fogunk következtethetni a proletariatus mikénti szaporodására. Sajnos, hogy még nem birunk oly teljes statistikával, a mely a magyar földbirtoknak összes bekeblezett adósságát megmutatná. De szerezhetünk magunknak ezen kérdés felől tájékozottságot oly módon, ha tekintjük, hogy 1875-ik évig mily nagy volt az összes magyar pénzügyintézeteknél a magyar földbirtokra betáblázott összeg. — A statisztikából látjuk, hogy csak is ezen adósságok 205¹/₂ millió forintot tesznek ki. — 1876-ik évtől fogva megtalálhatjuk már az évenként ujonnan betáblázott összegeknek számát, ezekből az évenként kitáblázott összegeket levonva, azt látjuk, hogy:

1876-ban	73 millió frt
1877-ben	72 „ „
1878-ban	52 „ „

1879-ben 62 millió frt

1880-ban 41 „ „

tehát 5 év alatt mind együtt 300 millió forint új adósság tábláztatott be; ezt hozzáadva az előbb említett 205¹/₂ millióhoz, melyben, ismétlem csak is a pénzintézetektől felvett összegek vannak beszámítva, — azt találjuk, hogy 505¹/₂ millió adósság van betáblázva a magyar földbirtokra. De még egy tűnik fel, ha ezen számokat jól végig nézzük. — T. i. a folytonos apadás. — Első tekintetre vigasztalólag felsóhajt az ember: Hál Isten mégis kevesbedik az adósság! — Csakhogy ez csalódás!

A következő táblázat megmutatja: Végrehajtás által elő-
veztetett:

1876. =	12,982	birtok,
1877. =	15,965	„
1878. =	15,285	„
1879. =	19,213	„
1880. =	19,748	„
Összesen	83,193	birtok.

Ezen számok növekedése tisztán megmutatja előbbi vigasztalási sóhajunknak illusóriusságát, — sőt még szomorubb színekben tünteti azt elibénk, mert nem azért vétetett fel kevesebb kölcsön az utóbbi években, mint a megelőzőkben, (1876-ban 73 mill. és 1880-ban csak 41 mill.) mert az állapot javult, hanem azért, mert a földbirtok már annyira tul van terhelve, hogy már nem adnak reá több pénzt. — Hisz tudvalevő dolog, hogy az utolsó 10 év lefolyása alatt általánosan lehetőleg legtöbb kölcsön vétetett fel, mert részint nagyon rossz évek voltak, részint pedig ép ezen utolsó 10 év alatt legtöbb befektetés történt. Mennyire tul voltak terhelve az előtérvezett jószágok, bizonyítja az, hogy „a hitelezők kielégítésére szolgáló bejött összegek elégtelensége miatt“, a hitelezők vesztesége ezen 5 év lefolyása alatt 33 millió frtot tesz ki. Azon birtokoknak száma pedig, a melyeknél a hitelezők veszteséget szenvedtek voltak:

1876-ban =	4729	birtok,
1877-ben =	4537	„

1878-ban = 4518 birtok

1879-ben = 4427 „

1880-ban = 5364 „

Tehát a tulterhelés is halad.

Nem rémitő-e, hogy e földbirtokos országban, 5 év lefolyása alatt, közel 100,000 birtokos kényszerítettett hajlékát és földjét odahagyni, és földönfutóvá vált. — Így aztán hogy lehet a proletárságot megakadályozni?

A mi pedig a bekeblezett adósságokat illeti, az 5 száz millió még csak megközelítőleg sem adja meg a teljes számot, miután a mint már fenebb említettem az 1876. év előtti időről csakis a pénzintézeteknél bekeblezetteket ismerjük. Hol vannak még azon kölcsönök, melyeket magánosok, árvaszékek, káptalanok stb. nyújtanak? — Statisztikai hivatalunknak érdemes vezetője már évek óta szorgolja az összes bekeblezett adósságoknak (tehát 1876. előtt keletkezetteket is) felvételét; de mindeddig még nem tudom, hogy megtörtént volna, remélem azonban, hogy folyamatban van. — A Lajtántuliak már belátták ennek az égető szükségét, és megkezdték a munkát, csak hogy a célszerűtlen berendezés folytán, csak részben felel meg a kimutatás a kíváncsalmnak. Pedig alig került volna több fáradságukba, ha következőkép állították volna fel adataikat.

Hogy t. i. a munka minden tekintetben tökéletes és a célznak megfelelő legyen, mindenekelőtt szükséges, nem az összes földbirtokról egybe véve, de külön-külön kiterjedési kategóriák szerint mindent kimutatni. Ezen kategóriák volnának:

1) 1 holdon 10 hold nagyságig (a régi $\frac{1}{4}$ sessionak és azon alul megfelelve).

2) 10—40 holdig (vagyis $\frac{1}{4}$ sessiontól egy egészig).

3) 40—1000 holdig vagyis a parasztbirtoktól a közép-birtok határáig).

4) 1000 holdon felül.

Ezután mindegyik kategóriára külön ki volna mutatandó:

I. Mennyi a kataszteri tisztajövedeleni.

II. Mennyi a bekeblezett adósságok összege.

III. Mekkora az ezen adósságok után fizetendő évi kamat.

IV. Mily nagy az egyenes adók összege.

Csakis ezen adatok összehasonlítása által, vagyis ha a tisztajövedelemből az adót és az adósságok után fizetendő kamatot levonjuk, tudhatjuk meg, hogy mekkora telekjövedelem (Grundrente) marad az illető kategóriába beosztott földbirtokosnak zsebében. Azon reményben, hogy mi itt is felülmuljuk majd szomszédainkat, térjünk vissza az előbbi tárgyhoz.

Hazai viszonyaink még komolyabb színben mutatkoznak, ha azokat az osztrák örökös tartományokkal hasonlítjuk össze. Ausztriában a birtokok kiterjedésre nézve, valószínűleg kisebbek a mieinknél, azonban átlag értékesebbek. Sajnos, hogy a Lajtán tuliak ebbeli statistikájából csak az 1878-ik év áll rendelkezésemre. De lássuk legalább azt: 1878-ban új betáblázás történt:

Osztrákországban 9.249,000 frt értékben,

Magyarországban 15.285,000 „ „

Megjegyzendő, hogy ezen számokból az örökösök számára betáblázott összegek le vannak vonva.

Már ebből is kitűnik, hogy még közel szomszédainknál is rosszabban állunk. — És mégis, ők már kezdenek mozogni, és iparkodnak ezen bajokon segíteni.

Mindenféle statisztikai felvétellel foglalkoznak; a föld eldarabolást illető adatokat szereznek; a birtokminimum kérdésével tüzetesen foglalkoznak, és általános adósság megváltásáról beszélnek.

A többi közt néhány hónapja hogy Steyerország számára egy talajjavítási intézetet (Amellirations-Bankot) akartak alapítani, mely dr. Schurtznak azon állítása miatt bukott meg, hogy: „A földjavító bank a parasztbirtokosnak talajjavítási célokra csak biztos zálog mellett és megfelelő kamatra adhat vagy szerezhet pénzt. Ez a nagybirtokosok, kerületek és községekre nézve minden esetre előnyös lenne, de a mennyire a parasztság most el van adósodva, biztosítékot nyújtani és kamatot fizetni képtelen. Ha az állam saját érdekében a parasztságot a teljes tönkremeneteltől meg akarja óvni, akkor, mint Anglia Kelet-Indiában tette, a földbirtokot fel kell szabadítani a jelzálogadósságok terhe alól és védenie kell

törvények segélyével az újabb eladósodás ellen. Továbbá törvényt kell alkotnia a parasztság lételének biztosítására; mind ezen törvények életbeléptetéséig azonban meg kell akadályozni újabb jelzálogkölcsonők felvételét. Ha ez időpont elérkezik, akkor ideje lesz a talajjavítási bankokat felállítani, mert csak akkor fognak valóban áldásosan működni.

Ugy látszik belátták, hogy dr. Schurtznak igaza van, mert lemondtak tervükről. Hiába is tesz talajjavításokat a kisbirtokos, mikor nem tudhatja, hogy mire kifizeti majd magát a befektetett tőke, — nem más fogja-e már elvezni annak gyümölcsét.

Hogy nagy az elszegényedés nálunk, a fentebbi számok után, azt hiszem, tagadhatatlan. Hogy pedig annak okai nem főleg „az iszákosság és dologkertülés“, mint állítani szokás, azt nem nehéz belátni, minthogy népünknek ezen két szép tulajdonsága előbb is megvolt, míg ellenben az elszegényedés újabb vívmánya korunknak!

Ha van tehát általában bennünk akarat nemzetet, ősi fajunkat és e szép hazát a békés, de annál biztosabb tönkrejutástól megóvni, akkor nekessünk tovább a bajgyökeres megorvoslásával! Mert napról napra óriási léptekkel fogy az, a minek megmentésére törekedni minden magyar hazafinak szent kötelessége, — és ez a magyar taju kis- és középbirtokos osztály.

De nem elég rosszalni a meglevőt, — helyette jobbat teremteni, ez a feladat!

Szerény nézetem szerint az első teendő volna megakasztani a jelen állapotnak folyamatát, az elszegényedésnek fokozatos haladását.

A második pedig abban állana, módot nyújtani a tulajdoson eladósodott birtokosnak arra, hogy lassan de biztosan megmenekülhessen a terhektől a nélkül, hogy a hitelező igazságtalanul megkárosíttassék.

Hogy képes-e az állam ily módon a fennemlitett bajokon segíteni, azt más államok példájából láthatjuk.

Az Unio a 40-es években hasonló bajokban szenvedett. A földbirtokos határtalan pénzfelvétel által eladósodván, a hitelező a földbirtokot kezére kerítette. Az eladósodás és végrehajtások szaporodtak, az uzsora legszebb virágzásban volt, ekkor fellépett két „farmer“, kiknek sikerült a közvéleményt meggyőzni arról, miszerint okvetlen szükséges oly törvényeket hozni, a melyek a földbirtok mobilizálását megakadályozzák.

Ezen felszólalás folytán készült az első „homestead és exemption“ „törvény, mely mostanában kisebb nagyobb változással az Uniónak csaknem mindegyik államában és territóriumában fennáll. Ennek, és az uzsora-törvénynek köszönik az amerikaiak főleg, hogy az előbb említett állapot nemcsak jobbra változott, de általa még az amerikai „farmer“-osztály felvirágzása, sőt versenyképessége is lehetségessé tétetett.

Az említettem második teendő keresztül vitelének lehetőségét az Angolok példája igazolja, kik Kelet-Indiában 1879-ben egy oly törvényt léptettek életbe, melynek célja a tul-szegényedett benszült földmivelő osztályt felsegíteni.

Az eladósodott „Riot“ hindu-paraszt, a kormány gyámsága alá helyeztetik és pedig: személyes adósságért 7, bekebelezett adósságért 20 évre.

A kormány. által kinevezett gyám (egy, a községben élő földbirtokos) évenként annyi értéket szed el az adóstól, a mennyit az nélkülözni képes annélkül, hogy maga, családja vagy gazdasága kárt szenvedne. Ezen értékből törleszti aztán a gondnok a gyámság alatt lévőknek adósságait. A 7, illetőleg 20 év letelte után az adós nem tartozik többé fizetni, és a hitelező magát kielégítettnek köteles tekinteni.

Itt valószínű, hogy a hitelező részben megkárosítatott, de ezen veszteség is sokkal csekélyebbnek tűnik fel előttünk, mihelyt tekintetbe vesszük, hogy a csődtömeg elégtelensége miatt a hitelező úgy is már sokkal kevesebbet szokott kapni valódi követelésénél. De hisz nem is azért hozom itt fel ezt a törvényt, mintha direct utánzandónak tartanám, de azért, hogy lássuk, miként más nemzetek a mieinkhez hasonló bajokon nem csak akarnak, de tudnak is segíteni!

Mindkét törvénynek, az indiainak és amerikaiak tendenciái nem-e ismeretesek már előttünk?

Nem-e hallottunk valahol, és pedig sokkal közelebbről, ezekhez hasonló horderejű intézkedésekről?

Ott volt az ősiség, az urbéri sequestrum, a melyeket apáink nem ok nélkül létesítettek. Jól ismerték ők a földbirtok tulajdonságait, és azért oly intézményeket tartottak fenn, a melyek amíg fennállottak, megakadályozták azon szomorú állapot beálltát, melynek sulya alatt mi szenvedünk.

Ha már akkor, midőn még elszegényedés, nyomorúság csak elvétve létezett, és korántsem volt olyan kifejtett, mint ma; akkor, a mikor Magyarországon mint mondják, még tej és méz folyt, — is szükségesnek találták már ezen, a földbirtokot védő intézményeket létesíteni: mennyivel inkább van arra szükségünk most, midőn statisztikánk számai oly szomorúan tükrözik vissza állapotunk nyomorúságát.

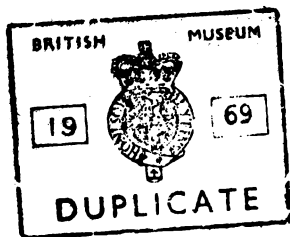
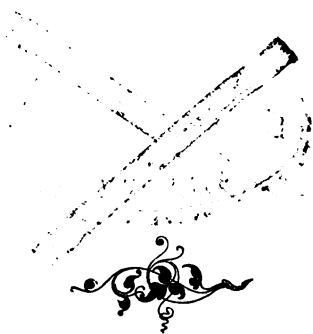
Más oldalról meg: ha már az amerikaiak, a világ legélelmesebb népe, a melynek minden egyes tagja maga is ért nemcsak a pénzzel való bánásmódhoz, de még magához a pénzüzérkedéshez is; ha már azon nép, a melynek legalsóbb rétege is a mienkhez képest az intelligenciának hasonlítlanul sokkal magasabb fokán áll, — kíváncsnak, sőt feltétlen szükségesnek tartja a földbirtokot megkötni: mennyivel inkább volna ez szükséges ott, hol tudvalevő dolog, hogy a nép nemcsak semmi üzleti érzékkel nem bír, de természeténél fogva könnyelmű és mint afféle lovagias nép, számolni nem tudó; ott, hol ipar még alig létező, a legfőbb sulyt a földbirtoknak megvédésére kellene fordítani; ott, hol a birtok mobilizálásának káros hatása már-már tényleg érezhetővé válik; végre ott, hol mindenekelőtt szükséges, miszerint a nemzeti lét fenntartása minden más tekintetet háttérbe szorítson. — Mert azon nemzet, mely a földet kiadja kezéből, megszűnik nemzet lenni.

Az országos „gazdakör“, a földbirtokot érintő magánjogi kérdéseknek tanulmányozására egy bizottságot küldött ki. — Igaz, hogy eddig még úgy értesültem, mintha csak a váltójog korlátozására fektette volna a főszűrt, — de nem kétkezem

benne, hogy ezentúl az érdemes bizottság a fentebb említett intézmények tanulmányozásába is be fog hatolni. A váltójog korlátozása, habár kétségkívül nagyon üdvös horderejű lenne, mégis csak az eladósodásnak egy bizonyos nemét korlátozná és így csak részben segíthetne; de korántsem biztosítaná a telket a birtokosnak!

Pedig ha a paraszttól veszik el a földet, akkor a földtől vették el a parasztot, mert Magyarország magyar kisbirtokos nélkül nem lesz többé magyar föld.

Debreceni Egyetemi Könyvtár
Átengedett tulajdonú

15/7/25

Plate

